

naše planine

1-2

1974

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

the mountains

unsere berge

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE
I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

Glavni i odgovorni urednik revije: Dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 50 dinara (za inozemstvo 5 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 10 dinara (za inozemstvo 1 USA dollar). Uplate se šalju čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb.

GODINA XXVI JANUAR—FEBRUAR 1974 BROJ 1—2

S A D R Ž A J

Dr Željko Poljak: Stoljetnica našeg planinarstva	3
Dr Branimir Gušić: Uspomene jednoga planinara	4
Prof. dr. Zlatko Pavletić: Od Risnjaka do Bijelih stijena	8
Damir Kulenović: Od Vitoroga do Cincara	11
Ante Rukavina: Na legendarnoj grčkoj planini	14
Agata Truhelka: Šetnje po planinama	17
Velibor Stanišić: Pas	18
Drago Šefer: Lupoglavl	19
Velibor Stanišić: Bez povratka	21
Rašo Radošević: Anton Južnić 1893—1973	22
Stipe Vrdoljak: Dr Ulikse Stanger 1882—1973	23
Muhamed Hadžiabdić: Tragom igmanskih proletera	23
Tomislav Batinić: Primjer i za starije	24
Dr Mirko Marković: Pavle Klinovski	25
Prof. Branko Pruginić: 20 godina PD »Psunj«	27
Marijan Čepelak: O kradi crnogorice na Medvednici	28
Marijan Čepelak: Velebitaška jama	29
Mr Srećko Božičević: Speleološki Everest je u Americi	31
Ivica Posarić i Vladimir Božić: Opasnosti od groma u speleološkim istraživanjima	33
Marijan Čepelak: Zagrebačka speleološka škola	36
Alpinistika	37
Književnost	39
Jež: Posljednji pješak	41
Vijesti	42
Planinarski savez Hrvatske u 1973. godini	43
JUBILARNI PRILOG	
Prof. dr Vladimir Blašković: Povijest hrvatskog planinarstva (prvi dio), str. 1—32	

SLIKA NA NASLOVNOJ STRANICI
Zima na Sljemenu iznad Zagreba

Foto: M. Pavić

naše planine

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE I
PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

GODIŠTE XXVI

UREDNIK

Dr ŽELJKO POLJAK

ZAGREB 1974.

卷之三

卷之三

卷之三

卷之三

naše planine

GODINA XXVI SIJEĆANJ - VELJAČA 1973 BROJ 1-2

STOLJETNICA NAŠEGA PLANINARSTVA

Prije stotinu godina osnovano je u Zagrebu Hrvatsko planinarsko društvo. Bila je to sedma po redu planinarska organizacija u svijetu, prva na području današnje Jugoslavije. Hrvatski planinari, a s njima i planinari cijele Jugoslavije, odlučili su da proslave taj jubilej, dostoјno i odmjereno, kao što su to nedavno učinili redom gotovo svi alpski narodi.

Premda su jubileji konvencionalna pojava, ni s čim objektivno uvjetovana i samo produkt izmišljenog decimalnog sustava, oni su korisni jer pružaju dobru priku da se osvrnemo na prijeđeni put i kronologiju događaja, da izrazimo zahvalnost onima koje smo baštinali, da razmislimo o smislu i opravdanosti svoga postojanja i, konačno, da utvrdimo odrednice za budućnost. Prema tome jubileji nisu samo prilika za izraz emocija nego i trenutak kad uz osrvt na prošlost sumiramo uspjehu i neuspjehu i provjeravamo ispravnost puta kojim kročimo.

Naša povijest nije duga, ali je bogata i slavna. Zato joj ne valja okrenuti leđa i, slegnuvši ramenima, brisati je spužvom. Njegovanje tradicije nije samo odraz kulture jednoga naroda, ono je neiscrpivo vrelo nadahnuće a ujedno nam daje i mjerilo vlastite vrijednosti. Planinari su poznati po njegovanju tradicije i to je jedno od njihovih bitnih odličja. Zato će se i naš časopis — koji je počeo izlaziti još 1898. godine pod naslovom »Hrvatski planinar« i koji danas mi nastavljam, doduše, pod drugim nazivom — priključiti proslavi jubileja i svojim prilozima pridonijeti da se osvijetli povijesna okosnica stoljetnice.

Ako je planinarstvo uistinu plod što niče samo u kulturnim i civiliziranim sredinama, onda naš jubilej znači i važan datum u kulturnoj povijesti našega naroda. Planinarstvo je segment hrvatske kulture i dokaz pripadništva evropskom kulturnom krugu. Planinarsku smo misao preuzeli iz Evrope, pretočili u svoje prilike i obogatili vlastitim sadržajem. Dobro smo se odmjerili već u početku i stali uz bok svemu onome što je skupa s hrvatskim preporodom koračalo naprijed. U doba dok se još nije ni slutilo koje nam breme donosi civilizacija bili smo protagonisti shvaćanja biološke vrijednosti prirodne okoline čovjeka i važnosti njene zaštite. Prema tome naše je planinarstvo iznimka od pravila da kultura napreduje sporije od civilizacije.

Naše stoljetno humano nastojanje da planinu i prirodu približimo čovjeku dobilo je visoka priznanja i izvan našega kruga: predsjednik Republike prihvatio se pokroviteljstva naše proslave, Međunarodni planinarski savez odlučio je da svoju ovogodišnju skupštinu održi u Hrvatskoj i tako počasti našu organizaciju, a Planinarski savez Jugoslavije prihvatio je našu proslavu kao svoju.

Iako sve to donosi sa sobom teret odgovornosti, osjećamo zadovoljstvo i ponosni smo da nosimo u sebi plemenito nasljedstvo odnjegovano kroz stotinu godina naše prošlosti.

Dr Željko Poljak

Uspomene jednoga planinara

Dr BRANIMIR GUŠIĆ

ZAGREB

Bio sam vrlo mlad, još dječak, kad sam prvi puta preko Vršića sašao u Trentu i prvi se puta našao u jednoj alpskoj dolini sa sviju strana zatvorenoj visokim, kamenim i snijegom krunjenim vrhuncima. Bila je to tada iškonska alpska dolina, što je zatvorena od svijeta proživiljavala svoje posljedne dane netaknute prirode. Na njenim strmim stranama bili su posijani kmetski domovi koji su živjeli svojim zatvorenim autarkijskim životom visokogorskih selišta. Još je bistra i šumna Soča nesmetano tekla djevičanskom dolinom, koju nije presijecala nikakova prometnica. U oskudnom teškom i napornom životu ovih gorštaka još je carevala harmonična ujednačenost života oblikovanoga kroz stoljeća trudom i iskustvom mnogih pokoljjenja. U toj ljudskoj zajednici, ako je takovom možemo nazvati, vrijedila su i poštivala se određena pravila ponašanja, odredene moralne i etičke zasade, možda baš ne uvijek u skladu sa državnim zakonima, ali izrasle iz vjekovne prakse. Njih nije morala štititi nikakova državna vlast niti se brinuti o njihovom održavanju. Njih je štitio i njih je održavao sam narod, kao nešto svojega, izraslog iz vlastitoga života i potreba.

Na Vršić se stizalo stazom iz Kranjske gore, koja je strmo u ariševoj šumi, bar tako se to tada meni činilo, hvatala visinu i kraj novoga Tičarjeva doma silazila u Trentu. Ovdje na južnim pobočjima brzo nas je zakrilila bukova, a u nižim regijama favorovim i jasenovim stablima išarana šuma. Ovdje me je pokojni Rudolf Badjura uvodio u tajne alpinskoga svijeta i u život slovenskoga gornika. Uvodio me u usamljene domove ovih planinskih pastira, drvosječa i lovokradica, koji su siromaštvo svoje seljačke ekonomike gdjekada popravljali švercom duhana preko Julijskih Alpa. Tu sam naučio trentarski govor, kmetsku slovenštinu još nepopravljanu od modernih filologa. Za dugih večeri pored otvorenoga ognjišta na kojem je mirisalo i pucketalo osušeno i smolom natopljeno građe planinske kleke, slušao sam i upijao u sebe pričanja o Zlatorogu, o bijelim rojenicama koje su čuvale zlatorogovo blago sakriveno negdje u vapnenoj gromadi dalekoga Bogatina. Pred noć me je žamor šumne Soče ispod prozorića moje komorice prenosio u čvrsti san zdrave mladosti, kad se iz obližnje šume, sa druge strane rijeke, javljaо zov čuka, one malene zlokobne sove, oko koje je bujna mašta domaćih žena isplela niz čudnovatih priča.

Danju sam krstario okolnim planinama, gdje sam po cvjetnim livadama i šumskim proplancima sabirao bilje za moj već tada prilično veliki herbar ili lovio leptire i kukce za zbirku koja se i danas nalazi u zagrebačkom zoološkom muzeju gdje sam tada u bogatoj biblioteci u vrijeme slobodno od škole sticao svoje prvo znanje iz botanike i zoologije. Moje štajne vodile su me lovačkim stazama ili tek domaćim lovциma ili švercerima poznatim prolazima. Kad bi se oslobođio od službe u ljubljanskoj općini, gdje je bio namješten, dolazio bi Rudolf i tada smo izvodili veće uspone na visoke vrhove okolnih Julijevaca, zalazili i u susjednu bajno lijepu i tada osamljenu Koritnicu, a penjali i prve penjačke uspone u stijenama Pihavca, Pelcov, Mangrta, Jalovca, Prisojnika i Razora. Odilazili bi i na Bavški Grintovec i posjećivali daleke planine Bavšicu i samotnu Balu.

Ovdje je moje mlado srce upijalo svu ljepotu visokih planina, zavolilo ovaj kutak slovenske zemlje, koji je tako postao moja druga domovina. Pa evo još i danas, u mojoj starosti, kad me u tihoj noći, bez nekoga naročitoga razloga, na čas napusti san, misli se vraćaju u ove sretne dane i odjednom mi se pričinja kako ispod moga otvorenog prozora dopire do mene šum Soče, te nezaboravne i jedinstvene rijeke naših planina i moje mladosti.

Vihor prvoga rata nije mimošao ni Trentu. Borbe su se vodile u njenoj neposrednoj blizini. Popaljena je Koritnica, opljačkan Tičarjev dom. Sagradena je cesta preko Vršića i povučena nova državna granica grebenom Julijskih Alpa. Trentu su zaposjeli Talijani. Poslijе rata upisao sam se na Medicinski fakultet i moju Marijanu počeo uvoditi u visokogorski svijet naših Julijevaca. Kao početak služila nam je jedinstvena Martuljkova skupina i Škrlatica sa svojom okolinom, a kasnije i Triglav sa svojom sjevernom stijenom. Moja Marijana je bila među prvim ženama koje su prepenjale sjevernu triglavsku stijenu, a svakako prva koja je o tim svojim štajnjama u stijeni održala sa dijapozitivima popraćeno javno predavanje u Zagrebačkom pučkom sveučilištu, negdje 1922. godine. Ona je također prevela na hrvatski i Badjurin Vodič na Triglav, tada štampan u II. izdanju. I Badjura je napustio bio svoje staro mjesto kod ljubljanske općine i zaposlio se kod tuijskoprometne zveze, kako bi se bolje mogao sasvim posvetiti turizmu i pisanju turističkih vodiča. Premda smo se sada sve rjeđe vidjali, prijateljstvo započeto još prije rata, potrajalo je nepomučeno sve do njegove smrti.

Našu pažnju su ipak sve više počele privlačiti Dinarske planine sa svojim središnjim i istočnim dijelovima, tada još malo poznate. Nisu li tada najbolje geografske karte Durmitora i Prokletija izdane u Beču od negdašnjega austro-ugarskoga vojno-geografskoga instituta, bile veoma nepotpune, sa opsežnim bijelim praznim plohamama preko kojih se široj natpis »unerforscht« — neistražen. Razumljivo je, da je to snažno budilo maštu mladih ljudi, kao što smo tada bili nas dvoje studenata Zagrebačke univerze. Čisti alpinizam nije nas više zadovoljavao. Privlačilo nas je rješavanje zagonetaka koje su se krile ispod tih bijelih praznina na vojničkim kartama. Još više nas je u tome učvrstilo saznanje kada smo ustanovili, kako malo naši tada vodeći zagrebački znanstvenici znaju o tim predjelima, koji su im do tada uglavnom ostali nepoznati.

Za ovakav posao naročito nas je tada oduševio naš još i do danas najistaknutiji geograf, pokojni prof. Jovan Cvijić, s kojim smo se upoznali u Beogradu prilikom naših predavanja što smo ih o našim usponima u Julijskim Alpama održavali u poslijepodne obnovljenom Srpskom geografskom društvu i u Narodnom sveučilištu. Za Beogradane su naša planinarska predavanja popraćena velikim brojem dijapositiva bila novost, a kako je tada opće znanje o slovenačkim planinama u Beogradu bilo veoma skromno, mi smo i nehotice naša pričanja sve više začinjali podacima o morfologiji, o biljnem i životinjskom svijetu i na posljeku i o čovjeku, stanovniku tih gora, o njegovom naseljenju, životu i običajima. O tome je bilo i dosta diskusija ne samo u Beogradu nego i ovdje u Zagrebu.

Tako se kod nas sve snažnije radala misao, znatno podupirana i očinskim savjetima prof. Cvijića, kako bi bilo korisno prihvati se ozbiljno i studiozno proučavanja života i navika našeg dinarskog čovjeka, a koje je osnove u svojim brojnim radovima upravo postavio prof. Cvijić. On je već tada poboljevao na srcu, pa nije više mogao sam podnosići napore takovih putovanja, koji u ono doba bez saobraćajnih sredstava i svake udobnosti nisu bili mali. Da bismo za takav veliki zadatak stekli potrebno stručno znanje, moja Marijana je sve više ulazila u probleme etnologije, a ja sam, nakon završenoga medicinskog studija, upisao na filozofskom fakultetu geografiju i nacionalnu historiju, pa sam tako i po drugi puta doktorirao, na filozofiji iz antropogeografije. Time je i naš daljnji životni put bio određen.

I tako je započelo naše »romanje« po planinama Balkanskog poluotoka koje će evo potrajati punih 50 godina. Za vrijeme tih ekskurzija, kojima su pored povremenih kraćih izleta bili obavezno posvećeni naši godišnji dopusti, od nas se nije odvajala bilježnica, a ni fotografski aparat, naš najvjerniji pratilac na svim tim putovanjima. Najprije kvadratična Linhof-kamera 6x9, a

Prof. dr Branimir Gušić na Bjelašnici 1955. godine u društvu s urednikom Naših planina dr Z. Poljakom

kasnije Leica, kojoj smo ostali vjerni do danas, omogućili su da sakupimo ciblinu fototeku, što smo je mogli koristiti za naša brojna predavanja i za ilustraciju naših štampanih članaka. Leica je čak često veoma uspješno upotpunjavala pismene bilješke, a sa izmjenom staroga načina života u tim planinama postala i znanstveni dokumenat za mnoga naša tvrđenja.

Što smo dalje i duže ulazili u etnološku a pogotovo etnogenetsku problematiku dinarskoga čovjeka, sve više smo dolazili do uvjerenja kako su naši Dinaridi ne samo morfološki dio perimediteranskoga orogena, nego kako je i čitav razvitak čovjeka u planinskim predjelima Balkana uopće samo dio velikoga perimediteranskoga prostora. Mi smo stekli uvjerenje da se geografski pojам Primorja ne smije ograničiti na onaj uzani pojas zemljista uz more, gotovo na samu morsklu obalu, kako se to još i danas često shvaća, nego da se taj pojma mora proširiti sve do razvodnice između Sredozemnoga i Crnoga mora i da se u oblast Primorja mora ubrojiti i čitavu planinsku pozadinu naše obale sve do najviših vrhunaca. Da bismo za takovu našu tvrdnju skupili dovoljno poredbenih podataka i mogli je dokazati kao opće pravilo za čitavo Sredozemlje, morali smo da se upoznamo i s ostalim dijelovima toga orogena na Apeninskom i Pirinejskom poluotoku, na Bliskom Istoku i u Sjevernoj Africi. Ova, iako tek površna putovanja, u potpunosti su nam potvrdila naša nagađanja. Ta smo putovanja onda proširili s upoznavanjem lanca Karpat i Tatru, te istočnih Alpa u cjelini. Upravo nas je analogan položaj

starinskih naselja u južnom Tirolu s onima u Albaniji i Epiru, te Asturiji, još snažnije utvrdio u mišljenju kako su to sve dijelovi istoga paleomediteranskog kulturnog kruga, kojega i naša zemlja čini samo jedan dio. Ta činjenica kao i niz sličnih drugih residua iz toga doba (zvonolika suknja malisorskih žena, dvostruka prednja i stražnja pregača u ženskoj nošnji, čitav niz materijalnog inventara za rad oko mlijeka, kult kamena, izvora vode, itd.) što se ponavljaju kod nas i u najrazličitijim dijelovima perimediteranske regije, bili su oni kameničići koji su pred nama postepeno izgradivali onu grandioznu sliku prastare civilizacije Sredozemlja, čiju je osnovnu značajku stvaralo perimediteransko polunomadsko stočarstvo, ta ekonomska baza mediteranskog čovjeka. Kroz tisućgodišnje naseljenje ovoga prostora stari su narodi propadali, a novi valovi svježeg ljudstva uvijek ponovno obnavljali njeno pučanstvo. I premda su te izmjene često bile i veoma kravate a narodi nadolazili iz različitih dijelova okolnog svijeta, široke su mase ljudstva opetovano podlijegale ovom novom načinu stočarskoga života, kao osnovnom obliku jedino moguće ekonomske baze na osjetljivom kraškom zemljištu širokih vapneničkih prostora Sredozemlja. Jedino je naime takav strogo vremenski ograničeni boravak čovjeka na jednom mjestu ostavljao prirodoj vegetaciji dosta vremena za njenu regeneraciju, koja je u uvjetima kraškoga zemljišta i klimatskih odnosa Mediterana osobito osjetljiva i lako povredljiva.

U okviru naše zemlje mi smo mnogo godina posvetili proučavanju crnogorskih planina, a napose Prokletija i Durmitora. Durmitoru smo bili posvetili jedan punovečernji film, što smo ga snimili godine 1930. nakon detaljnijih studija, a čiji je snimatelj bio pokojni Karlo Koranek, naš stari bečki prijatelj. U tom filmu smo po prvi puta pokušali na filmskoj vrpcu prikazati život dinarskih stočara, njihova sezonska kretanja sa stokom, ljeti na visoke planinske pašnjake, a zimi u toplo primorje na zimsku ispašu. Prikazali smo njihovu do tada jedva poznatu materijalnu kulturu, njihov rad oko stoke i oko mlijeka, pa i neke običaje s tim u vezi. Taj film, iako je bio prvi takav film kod nas, nije u zemlji našao na neki jači odjek, ali je zato u inozemstvu doživio velik uspjeh. Ni naš veoma obilan etnografski materijal što smo ga donosili u zagrebački etnografski muzej, neugledan kakav je bio u poređenju sa bogatim polihromnim tekstilom naših ravnicaških krajeva, nije mogao pobuditi neki dublji interes kod naših stručnjaka u vrijeme dok su još pretežno estetski momenti odlučivali u vrednovanju i etnografskih predmeta. A kraj toga su naši drveni predmeti svi još i »vonjali« po dimu sa otvorenoga ognjišta i često bili puni stjenica, koje su se uvijek iznova javljale i nakon ponovljenih dezinfekcija! Naša etnografija još se nije bila tada izdigla iznad sakupljanja »lijepih krpica« i

»ručnog ženskog rada«, pa i vani u svijetu je kulturno-historijski pristup tek sticao prve pristalice. Tek kad smo oboje bili izabrani za članove Slovenskog Ustava u Pragu i kad je češka kulturna javnost bila prihvatile naš rad, tek tada smo stekli onu podršku toliko potrebnu svakom kulturnom javnom radniku.

Proučavajući plemensku organizaciju naših brdانا i njena residua diljem balkanskih planina, osobito su nas privlačile Prokletije s obje strane granice, gdje je plemenska organizacija u Malesiji bila još u punom životu. A ovdje su od posebnog interesa za nas bili Krasniči, tada najmanje poznato i jedino islamizirano pleme u Malesiji, u povirju rijeke Valbone, koja je najduže čuvala svoje tajne pred modernom naukom. Nije li upravo na njenom teritoriju geografska karta pokazivala najviše upitnika i bijelih mrlja, još tada jedinih u području Evrope? A upravo se ovdje očekivalo rješenje pitanja povijanja Cvijićeve dinarske direktrise, jednoga od osnovnih tada još uvijek neriješenih problema morfologije Dinarida! Jer dok su pretežno austrijski istraživači, a prije svih Nopcsa, bili prodirali u sjeverne Prokletije zahvaljujući vezama što su ih austrijske crkvene vlasti održavale sa katoličkim plemenima Malesije, islamizirani Krasniči ostali su zatvoreni i nepristupačni takovim utjecajima. Zahvaljujući ličnim poznanstvima i »besi«, tvrdoj arbanaškoj vjeri, tada još visoko cijenjenoj u tom plemenskom uređenju, mi smo ilegalno i bez pasaša prodirali i u ovaj zatvoren kraj, predavani u zaštitu iz jedne prijateljske kuće u drugu. Tako smo mogli prići rješavanju osnovnih morfoloških problema ovoga centralnog niti višeg dijela Prokletija i sakupiti dragocjenu zbirku materijalne kulture, što se danas nalazi u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

Za vrijeme posljednjega rata propale su mnoge naše bilješke, a tako i završeni rukopis za knjigu: »Život dinarskoga čovjeka«. Kao nekim čudom spašena je naša knjižnica, sakupljana od naše rane mladosti i, što je još svakako dragocjenije, naša fototeka što su ustaše u cijelini bili zaplijenili za svoj leksikografski zavod, gdje su je obilno koristili za ilustraciju svojih izdanja.

Poslije rata sve više su nas počeli privlačiti problemi našega negdašnjeg rodovskoga uređenja i njihov odnos prema kasnijoj plemenskoj organizaciji. U ovu problematiku uvelo nas je proučavanje epidemiologije endemske gušavosti, nekada veoma raširenoga oboljenja naših planinskih dolina. Tako smo kroz niz godina putovali selima u srcu Dinarida u dolinama Lima, Ibra, Pive, Tare i gornje Drine, a poslije i cijelog izvorišta Crne reke u Korabu, te selu na podnožju Šare. Ova smo istraživanja kasnije proširili i na Pokupje, Srednju Posavinu, a donekle i Podravini, na Haloze, pa na izolirana kmetska selišta u južnom i sjeverozapadnom Tirolu. Rezultati tih istraživanja, koji su dali i neke potpuno nove spoznaje s medicinske strane, objavili

smo u nizu rasprava u našoj zemlji i u inozemstvu.

Upravo su nas ova proučavanja o endemskoj guši uvela u problematiku etnogenetskih izučavanja određenih etničkih grupa kod nas, proučavanja koja u našoj nauci nisu bila još ni taknuta. Prva iz ove serije bila je monografija moje Marijane o Bezjacima, a poslijе su slijedile druge o Hrvatima, Mogošćima, Kasezima, Čudomerićima, Srbljanim itd. Nastavljeni su radovi o srednjovjekovnom naseljenju oko Nina, Ravnih kotara, Like, Krbave i Poučna, a napose studije o našim Vlasima, specijalno Morlacima, naročito aktuelne danas u doba naših dubokih društvenih previranja. Svi su ti radovi ipak tek bili mogući uslijed korištenja podataka iz narodne kulturne baštine i materijalne kulture kao punopravnih dokaza u znanstvenom izvođenju zaključaka.

Ali osnovu svih tih istraživanja činilo je ipak poznavanje kraja, stalna putovanja i ispitivanja na terenu. Tek lično doživljavanje i ljudi i njihova zavičaja, upoznavanje načina života, analiza njihovoga rezoniranja, omogućili su spoznaje, koje su dotadašnjim istraživačima, najčešće kabinetskim radnicima, ostale nepoznate i nedostupne. Kod toga nam je od ogromne koristi bio moj liječnički poziv. Kao medikusu lakše su se otvarala vrata inače zatvorenih familija naših sugrađana muslimanske vjeroispovijesti, brzo su se otvarala srca i lakše smo sticali povjerenje i u inače najzaostalijim zakucima Balkana ili Bliskog Istoka.

No u svim ovim istraživanjima naš se interes uvijek ponovno vraćao dinarskom čovjeku i dinarskim planinama. Kod toga je postalo jasno, da su Dinarske planine samo jedan dio perimediteranskog orogena, a dinarski čovjek sa svim svojim osobinama dijete Mediterana, pripadnik Sredozemnog kulturnog kruga, čije analogije i najbliže srodnike treba da tražimo u planinama Sredozemlja, a ne možda u uraloaltajskim stepama na granici Evrope i Azije. Bez obzira na porijeklo pojedinih etničkih grupa, došavši u bazen Mediterana, njih je Sredozemlje toliko asimiliralo da su se one vrlo brzo morale posvetiti uklopiti u njegovu ekonomiku: poprimiti njegov način života, a doskora preuzeti i velik dio kulturne baštine. Iz takovoga gledanja onda se naravno i rodila spoznaja da je naša zemlja dio Sredozemlja, a da je i po sili prirodnih zakona naša budućnost neodjeljivo vezana uz budućnost mediteranskog kulturnog prostora, uz kraj u kojem se rodila civilizacija evropskog čovjeka.

I ove sam se godine opet jednoga ranog lipanjskog jutra našao na cvjetnoj livadi u dnu Grbajskoga Zastana, u srcu naših Prokletija. Još su susjedi visoki albanski vrhovi iznad Vajuše bili pod dubokim snijegom kad je toplo južno sunce ovdje u dnu doline rasulo svu bogatu ljepotu svoje pro-

ljetne cvjetne raskoši. Kao da su se te nebrojene cvjetne glavice požurile da što bujnije ukrase sa svojom vječnom ljepotom ovo nekoliko metara zelene tratine što je ova škrtka priroda gologa krša poklanja svake godine sa rađanjem novoga ljeta. Oko mene vrla savršeni mir. Povremeno ga prekida samo zujanje pčela što marljivo skupljaju pelud po bogatom cvjetnom sagu ili klik orla kad se poput strijele sa velike visine okomljuje na svoj pljen, maloga miša ili sitnu voluharicu, što ih je toplo sunce izvabilo iz njihovih skrovišta.

Premoreni od gradskoga života prepuštam da me čitavog obuhvati mir ove jedinstvene krajine. Na modrom nebu nekoliko bijelih svijetlih oblaka lijeno nestaje na zapad iznad strmoga travnatog grebena Volušnice. Na jugu, iznad zelenoga proplanka pogled mi se zaustavlja na svježem zelenilu tek propupale sitne planinske bukove šume iz koje upravo izlaze na susjedno snježište u dugom nizu jaganjci mojih prijatelja Nikača na prvu proljetnu pašu prema Donjoj Krošnji. Naslonjen na kamen prihvaćam dojmove i upijam mirise što nezadrživo navaljuju sa svih strana: miriše vlažna zemlja i trava natopljena jutarnjom rosom, miriše proljetni cvjetni sag na kojem počivam, a onda miriše i svježi ozon što ga donosi sve toplije sunce s okolnih snježanika, koji su u naglom otapanju.

Razmišljam kako su me ove planine zaokupile već u mojoj ranoj mladosti, kako sam im ostao vjeran čitavoga svog života i kako me evo ne ostavljaju ni danas u mojim staračkim danima, kad mi fizičke snage više ne dopuštaju da se hvatam u koštar sa njihovim strmim stijenama i istaknutim šiljcima. Pa kad rano ljetno sunce probije zadnje proljetne magle, a prvo cvijeće okiti gorske livade zagrebačkoga sredogorja, kad se na zagrebačkom tržištu pojave prvi jaganjci iz naših otoka, tada se javlja u meni neutaživa želja da pobegnem iz grada, da se nađem uvijek ponovo na ovim visovima čistim od svakoga zagodenja, u sredini gdje još uvijek caruje čista nenarušena ljepota. Tada »zaropota i moja torba« a u meni se budi onaj praiskonjski poriv za slobodom, jer samo ona zaista oplemenjuje ličnost i razvija misao koja tek daje pravu sadržinu životu svakoga misaonog čovjeka. A posljednjih se godina uz ovakova rezoniranja uvijek javlja i duboko zadovoljstvo, što mi je sudbina bila naklona i omogućila da zajedno sa mojom Marijanom uvijek ponovo doživim ovu nepomučenu sreću jednoga sretnog života.

Zahvaljujemo prof. Tinetu Orelu, uredniku slovenskog Planinskog vestnika, za dopuštenje da smo ovaj članak našega seniora dra Branimira Gušića, što ga je s nizom ilustracijama donio Planinski vestnik u broju 10. prošle godine, mogli objaviti na hrvatskom jeziku u Našim planinama.

Uredništvo

Od Risnjaka do Bijelih stijena

Ljetna razmišljanja jednog prirodoslovnika

Prof. dr ZLATKO PAVLETIĆ

ZAGREB

Mnogo je krajeva u našoj zemlji što bi ih trebao upoznati svaki naš čovjek. Nažalost, u ovo naše civilizirano doba sve se više smanjuje zanimanje za upoznavanje prirodnih krajolika, pogotovo gorskih i planinskih područja. Ona su u našoj zemlji, srećom, još prično netaknuta, ali što dalje to su češće eksplorativana.

Iako se danas mnogo govorи i piše o zaštiti čovjekove sredine, prirodnačka kultura suvremenog čovjeka kao da prestaje postojati ili najblaže rečeno poprima svoje najkržljavije oblike. Sjetimo se samo napuštenih planinarskih domova, koji su nekada bili stjecište velikog broja ljubitelja prirode, pa mačuhinske odnose društva prema našim nacionalnim parkovima, koji su to samo po svome službenom atributu, a u stvari se sve više pretvaraju u objekte eksploracije ili su potpuno zapušteni. Mogli bismo spomenuti i nezainteresiranost prosvjetnih ustanova i škola za podizanje prirodnačke kulture kod naše omladine. Na prste bi se moglo nabrojiti nastavnike i profesore biologije, koji bar jednom godišnje odvedu svoje dake u prirodu da ih tamo upoznaju sa mnogobrojnim životnim oblicima o kojima su samo čuli, a da ne govorimo o svim onim brojnim zaprekama na koje nailaze znanstveni radnici i stručnjaci što se bave jednom od najnezahvalnijih djelatnosti suvremenog doba, zaštitom prirode.

Ovom nizanju jasnih pokazatelja o postepenom nestajanju osjećaja za prirodu suvremenog čovjeka, mogu spomenuti i vlastite poteškoće kao glavnog urednika »Prirode«, jednog našeg časopisa za popularizaciju prirodnih znanosti. Postoji vrlo malo naših istaknutih i drugih prirodoslovaca koji se odazivaju da suraduju u časopisu. Vrlo često na poziv uredništva ne daju ni običan odgovor, što bi se moglo označiti kao nedostatak opće kulture i pristojnosti i na nizak stupanj prirodnačke kulture.

Eto, ovakova razmišljanja me obuzimlju i sada, kada sam se vratio sa jednotjednog boravka u prekrasnom području Gorskog kotara, između naših planinskih bisera, Risnjaka i Samarskih ili Bijelih stijena.

Već davno sam se želio upoznati s nacionalnim parkom Risnjak. O njemu sam mnogo čuo, a preko literature poznavao njegove prirodoslovne vrijednosti, osobito njegovu floru i vegetaciju. Tako sam nekoliko slobodnih dana u radnom programu iskoristio da napokon posjetim ovo područje.

Smještaj nije bilo teško naći u ubavom Crnom Lugu, jer turistički »bum« nije još zahvatio ovo mjesto, iako je u neposrednoj blizini nacionalnog parka i u posljednje vrijeme povezano 11 km dugom asfaltnom

cestom s Delnicama. U Crnom Lugu je sjedište uprave Nacionalnog parka »Risnjak«, pa smo je radi informacije posjetili. Iako je to bilo doba kada bi ta ustanova trebala biti najaktivnija, nismo našli nikoga koji bi nam dao željene informacije. Mislimo smo da ćemo ih dobiti slijedeći put, ali kolikogod to zvučilo nevjerojatno, ni drugi puta nismo mogli dobiti potrebne informacije, pa smo odlučili da se poslužimo onim što smo sami znali, uz upotrebu »Vodiča«, knjižice koju smo već prije proučili. Pokazalo se međutim da to nije dovoljno, jer smo s našim autom umjesto do Markovog Brloga stigli u sasvim drugo područje. Trebalо je upotrijebiti sve naše istraživačke instikte da bi »napipali« pravi šumski put, koji se nekada tako smio zvati, a sada je sav obrastao visokim biljem, tako da su naša kola bila neke vrste kosilice što ispred sebe siječe visoku travu i drugu zelen. U Markovom Brlogu zapazili smo markaciju za Šloserov dom. Stoga smo ostavili auto i uputili se prema markaciji. Ali kako priči na početak staze, kada se ispriječila velika gomila kamenja i šljunka, koja je tko zna kada ovdje stvorena i tako sprečavala da se izravno stupi na stazu za Risnjak.

Trebalо je snalažljivosti i obilaska dok napokon nismo stupili na dobro trasiranu, ali dozlaboga zapuštenu stazu. Po svemu izgleda da je to bila nekada dobro uređena staza. U blagim serpentinama postepeno savladava visinu i sve izgleda više kao ugodna šetnja nego planinarska tura, samo da nema obraštaja, narušenog kamenja, povaljenog drveća, granja i mnogih drugih prepreka.

Je li to zbog očuvanja autentičnosti prirode ili možda nešto drugo? U svakom slučaju nameće se misao da bi Nacionalni park ipak trebalо približiti ljudima, a dobro uređene staze tome bi vrlo mnogo pomogle, tim prije što ovdje već postoje, samo ih treba bolje održavati. Možda je uzrok u tome što se svi naši nacionalni parkovi, iako imaju prvenstveno kulturno-obrazovni karakter, sami održavaju i ne primaju dotaciju kao muzeji, galerije, zoološki vrtovi i slična kulturno-prosvjetne ustanove. Nacionalni su parkovi dragocjeni prirodoslovni objekti, koji se ne bi smjeli direktno eksplorativati. Društvo ih ne izdržava, baš kao da im ne priznaje njihove vrednote i značaj. Zbog čega su onda osnovani?

Takve su misli navirale dok smo postepeno osvajali visinu i gazili po granu i debelim slojevima listinca na dobro označenoj stazi. Zbilja je šteta da više posjetilaca tu ne korača, jer Nacionalni park u tom području pruža nezaboravne doživljaje svakome, a osobito prirodoslovcu. Tu su prije svega iskonske

guste šume, što počinju sa zajednicom bukve i jele (*Fagetum croaticum Abietetosum*), da bi u višim područjima prešle u hrvatsku pretplaninsku šumu (*Fagetum croaticum subalpinum*), koja zatim prelazi u klekovinu bukve i napokon u klekovinu bora (*Pinetum mughi croaticum*). Osobito su zanimljive bukove šume s drvećem koje je zbog velike količine snijega zimi svinuto, a raste između golih vasprenačkih stijena.

Na starim i uginulim stablima bukve zapazili smo zanimljivu pojavu sa plodštima bukova gube. To je gljiva koja često iscrpljuje bukova stabla i na njihovoj površini stvara drvenasta višegodišnja plodišta u obliku poluklobuka. Tako zaražena stabla mogu stajati uspravno i na svojoj površini nositi mnogo ovakovih plodišta s plohom cijevastog himenija (dio plodišta u kojem se stvaraju rasplodne spore) okrenutog prema zemlji. Vrlo često se ovakova stabla sama sruše i ostaju ležati na zemlji. U tom slučaju pored starih plodišta mogu se pojavit novi, ali ona nemaju himenij u smjeru stabla, nego okomito na površinu tla. Zbog toga ovakova povalone stabla nose dvovrsna plodišta, već prema položaju njihova himenija.

Mogu se sresti i mnoge rijetke i zanimljive biljke, među kojima se ističe zlatan ljiljan (*Lilium martagon*) sa svojim lijepim kao pošarkanim cvjetovima, i mnoge druge biljke što u ovim brdskim krajevima bujno cvatu u ljetnim mjesecima.

Na svakog posjetioca ostavit će posebni dojam mnoge krške pojave. Pored golih vasprenačkih stijena, što strše ne samo na golin vrhovima, nego također izbijaju između bukovih stabala u šumama, specifičnost su ovog područja duboke vrtače vrlo strmih strana u koje se skuplja nanos od kamenih gromada, zemlje, granja, pa čak i čitavih stabala starih bukova i drugog šumskog drveća. Duž staze koja nas je vodila prema Risnjaku naišli smo na više ovakovih strmih vrtača. Najveća je ipak ona ispod samog vrha Velikog Risnjaka.

Tako nas je staza doveo i do Medvjedih vratiju, gdje se sastaju glavne staze iz Crnog Luga i Vilja, odnosno Gornjeg Jelenja i Platka. To su prava vrata između dviju uspravnih stijena. Odavde se stazom podno Malog Risnjaka uskoro stiže do planinarskog doma.

Dom je dobro uređen, s 30 ležaja, pa u ljetnim mjesecima ima uvijek dovoljno posjetilaca, jer tu završavaju staze iz svih smjerova. Usput se može spomenuti da je dom otvoren od 1. 5. do 31. 10. Za petnaestak minuta nešto strmijom stazom stiže se do vrha Velikog Risnjaka (1528 m) odakle se pružaju prekrasni vidici sve do Učke i na more s otocima Lošinj, Cres i Krk, a prema sjeveru sve do Julijskih Alpa s Triglavom. Poseban je užitak u rano jutro promatrati magleno more iznad kojeg vire viši vrhovi gora i planina. Za botaničara je pak posebna draž susresti mnoge planinske biljke. Ostali pak traže runolist, biljku koja je postala gotovo simbolom Risnjaka, pa je zbog toga i mnogo prorjedena, iako je pod najstrožom zaštitom.

Povratak istom stazom činio nam se nešto bržim, iako su nas stalno zaustavljale po koja privlačna biljka, vidik, vrtača ili druga neka pojava u ovom čarobnom parku. Putem nigdje nije bilo ni traga medvjedu, bilo kakvoj drugoj zvijeri, rijetko smo čuli i cvrkut ptica. Stoga smo se bez bojazni vratili do našeg auta i uputili se ranije »iskošenim« tragom prema Crnom Lugu. Putem smo mogli vidjeti mnogo zrelih jagoda, što nam je više bio znak da ovdje malo kroči ljudska noga, nego poštovanja režima u Parku, gdje bilje i njegovi plodovi moraju ostati netaknuti.

Boravak u Crnom Lugu iskoristili smo i za upoznavanje obližnjih područja izvan nacionalnog parka. Najprije je došao red na izvor rijeke Kupe. Nakon 12 km vožnje automobilom, najvećim dijelom po šumske cesti, dolazi se u selo Razloge. U prošlom ratu bilo je sasvim popaljeno, pa se na zgarištu obnovilo i sada se razvija novim snagama. Na velikoj krčevini, na strmoj padini uz samu zgradu škole, formiralo se isprano i zakisljeno tlo, na kome su se masovno razvile pored acidofilnih vriješa (*Caluna vulgaris*) i bujadi (*Pteridium aquilinum*) i polegnuti grmovi borovnice (*Vaccinium myrtillum*), upravo u plodu. Ovdje ima toliko borovnica da ih dolaze brati čak iz Delnica i Rijeke. Mnogi od berača imaju i posebne češljeve kojima se znatno ubrzava branje malih bobičastih plodova, ali se time znatno oštećuju i same biljke. Ponovno jedan razlog za razmišljanje. Zašto se ne bi organizirane i stručnije brale ove šumske plodove. To bi s jedne strane donijelo stanovitu financijsku dobit, a s druge strane bi se racionalnijim iskorištavanjem zaštite ove plodonosne biljke od nesmotrenih berača plodova.

Od Razloga do izvora Kupe može se stići za pola sata putem koji je vrlo loš. Izvor se nalazi u dubokom kanjonu, a staza što vodi do njega vrlo je strma i neprikladna. Nigdje nismo vidjeli nikakvu oznaku da se ovdje nalazi izvor jedne od naših najpozнатijih rijeka. To bi pomoglo ne samo planinarima i izletnicima, nego bi to mogla biti i korisna atrakcija za ovo malo selo, koje je u svojoj zabiti i pomalo zaboravljeno, tako da je npr. isključeno iz otkupa mlijeka, koje je inače organizirano u svim drugim selima ovoga kraja.

Ugodne doživljaje pruža i čitav najgornji tok rijeke Kupe. Preko Gerova po strahovito lošoj cesti, koja izgleda da nema ni majke ni mačeve, može se spustiti do mjesta Osilnica na slovenačkoj strani. Od toga mjesta prema Brodu na Kupi rijeka protiče kroz strme kanjone koji su nekada visoki na stotine metara. Rijeku stalno prati dobra makadamska cesta, koja omogućuje lak prilaz ovom lijepom i privlačnom području.

Jednog smo se dana uputili i prema jugu do Bijelih i Samarskih stijena. Najprije smo zašli u odvojak ceste što vodi prema Mrkoplju. Već na početku mogli smo se diviti prekrasnim sastojinama pretplaninske hrvatske smrekove šume (*Piceum croaticum subalpinum*) kroz koju prolazi cesta prije sela Sun-

gera. Ono je dobilo to ime zbog obližnjih cretova, močvarnih područja obraslih posebnom vegetacijom, osobito mahovima tresetarima, što poput spužve (sunder) upijaju atmosfersku vodu, jer ne mogu koristiti močvarnu vodu koja je jako zakiseljena huminskim kiselinama. Dalje nas je put odveo preko Mrkoplja i Tuka do prostrane Matić poljane, gdje je impresivni spomenik na sjećanje 26 partizana smrznutih u veljači 1944. godine prilikom forsiranog marša. Impresivnost nije samo u memorijalnom događaju, nego još više u umjetničkoj vrijednosti i originalnom rješenju spomenika. Pored trostrane piramide, na čijim stranama su ispisani izvaci iz najboljih učeničkih radova na memorijalnu temu, na samoj poljani simbolički je prikazana kolona partizana u obliku stećaka, stijena nadjenih u prirodi. Poznato je da stijene u našem kršu djelovanjem oborina i vjetra primaju razne oblike. Vješta ruka i oko od ukusa znalački su izabrali ove artefakte prirode. Ali nigdje putokaznih tabli, a sigurno bi ih rado vidjeli mnogi naši, a i strani posjetioci, jer Matić-poljana je svega petnaestak kilometara od magistrale Zagreb—Rijeka. Nigdje nisam mogao naći ni ime autora ovog originalnog spomenika, jedino sam uspio dozнати да je to djelo jednog riječkog arhitekta.

Zar da opet razmišljamo o jednom nešvatljivom propustu? Možda je bolje da se uputimo dalje, jer bi i to bila samo platoska konstatacija, koja ne bi mnogo pridonijela da se nešto promijeni. Evo nas ponovo na šumskome putu. Probijamo se kroz gustu smrekovu šumu po prilično lošoj cesti i sve strepimo da se u ovom bespuću nešto ne dogodi na našem vozilu. Susrećemo samo pogedje konje šumskih radnika, ali inače nijedje žive duše. Znamo da se negdje ispred nas nalaze monumentalne Samarske stijene, ali visoke smreke sakrivaju vidik. Ipak smo ih napokon zapazili, kako kroz gustu šumu uzdižu prema nebnu svoje sablasno bijelo ruho. Kad smo se nešto spustiti, naišli smo na putokaz za planinarsku kuću na Bijelim stijenama. Počela je međutim gusta kiša, pa smo se požurili preko Jasenka u Ogulin. Putem smo se ipak zaustavili da se divimo strmim

liticama Kleka i njegovim šumovitim padinama, a u Ogulinu posjetili čuveni Đulin ponor, u koji ponire rijeka Dobra, bolje rečavši nekada je ponirala, jer njene vode zadržava akumulacijsko jezero hidrocentrale »Gajak«.

Ponovno razloga za razmišljanje. Iako se ponor nalazi u samom centru grada, nigdje nikakve oznake, a to je ipak jedna od znamenitosti Ogulina. Kada smo napokon doznavali da smo parkirali naše vozilo tik samog Đulinog ponora, čekalo nas je novo iznenadjenje. Preko male željezne ograde mogli smo vidjeti ogromnu i nezaštićenu provaliju. Kazali su nam da se ovdje nedavno bacila mlađa učenica zbog neuspjeha u školi, i da to nije jedina žrtva nakon legendarne Đule po kojoj je ponor dobio ime. U ponoru se može vidjeti velika količina smeća, jer ova prirodoslovna rijekost služi kao smetište, što tamošnji građanin, koga smo slučajno sreli, smatra za sasvim normalnim stvar. I okoliš gdje se nalazi vidikovac prema velikom zjalu ponora neuredan je i pomalo sliči na smetište. Zar je moguće da se tako zanimljiv fenomen, umje sto da služi kao glavna turistička atrakcija, pretvara u gradsko smetište? Prilikom dolaska u Ogulin na domaku grada susreli smo marljive graditelje kako moderniziraju prve kilometre ceste prema Novom Vinodolskom, koja će u znatnoj mjeri skratiti put prema moru iz Zagreba. Čime misle Ogulinčici zaustaviti rijeku naših i stranih turista kad se za nekoliko godina bude kretala prema moru? Da li privlačnim znamenitostima kakav je Đulin ponor ili možda... smetištem? Čovjek je već uspio zaći u najskrovitija područja prirode i tamо rješava njezine najteže zagonetke, ali što se tiče njega samoga, mnogo mu toga nedostaje.

Ovih nekoliko redaka, nastalih kao reminiscencija na posjet jednom u pretežnoj mjeri iskonski prirodnom kraju, ne gaje iluziju da će imati nekog većeg učinka u ispravljanju nedostataka i mijenjanju na bolje. Teško je mijenjati neke zakonitosti, a pogotovo im se suprotstavljati. Cilj mi je da u ovom časopisu, u kojem još živo kuća bilo iskoniske prirode, potaknem čitaoca bar na razmišljanje.

Od Vitoroga do Cincara

Transverzalom »Po planinama Bosne i Hercegovine«

DAMIR KULENOVIĆ

SARAJEVO

Zimski blagdani tek što su prošli, a novi »problem« je bio na pomolu: gdje i kako provesti nekoliko prvomajskih dana? Ideja i planova bilo je prilično: Treskavica, Prenj, obilazak »Bjelašničke transverzale«, Čvrsnica itd. Ali kao što obično biva, od planova ništa, kad odjednom pred mnom — »tura snova«. Neno i Pero, kao članovi stanice GSS-a Sarajevo, idu džipom da obidu neke od kontrolnih tačaka »Transverzale po planinama BiH« u Zapadnoj Bosni, pa eto, Cico i ja kao gosti popunjavamo ekipu.

Polazimo iz Sarajeva praćeni začuđenim pogledima prolaznika, jer su na krovu našeg džipa četiri para skija, a u gradu pravi proljetni dan. Ubrzo smo na otvorenoj cesti. Vrijeme i kilometri brzo promiču. Travnik i Donji Vakuf su za nama, a sad pokušavamo da iz Bugojna, pored planinarskog doma u Dubokoj i pored Kukavičkog jezera dopremo do Kupreških vrata. No, pokušaj je uzaludan — u samoj blizini jezera uska šumska cesta zatvorena je visokim snježnim smetom i džip je nemoćan. Vraćamo se u Bugojno, pa onda na Kupreška vrata, i, naj-

zad, pred nama je Kupres. Već je uveliko noć. Prošli smo i Livno i pred ponoć smo u Glamочu. Još jedan sat drndanja lošom cestom i iz mraka izvire krovovi kuća sela Pribelje podno Vitoroga. Kasno je, nema smisla buduti domaćine. Ulazimo u prvu otvorenu bajtu, uvlačimo se u svoje vreće i ubrzo se iz bajte ne čuje više ništa.

Budi me hladnoća. Pet je sati, vrijeme vedro. Neno i ja izlazimo i kraj džipa zatičemo začuđenog domaćina, ujedno i »ljutog« što ga nismo prubudili, pa da spavamo »kao ljudi u kući, bajta je za sijeno, za stoku!« Smijemo se, izlaze i Pero i Cico, pa u kući kuhamo »crnu«, a onda supu — trebat će nam nešto toplo. Gledamo Vitorog, pod snijegom je, no domaćin nas tješi: »Smrznut je, ne propada se«. Na kraju polja, pod grebenom, ostavljamo džip, uzimamo potrebno i krećemo. Pero i Cico ne nose skije, no Neno i ja smo ih ponijeli. Uskoro zagazimo sa trave na smrznuti snijeg. Dan divan, vedar, bez vjetra. Prilazimo rubom šume, zatim kroz manju, snijegom ispunjenu udolinu, a onda stajemo. Treba odahnuti, jer pred nama je

Na vrhu Cincara

Foto: D. Kulenović

strmi uspon na greben samog vrha. Okrećemo se i gledamo prema Pribelji, čijedaleke kuće izgledaju kao makete razbacane po valovitom zemljištu. Krećemo dalje postepeno hvatajući visinu. Najzad smo na grebenu, a onda još pet minuta i na vrhu smo. Pokriven snijegom, krije svoju oznaku. Prelomljeni drveni kolac bit će dovoljan za snimak, za uspomenu. Uživamo u pogledu, no nažalost ne znamo mnogo o okolnim brdima. Ipak upoznajemo Mali Vitorog, masiv Krbljine, Crni vrh, a tamo u daljini, pod snijegom, trebalo bi da je Cincar. Napokon, ono najlepše: skije na noge, i već nam brzina i bjelina snijega istjeruju suze na oči. Iza nas Cico i Pero pješice kreću prema podnožju, no mi smo već daleko, i odviše opijeni ljepotom da bismo stali i sačekali ih. Nažalost i »naše za kratko bijaše«. Nepunih dvadeset minuta i već smo kod naših kola. Pakujemo skije, sredujemo sve, a Pero i Cico stižu taman na kavu. Dlino, baš prija nakon svega.

Nema još ni 11 sati, a već se truckamo nazad prema Glamoču. Noć je bila kad smo dolazili, no sad je dan, pa na kraju odvojka cesta za Pribelju ugledasmo divan, ureden spomen park sa spomenikom Ivi-Loli Ribaru. Zadržavanje, slikanje, razgledavanje i ... pokret.

No, čeka nas neplanirano ugodno iznenadenje: raskršće s tablom: »Šatorsko jezero«. Zgledamo se i odlučujemo — idemo. Uska cesta, jako loša, vodi nas pored šumskih radilišta i najzad novo raskršće: »Šatorsko jezero« 5 km. No put je zameten, zatrpan snijegom. Krećemo pješice i na slijedećem raskršću, bez putokaza, odlučujemo krenuti desno. Vrijeme se kvari, plašimo se kiše, no ipak uporno prtimo mokri snijeg do koljena. Idemo već skoro dva sata, a cesta se penje sve više uzbrdo. Prešli smo više od 5 kilometara, a jezera nema. Vraćamo se na raskršće i sada idemo lijevo. No, sve je protiv nas. Spustila se i magla, pa po dolasku do jezera nema ništa od slikanja, jer jedva vidimo i jedan drugoga. Mokri, umorni i razočarani vrtaćamo se »kući« — našem dobrom, starom džipu. Za utjehu — snimak kraj putokaza, pa pravac Glamoč—Priluka—Suhaca, gdje kod malog groblja skrećemo, opet šumskom cestom, prema Cincaru. Nakon dvadesetak kilometara, ogromni snježni smetovi na putu — no ovaj put probijeni, pročišćeni. Ipak, sablasno izgledaju pod automobilskim svjetlima, jer — noć je, 20 sati. Ulazimo u šumu i nakon kilometra nailazimo na radničke barake i njihovog čuvara. Radnici su za blagdane otišli kućama. Hvala im, jer ćemo spavati u njihovim krevetima, pored toplice. Već se kuha supa i suše naše mokre cipele. »Ima li medvjeda« — pitamo u šali. Čuvan ozbiljno — »Ima!« i skreće naše pogled ka puški iza vrata. Vani duva vjetar, a mi kao da čujemo i medvjede mumlanje. Nije nas strah, svaki od nas sreća ga je bar po jednom u životu, ali ipak... No, pucanje vatre i kreveti vratiše nas u stvarnost,

da bi nas trenutak kasnije uljuljali u miran san.

Ma koliko teško bilo bunovan se izvući iz toplog, žurim da ustanem. No domaćin je brži: vatra već gori. Neno se brine za »naš« obrok. Uskoro smo svi na nogama, doručujemo i razmišljamo: vrijedi li pokušati uspon na 2006 metara visoki Cincar, jer vjetar na momente ima olujnu jačinu. Domačin ne zna. »Duva, jak je, ali, valjda čete moći. No, nemojte ovuda, vratiće se cestom do ulaza u šumu, pa uz greben. Kraće je!« Poslušasmo i krenusmo. Ostavismo naša kola na rubu šume, uz kraj ceste. Neno i ja opet nosimo skije, Cico i Pero ne. Greben se prostire u pravcu jugoistok-sjeverozapad više od dvije trećine, a onda blago prelazi u pravac istok-zapad. U podnožju, u donjem dijelu, grabimo, žurimo jer i vjetar je ovdje sigurno slabiji, treba to iskoristiti. Prvi put stajemo u malom sedlu između manjeg vrha (u Priluci nam rekoše da je to Mali Cincar, ali u karti ga nema) i druge, strmije polovice grebena. Vjetar je jak, snijeg blijedi. Moje skije ostaju tu, u klekovini, bojim se istrgnut će mi ih vjetar. Neno je uporan, nosi svoje. Dan je vedar, no vjetar je sve jači. Puše pravo u lice, pa u trenucima nepažnje ostajemo i bez daha.

Najzad, na vrhu smo! Ali, ne! Vrh je tek sada pred nama, sa maglenom kapom, kao div koji krije lice. No, više nije daleko. Produžujemo i opet zastoj oko 30 metara od vrha — u zavjetrini ćemo pričekati da se razide magla. Duboko dolje vijuga i gubi se cesta što nas je dovela i kojom ćemo opet u Livno. Daleko, na zapad, pogled klizi preko proljetnih voda Glamočkog polja. Kao bezbroj ogledala odbijaju sunčeve zrake. U trenu, razide se magla, odvratimo poglede s tih ljepota i predosno brzo preostali put do vrha. Za svaku sigurnost — s vremenom se nikad ne zna — prvo slikanje, a onda opet pustimo očima na volju. Pod nama je južna, snijegom pokrivena, inače gola padina Cincara. Okrećemo se i gledamo šumovitu, sjevernu stranu. Tamo negdje duboko dolje je i baraka s našim noćašnjim domaćinom, a onda, privučene nepoznatom silom, oči skreću ka našem jučerašnjem »domaćinu« — sada dalekom Vitorogu. I to je bilo sve. Nemilosrdna magla obavila je vrh i kao da je govorila: »Dosta je bilo, podite u miru!« Ljut na sebe zbog ostavljenih skija, trčim nizbrdo, kližem se na nogama, stražnjici, ledima — samo da što brže dođem do njih. Najzad, tu su... ala praši, pa ovo je ludo! Za čas sam kod džipa, no nasmijani Neno već je spakovan. Čekamo uporne »pješake«. Stigli su. Izvanredno, na uspon, razgledanje i silazak utrošili smo svega tri sata. Domačine, hvala za odličan savjet, jer... markacija ide sjevernom padinom, kroz šumu, po mnogo dubljem i mekšem snijegu. Hvala!

Dok nas kola tresu, bacamo pogled unazad, prema Cincaru. Čudimo se sličnosti grebena Cincara s grebеном našeg sarajevskog komšije — Trebevića, kad se gleda od Ilidže. Okuke na cesti brzo nas lišavaju tog pogleda,

ali nam pružaju drugi, jednako lijep — Livanjsko polje i daleku Dinaru. Što nas džip nosi bliže Livnu, to je u daljini Dinara viša i tajanstvenija.

Vozimo se kroz pravu pustaru cestom prema Prozoru. Cesta vodi kroz pravi krš, po obroncima Pakline planine. Pred nama je naš novi današnji cilj, Raduša i njen vrh Idovac sa svojih 1956 metara. Neno hrabro vodi džip po kamenitoj stazi i vještinom iškusnog asa savlađuje put kojim teško prolaze i volovske zaprege, a nas trojica vani biramo put. Prolazimo jedan po jedan zaseok — lijevo je Nikolić, nešto dalje Ibrahimov Dolac, desno Petrovići, na kraju Bačvan — a svi nose zajedničko ime — Zahum. Evo nas u središtu sela Zahum. Dva sata popodne, nebo natmurenio, strahujemo od kiše. Oko nas se okupljaju žene, pitaju ko smo, odakle smo. »Znamo mi planinare, prode ovuda neki« — veli jedna. Pitamo za bajte, radi eventualnog knaka. »Ima, jakako, bilo bi i u kućama, ali nema domaćina pa ne smijemo«. Muškarci su većinom negdje na radu, neki čak u Njemačkoj, a žene same s djecom — znamo, nezgodno je. Polazimo. Odlučili smo pravo uzbrdo, prema kamenim gromadama Nastenja, a tada ćemo vidjeti. Dobrih 45 minuta nam je trebalo da zamaknemo za greben i izgubimo iz vida seoske kuće. Lijevo pred nama samo na trenutke iz magle izviri Idovac. Vijećamo. Do vrha je daleko, kiša samo što nije počela, a ako padne, bit će problema sa kolima, jer put će biti kamen i blato, a

nizbrdo je. Nikome se ne ide nazad, prilika je tu i ko zna kada opet. Nastavljamo prema vrhu. Nema više izrazitog uspona, osim pod vrhom, a dotada pogled luta: Ljubuša, iza nje Vran, pa Čvrsnica, svi nekako mutni, tamni, strašni. Bože, kako olujni dan donosi nove, zastrašujuće impresije o planinama. Pod nama Ravanjsko polje, Ravno, šuma, cesta, a onda — stara pjesma: ništa, osim magle. Na vrhu smo. Vadimo foto-aparate, no uzalud. Tek je 16 sati, a mračno je skoro kao noć. Žurimo nazad. Usput nailazimo na gdje koju markaciju, no mi kratimo, bježimo od kiše. Već vidimo selo i narančastu tačku između kuća — naš automobil. Dvadesetak minuta poslije pred nama je kantica s pravim, planinskim kiselim mlijekom. Ovo je bolje od najboljeg ručka u extra-restoranu, ovo treba zaslužiti, doživjeti. O plaćanju, ni riječi. Sta mi mislimo, kakvi su oni! Nudimo keks, čokoladu, uzimaju nečkajući se. Srdačno, vešelo »dovidišnja« i dugo mahanje.

Noć je. Na cesti smo prema Prozoru. U dolini, svjetla oko Ramskog jezera, oko nas tišina narušena sve češćim udarima kiše po krovu naše »kuće«. Umorni smo, umorni od stalnog truckanja, prašine, umorni od loše ceste, no zadovoljni, jer ipak, »pali su Vitorog, Šator, Cincar, Raduša, za nama su ostali kao prijatelji, stari poznanici. Znamo: doći ćemo opet. Nisu to ni Grossglockner, ni alpski vrhovi, ko zna — od malog se počinje. Tutnji motor kroz noć, tutnji ka novom danu, ka novim ciljevima. Tutnji...

Neno, Pero i Cico na putu za Cincar uz džip kojim smo u tri dana obišli četiri visoke planine zapadne Bosne

Foto: D. Kulenović

Na legendarnoj grčkoj planini

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Konac je travnja i Ličko polje odiše proljećem. Ostavljamo ga, a i Velebit što još dosanjava zimsko snivanje, da obiđemo drugu planinu u stranoj zemlji gdje legende o bogovima dosežu od njezinih visova do neba. Iz vlaka se velebitske snježne padine na ličkoj strani čine kao bijele zastave pobjede nad proteklom zimom. Ostat će tako do kraja lipnja, samo će se svaki dan penjati sve više, a ozelenjeni pojaz stizat će ih ukorak. Ostavljamo i Kapelu i Klek putujući prema Olimpu, najvišoj grčkoj planini i drugoj po visini na Balkanskom poluotoku.

Posavska nizina tone u tihu predvečerje, pusta i prazna. Tek ponegdje pase po nekoliko goveda na umrtvijenom prostranstvu napuštenih pašnjaka. Mjestimično vlak brza uz veće komplekse usjeva, a često šaš dopire do pruge.

Tri je dana prije 1. svibnja i već je počeo vikend, pa je na beogradskoj željezničkoj stanici neopisiva gužva. Ipak pronalazimo beogradske planinare s kojima ćemo zajedno dalje. Drugog dana poslije podne u T. Velesu dočekuje nas autobus s Nišljama i sada ćemo zajedno svi skupa. Na autobusu je čudnovat natpis SPOJS. Mislimo da je to neki grčki izraz, jer tamo idemo, kao izlet ili posebna vožnja, no ubrzo se razjašnjava da je to katica našeg organizatora puta Saveza planinarskih organizacija južne Srbije.

Što smo južnije sve je manje šume, planine su sve ogoljenije, barem ove koje vidimo. I rijeke mutne i blatinjave. Sad upravo cestu prati Vardar žut, mutan, a ni na brzacima nije ljepši i takav je sve do ušća. U Solunu se smještamo u hotel Ariston, a zatim je razgledavanje grada sve do noći. Sve radnje su zatvorene, subota je, tako će biti još tri dana, svetkuje se Uskrs. Na svakoj kući, baš na svakoj i na svakom katu izvješena je državna zastava prugasta plavobijela.

Sutradan ujutro, kao i svi izletnici što dolaze ovamo iz Srbije — posjet je Srpskom vojničkom groblju u Solunu. Nekad smješteno pokraj grada, danas je okruženo novoizgrađenim gradskim četvrtima. Miruju tisuće bijelih križeva, kapelica i kosturnice, na čijim zidovima mnogo ispisanih imena poginulih i prigodni stihovi Vojislava Ilića mlađeg podsjećaju na bitke sa solunskog fronta godine 1916—1918. Zatim slijedi posjet Sea kuli na obali, gdje su nekada davno Turci nadylali dali branitelje i pobili ih. Tu je danas sijelo skauta, nekih drugih omladinskih organizacija, obvezna kapelica i s vrha divan pogled na more, blize parkove i grad što se iz ulice u ulicu uzdiže prema brdima. Na kraju obilaska tražimo Jugoslavensku slobodnu zonu i upućuju nas u jednu mornaričku vojarnu iz koje grčki mornari peku janjce. Da, blag-

dan im je danas. Od naših nema nikoga. Usput smo ponuđeni jelom i pićem, pa ne izostaju međusobna čestitanja.

Ravnica od Soluna prema jugu zelena je, ugodna i obrađena do posljednjeg metra, do same ceste rastu pšenica i ječam i već klasaju, izmjenjuju se usjevi s malim plantazama južnog voća i ostalih kultura. Stotine ovaca pasu pod paskom starijih ljudi između usjeva. Osjeća se da zemlja, siromašna poljoprivrednim površinama, iskoristava svaki obradivi metar površine. S brežuljka na brežuljak od mora se prostiru žita ka brdima na zapadu što se plave u sunčanoj sumaglići. Dobrom asfaltnom cestom zaobilazimo Litohoron, naš sutrašnji cilj i početak uspona na Olimp. Ostavljamo se na obali Egejskog mora u seocu Paralia s ugodnim novim hotelom Alkion. Za one hrabrije ima i kupanja u prilično hladnom moru. Većini je ljepša šetnja ugodnim novoizgrađenim mjestancem na samoj obali. Istoimeni staro selo smješteno je nekoliko kilometara daleko od obale i sad se ubrzano premješta k moru zahvaljujući velikom turističkom prometu posljednjih godina. Uz more je nova asfaltna cesta bez nastavaka u daljinu, sigurno će se nekada povezati s drugim mjestima na obali, a u novim čistim kućama može se dobiti smještaj i opskrba. S jedne strane oplakuje ih Egejsko more, a s druge bijeli vrhovi Olimpa blješte na suncu.

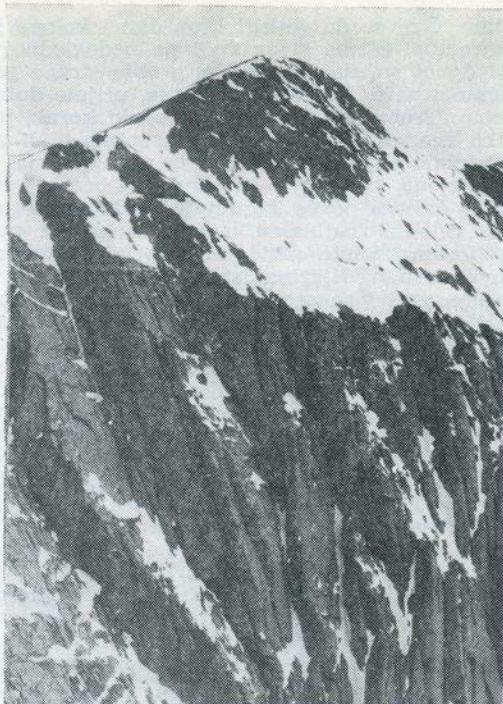
Konačno sutradan počinje prvi dio našeg uspona do planinarske kuće na 2100 metara. Prolazimo kroz mjesto Katerini desetak kilometara od mora, koje izgleda kao naše manje općinsko mjesto, a zatim je dvostruko toliko do Litohorona, ishodišne točke za uspon na Olimp s istočne strane. To je mjesto od oko 7000 stanovnika, na 300 metara nadmorske visine, uredno, mediteranskog tipa, s mnogim uredima, tri hotela i sjedištem sekcije Grčkog planinarskog saveza. Ovdje nas čeka službeni vodič Kostas Zolatas. Smještenoistočno od Olimpa i na samom njegovu podnožju, od mora ga dijeli ravnica što se prema ovomo lagano diže, a prema planinskoj strani golema je raspuklina, procijep Olimpa zvan Maurolongos. Dolina divova ili Dolina ciklopova, koja počinje ispod samih najviših stijena Olimpa. Sad se već treba prisjetiti pročitanih opisa ovih predjela iz Naših planina i to onoga dra P. Kostića (NP 1953, 180), prof. Franu Kušana (NP 1961, 168) i dra Željka Poljaka (NP 1967, 65) radi lakšeg snalaženja na dalnjem putu. Međutim u posljednje doba izgrađena je dobra i široka cesta duga oko dvadesetak kilometara sve do mjesta zvanog Prioni, koja nas zavojima odnosi u visinu iznad crvenih krovova Litohorona. S time se skraćuje pješački uspon za tri sata hoda, obično po velikoj vrućini i s prilično strmine.

Prolazimo uz planinarski dom Stavros, zatim iznad ruševina Manastira sv. Dionizija. Još od jučer prati nas na putu divna grčka glazba. Vatrene arije trepte autobusom, opojne kao i šuma oko nas i vrhovi iznad šume. Odišu poletom i vjerom u narod, koji ih je stvorio, arije su to što vuku naprijed, što nose i što vole. I jedna pouka: za cijelog boravka nismo čuli ni jedne strane arije.

Prioni, tu je nadmorska visina 1100 metara, dalje ceste nema, i potok je uz nju što je prati prema dolini. Uz cestu su već postavljene kutije za otpatke, a i proljeće je stiglo dovode. Stigli su i vrijedni ljudi kod kojih se možemo opskrbiti kavom i sličnim potrepštima. Ovdje su i mnogi izletnici, što se odmaraju uz potok i uživaju u suncu, šumi i miru. Tu počinje pravi uspon, naravno, ne za one koji su pošli pješke od samog podnožja. Staza je dobra, iako su markacije rijetke. Sa svih strana je listopadna i crnogorična šuma, da na višim predjelima prevlada crnogorica. Odmah s početka prelazimo potok. Čine ga dva potočića, Vrutas i Laubas, što nedaleko izviru. Mjestimično snijeg pokriva stazu i sve je veći što se više uzdiže Dolina ciklopa. Iz njega tisuće sitnih potočića slijevaju svoje kapi u dno doline. Stijene tamnih boja visoko se izdižu na obje strane, ne odviše blizu, pa ne djeluju tako strahotno. Odvaljeni komadi stijena razasuti su po cijeloj dolini kao da ih je divovska ruka spuštalala između drveća. Pernjemo se desnom stranom Doline ciklopa obroncima Petrostrunga, a s lijeve strane strše nešto udaljeniji visovi Kondromisera-kijsa. na čijem vrhu, na malom zaravanku stoji planinarski dom, objekt A (2100 m), grčki katafigion. To je zgrada od nekoliko funkcionalno povezanih dijelova, s tekućom vodom, uljnim pećima, 60 ležajeva, blagovaonicom, spavaonicom, blizim skloništem i s najosnovnijom opskrbom, a naš vodič i njegov pomoćnik brižno paze na red. Sada je sva pokrivena snijegom tako da treba prokopati do vrata. U tome pomažu mladići i djevojke iz SAD, koji već nekoliko dana spavaju u šatoru pred domom.

U blagovaonicici na zidu visi sigurno najčuvenija planinarska snimka. Prikazuje trojicu prvih osvajača Olimpa znamenitog dana 2. kolovoza 1913. godine. Kako kaže snimka, tada, 2. aout 1913 Fred Boissonas de Geneve, photographe et éditeur d'art (snimatelj i izdavač, 1858–1946), kojega je pratio legendarni Christos Kakkalos de Litochorion, chasseur et guide de l'Olympe (lovac i vodič na Olimpu) i Daniel Daud Bovy de Geneve, ecrivain et critic d'art (pisac i kritičar) napravili su »première ascension de l'Olympe« i tako dva Švicarsca u pratinji čuvenog Grka na najvišoj stijeni Olimpa, na Mitikasu (2917 m), prvi zabilo grčku i švicarsku zastavu. Taj trenutak lijepo je prikazan na snimci i Kostas nam ga oduševljeno pokazuje. Ipak on neće ujutro s nama, kaže da je zbog leda nemoguće prije ljeta osvojiti Mitikas, no mi ćemo ipak krenuti sami.

Listamo po upisnoj knjizi. Prošle godine 1972. bilo je u domu 1955 posjetilaca i to vrlo

Skolion (2911 m) sa stijenama iznad Megali Kazania
Foto: Dr Z. Poljak

mnogo stranih, a ove godine mi smo prvi, nas četrdesetak iz Beograda, Niša, Smedereva i trojica iz Gospića. Jedva čekamo da prode ova noć, iako je ugodna večer uz kamin. Prijatelji i stari poznanici posjedali unaokolo i pretresaju stare planinarske teme, a mlađi Amerikanac Leonard Panella iz Michigena zanjo se svojom knjigom *The death of the family* autora Davida Cooper-a i nešto ozbiljno potrtava olovkom. Ponio je iz dalekih SAD i šah, pa je odigran kratki međukontinentalni susret, da poslije Beogradanin Žarko nastavi s Antonom svoj dvoboj započet već davno u Velikoj Paklenici. Mlađi Amerikanci poslije će u naš Dubrovnik, pa brodom u Rijeku i onda kući. Mi Ličani pričamo im da će na tom putu između Zadra i Rijeke vidjeti jednu suroru, ali lijepu planinu, koja se zove Velebit i koja je nama isto ono što je Grcima Olimp. Dok traje naš razgovor pjesme dalmatinske bruje domom i osjećamo se kao kod kuće.

A vani je vedra noć, svjetla Litohorona dopiru do nas kroz Dolinu divova, dok sa svih ostalih strana mrki visovi sijeku mrak prema zvijezdama u noćnoj tišini. Ovaj mir pomalo je i stravičan, samo šuma treperi oko nas, a iz sjećanja pojavljuju se mitovi o bogovima kojima, kažu, da je ovdje dom i prijestolje. Između nas i zvjezdza vrh je i kanimo ga doći. I kako god sjaji sjevernjača i zajedno s njom Veliki i Mali medvjed tako i u nama gori želja koja nas je dovela ovamo.

Točno u 21 sat Kostas gasi svjetlo. Rano, još je noć, ustajanje je za one koji će u vi-

sine. Čini se da će biti lijep dan i kolona je spremna. Strma staza vodi po nedoglednoj i sledenoj snježnoj padini, a s obje strane goleme vrtače, ne vidimo im dna, prijete dubinom. Treba dobro ugaziti za svaki korak, jer tko zna, ako netko odleti niz snijeg bi li ga zadržalo koje rijetko borovo drvo. A šuma je sve rijeda, sve tanji i kržljaviji su borovi i na 2400 metara posve ih nestaje. Sada smo sami na bijelim padinama, nad kotlinama i pod stijenama Skale (2866 m), na koju ćemo se prvu uspeti. Njezina istočna strana je stravična, snijeg se kao streha nadvisio s nje nad Dolinu divova i upravo negdje preko njega trebamo prijeći. Put nas vodi pitomijom padinom i na mjestima gdje je već otopljen snijeg vidi se staza i rijetka markacija. Tu je i raskršće, a na metalnoj ploči znak na desno pokazuje smjer prema planinarskoj kući C, a ravno na Skalu i Mitikas. Lijevo, preko snijegom zaravnate i za skijaše idealne doline Megali Gurme (Veliko polje), vrh je Sv. Antoniosa (2815 m). Dalje i također lijevo, ali nešto više visoravan je Kakavrakos, sada divan skijaški teren, a ljeti pašnjak. Na kraju visoravn drugi je najviši vrh Olimpa Skolion (2911 m). Oba ova vrha posve su pokrivena snijegom, rumenim od jutarnjeg sunca, ali i od pijeska donešenog vjerojatno vjetrom iz Afrike. Već smo na visini od 2650 metara i uskoro na vrhu Skale. Odmah desno ispod nje početak je Doline Divova, a iza nje Mitikas (2917 m), najviša stijena Olimpa i na njemu nepomična, dobro vidljiva grčka zastava, te piramida. To je kamen gromada što razdire obzorje i nebo iznad planine, početak grčke mitologije i njihov ponos. I još nešto, naše mu zemljopisne karte daju metar veću visinu nego grčke. Pred njim su manji vrhovi nalik kamenim stupovima ispod kojih vodi staza pod posljednji, strmi i najopasniji uspon. Iza tog uspona mala je prevlaka i opet strmina do samog vrha. Iza Mitikasa je golema kamera ploča Stefani (2909 m) i još dalje vrh Profitis Ilias (2786 m).

Odmaramo se. Lijepo vrijeme omogućava vidik na sve strane, na Egejsko more pokriveno crvenkastom magličastom koprenom iz koje sunčev jarko crveni kolut plavi ka nama, ispod nas na Dolinu divova, koju samo uska kamera pregrada dijeli od Megalo Kazania (Velikog kotla), stravične kotline okomitih, sivocrnih stijena visokih nekoliko stotina metara. Ovakav prizor rijetko se vidi. Taj kotao kojem je Skolion s juga, a s istoka Skala, Mitikas i Stefani — ova tri vrha Grci zovu zajedničkim imenom Ta Tria Vraki — dna je pokrivenog snijegom i čini se kao da iz njega nema povratka.

Nastavljamo prema Mitikasu spuštajući se niz Skalu da prodemo ispod prvih stijena Mitikasa. Svaki korak je opasan. Dan je već odmakao i snijeg se smekšao za onih nekoliko minuta našeg odmora. Pod njim je led i zato nam je potrebno uže. Nailazimo na trave gdje su jučer »sestorica hrabrih« iz naše skupine htjeli u jednom dahu osvojiti Mitikas. Omela ih je magla pa su skrenuli lijevo

od staze na sporednu stijenu misleći da se uspinju na Stefani i ne znajući da se ta stijena nalazi s one strane Mitikasa. Možda je i bolje da nisu pošli dalje, u magli se mogla dogoditi nesreća.

Uz pomoć užeta i dvaju cepina počinjemo uspon na posljednji greben Mitikasa obložen ledom, strm i uzak, ispod kojega je s desna početak Doline divova, a s lijeva zijeva groto Megali Kazania, toliko opasno i duboko da se i snijeg na njegovu dnu čini tamан kao i njegove stijene. Naše jedino uže povezuje nas u zajedničkoj želji i naporu da pripojeni uz led i pod njim na lomljivo kamenje napredujemo prst po prst u vis i naprijed. Ali dalje se ne može. Noge nemaju oslonca, ruke nemaju hvatista, a stijene suncem otkravljene svaki čas mogu popustiti. Tinja još jedna nada. Naš hrabri Pjer, da, sada mu uljepšavamo ime, to je naša nada. Upućuje se sam da napravi stepenice cepinom u ledu i dosegne ovaj greben pred nama i da s njega vidi koliko smo još daleko od vrha. A Pjera ni ne treba puno nukati i već s nestrljenjem čekamo ishod ovoga po život opasnog penjanja.

— Natrag, natrag! — pokopava sve naše nade Pjer i spušta se k nama. I ostade nedodirnuta ponosna zastava na vrhu iznad provalija i iznad najvišeg kamena. Zeusovo prijestolje nije željelo primiti prve ovogodišnje zemaljske goste da dotaknu mjesto gdje je Prometej pripaljivao vatru prije početka olimpijada, a dijelilo nas je svega stotinjak koraka od vrha. Razapeti između neba i naših želja gledamo greben s kojega se Pero vratio. Bez riječi smo. Samo daleko u visini jedan nečujan zrakoplov prelijeće prema sjeveru. Njegov bijeli trag ostaje na plavom nebu, ali se rasplinjuje s kraja i nestaje. Promatramo one naše koji su ostali na Skali i čekaju nas. Prilično smo više od njih, ali opet prenisko prema onome što smo željeli.

— Dobro je Kostas rekao, zaključi tišinu netko i počinjemo povratak. Naporan je i opasan ovaj dio Skale, jer svaki čas netko sklizne iz kolone niz led i samo uže ga zadrži. Polako se približujemo i uspinjemo na Skalu i opet smo na mjestu odakle se vidi neosvojeni Mitikas. No sada najednom naglo prokuljaše oblaci iz dolina i provalija i svaki čas ga sakrivaju. Na trenutke samo su još najviši vrhovi iznad maglenog mora, na trenutke još vidimo prijestolje bogova kako se zasjaji na suncu, neosvojeno, nedosegnuto.

Ostavljamo legendarnu planinu. Pamtit ćemo dan kad nam bogovi nisu bili skloni. Ostavljamo crne borove šume i Dolinu divova, crvene krovove Litohorona i Egej i zvukove onih zanosnih i opojnih tamošnjih pjesama što zrače oduševljenjem.

Ceka nas dugotrajna vožnja do zavičaja ispod Velebita, nama najljepšeg kraja na svijetu.

Šetnje po planinama

AGATA TRUHELKA

ZAGREB

Nisam nikada bila prava planinarka, no rodila sam se pod Trebevićem. U rano jutro gledala sam kako se sunce pomalja tamо između planina na istoku i onih na jugu Sarajeva. Svako sam predvečerje pratila sunce, kada je tonulo za Igman. Nije na zapanju još bilo nebodera, koji bi mi smetali pogledu.

Zašto nisam postala pravom planinarkom? U mladosti bila je tu bolešljiva majka, koja je i suviše strepila nad djecom. Bio je tu dragi otac, umoran od putovanja uzduž i popriječko Bosnom. Kao historičar i arheolog penjao bi se do onih starih gradova da ih opiše i crta, ili bi opet išao za stećima, koji su bivali u planinskim zabitima, ili se bavio preistoričkim nekropolama na Romaniji. Ni je čudo da više nije mario da se penje na planine samo zbog »ćeifa«. A meni je bilo stalo da ih upoznam radi ljepote i radi života, koji se samo tamo može naći.

Što je čežnja za planinama to sam osjetila tek kad sam službovala u Osijeku. Nema tamo planina, ni brda, ni humaka. Doduše, u daljini prema sjeveru vidi se zloglasno Haršansko brdo (»der Haršaniberg«) gdje navodno plešu vještice. U parku retfalačkog dvorca bio je umjetni minijaturni humak »der Eselsberg« (magareći humak), na kom su djeca izvodila akrobacije. I to je bilo sve.

Onda mi se desila prilika da sam prvi put otišla na odmor u Sloveniju, u Kranjsku Goru. Napila sam se prave gorske svježe vode, promatrala Razor i Prisojnik i onda su zapravo počele moje šetnje po planinama. I da me nije bilo strah, obišla bih sve Alpe. A bilo me je strah — najviše krava! Eto, bila sam kasnije na Košuti, ali ne i na vrhu, jer je tamo pašnjak — i krava do krave!

Iz Kranjske Gore vodila me lijepa cesta do Erjavčeve koče i do one, što se zvala Slovenska koča. Sljeme Prisojnika bilo je onda talijansko. Cestu do Erjavčeve koće gradili su ruski zarobljenici i stradali tamo od lavine. Pokopani su u Kranjskoj Gori, a preneseni u domovinu, mislim, tek iza drugog svjetskog rata. Prisojnik je tražio i žrtve alpinista, jer tamo ima leda, snijega i strmina.

Druga cesta iz Kranjske Gore išla je usporedno sa željeznicom i vodila do Rateča. Odanle sam u prvim šetnjama, a i poslije išla do Planice. Isprva nije bilo doma ni skakaonice. Još dalje prema Jalovcu stizalo se do pastira i pašnjaka. Ovdje se uzan slap spuštao niz stijenu. To je izvor Save Dolinke, koja ubrzano ponire. Tek se ponovo pokaže kod Rateča i tamo se razlazi u jezero. Jednom sam obišla to jezero i uvjerila se da zaprema veliku površinu. Voda se iz jezera napokon sabire u bistar potok, koji teče Kranjskom Gorom usporedno s malom Rojicom. Jedna šetnja

s propusnicom vodila me do Belopečkih jezera na podnožju Mangarta. Jezera su bila talijanski teritorij i izletište za »crne košulje«.

Iznad Rateča je brdo Petelin. Naše se društvo od »koroške meje« penjalo uzduž potoka i u samom potoku na vrh Petelina, koji je na tromeđi Austrije, Jugoslavije i Italije. Gore je golem pašnjak, gdje nas je dočekalo krdo konja. Petelin pripada Karavankama. Granica između Jugoslavije i Koroške ide po bilu gore što se zove Vožica. Odanle puca pogled na dolinu Drave u tzv. »Ružinu dolinu« (Rosental) nazvanu tako po kukurijeku, koji cvate već o Božiću, a zovu ga »Christrose«.

Bilo je iz Kranjske Gore šetnja do Gozd Martuljka i odanle prema slapu pod Špikom. Bilo je šetnja od Mojstrane prema slapu Peričniku i kroz dolinu Vrata do Aljaževog doma. Tamo je stijena, na kojoj djeca iskušavaju svoje planinarske sposobnosti. Ja im nisam bila ravna.

Na Bledu sam bila nekoliko puta i prošla kanjon Vintgar. Posjetila sam i mračno Bohinjsko jezero i popela se do izvora Save Bohinjke. Nedavno sam jedno ljetu boravila na Pokljuki. Tu se vidi Triglav s druge strane. Meni je tu nedostajao domaći svijet, čuješ samo stranu riječ. Jedno sam ljetu bila u Selima kraj Žirovnice, na protivnoj obali Save. U blizini je selo Vrba s rodnom kućom Franceta Prešerna. Fotografirala sam kuću i pred njom moju tetu Jagodu. Iz Sela kod Žirovnice gledala sam Stol koji je često omašao glavu čalmom. Ostavila sam tetu u nizini, otišla do Begunja i odanle na Begunjščicu. Dobila sam sobu u Roblekovom domu i odanle s visine promatrala Bledsko jezero. Kraj oko doma bio je žut od procvale arnike. Nju je opskrbnik doma brao i cijedio, a sok je prodavao bolnici u Begunju. Staza na sam vrh Begunjščice vrlo se lako savladava. Uz nju raste runolist i alpinska astra. Na šetnjama bio mi je vjerni pratilac malii crni pas Muri, koji je iz simpatije spavao pred mojim vratima. Jednom sam do vrha Begunjščice skoro došla iz Doline sv. Ane. Šetnja tom dolinom vodila me do koće na Zelenici i odatle do pastirske kuće odakle izgleda da je vrh vrlo blizu, ali se to samo tako čini. Iz Doline sv. Ane popela sam se na Košutu. U ovom kraju ima žive. Rudnik je bio napušten, ali seljaci su tražili živu u zemljini crnici gdje se ona kotrlja u sjajnim kuglicama. Šetala sam se i do prelaza Ljubela s naše strane, a jednom sam davno bila tamo s koroške strane.

Jednoga sam ljeta boravila mjesec dana u Kamniškoj Bistrici. Onda je onamo vodio od Stahovica šumski put. Nije još bilo auto-

-ceste. Pješačila sam tri sata do kuće. Ona je bila na zelenoj livadi, Bistrica je šumila, a nad šumom su bile planine Skuta, Planjava i Brana. Želja me je spopala da se popnem na Kamniško sedlo. U društvu sam se tri sata penjala, prošla crnogoričnu šumu, nastavila kroz klekovinu i kraj grmova rodonitnica da na koncu dođem do travnjaka s gencijanom acaulis. Iznad svega toga bila je trošna kuća privezana lancima za stijenu, jer tu na visini od blizu 1900 m pušu jaki vjetrovi. Vidjela sam sa sedla Frišaufov dom do koga se može spustiti najprije na klinovima, a onda po siparu. U domu na sedlu boravile smo jednu noć, a drugo jutro se spustile u Kamnišku Bistrigu. Spustiti se skoro 1300 m prilično je naporno. Onda sam odlučila da si kupim gojzerice. Nakon povratka u Zagreb to sam učinila, ali mi je majka vrlo zamjerila, jer kako može »dama« obući gojzerice?

Do Frišaufovog doma sam došla 1939. Onda sam boravila u Logarskoj dolini. Niko nije slutio da će se tamо sa Pavličevog vrha spustiti fašistička vojska, da će istjerati stanovnike iz kuća, kuće zapaliti ijadne Slovence istjerati. Sad su se oni vratili i sve je obnovljeno. Ima lijepih hotela, a uz Savinju je izgrađena asfaltirana cesta do slapa Rinke, što je samo pokvarila onaj divni kraj.

Iz Kamniške Bistrice penjala sam se po strmom siparu na Kokrsko sedlo. Penjao se onamo neki učeni Nijemac i putem sakupljaо neke pužiće. Kad je došao na sedlo istresao ih je na novine i ostavio na suncu da se suše. Onda je legao da se odmori. Kad je ustao, pužića nije bilo, jer ih je opskrbnikova koka s tekom pokljucala.

Bilo je i planinskih šetnja s mojim učenicima. Iz Osijeka smo se vlakom odvezle

do Slatinskog Drenovca, prenoćile u školi na sijenu, a drugo jutro krenule preko Papuka. Prešavši bilo, spustile smo se do lijepе ceste koja nas je dovела u Veliku.

Jedna daćka ekskurzija vodila je iz Ruda na Oštrec.

Pridružila sam se jednoj grupi, koja je putovala u Jelsu na Hvar i odanle sam se popela na Sv. Nikolu, najviši vrh Hvara. S dacima sam bila na Plitvicama kad još nije bilo modernih hotela, ni kolona automobila.

Otkako sam u Zagrebu, a tome ima dobrih 40 godina, često sam boravila u domovima na Medvednici, na Puntijarki, još češće u onom lijepom i nesretnom Tomislavovom domu. Bila sam tu u svakoj dobi godine, i onda kad je bilo sve bijelo, i u proljeće kad su procvatali prvi cvjetići, i u jesen kad su na onim bukvama blizu doma dozrele bukvice. I nametnula mi se kulinarska ideja da bi se od bukvica mogao ispeći kolač kao od oraha. Dokazala sam kod kuće da bukvice treba samljeti i s njima puniti tjesto kao s orasima. Naravno, treba dodati i ostale mirisave i slatke dodatke. Tako je nastala moja »bukovnjača«, lijepa po izgledu, malo teška, a po okusu, kao da jedeš bukove cjepanice.

U šetnje po planinama ubrojila sam sve što sam svladala pješke. Iznimno ču spomenuti jedan izlet autobusom na Jahorinu. Tamо sam noćila, promatrajući one debele zvijezde što ih samo u planini možeš vidjeti, a drugi dan se našetala »rajskom dolinom«, koja je doista raj za botaničare.

Sad su moje šetnje u planinama prestale. Sjedim u naslonjaču i čitam »Naše planine«. Fantazija me prenosi na sve one strmine, puteve i bespuća gdje raste planinski mak i modra astra, na sve one vidike što su mi ostali u pamćenju.

Pas

VELIBOR STANIŠIĆ

BEOGRAD

Kada sam se, idući jednom u dolinu Grbaju u Prokletijama, raspitao šta znači natpis »Bubi« na jednoj, reklo bi se nadgroboj, ploči, čuo sam od saputnika jednostavnu ali neobičnu priču:

»Prije posljednjeg rata (dabogda bio posljednji!) Bubi je bio graničarski pas u nedalekoj karauli. Savjesno je služio i znao je razlikovati čobanina od švercera i vojnika od kačaka.

Kad je planuo rat, ostao je bez karaule i gospodara i odmetnuo se u planinu. Mlad i snažan, preobratio se u vuka i opstao je tri zime i tri ljeta.

Cetvrte jeseni, iz daljine, iz šume, opazio je na mjestu stare karaule ljude u poznatim sivim uniformama i prišao im, polako s ne povjerenjem.

Prvo su se čudili, zatim su se navikli na njega, a onda su se sjetili da potraže podatke u starim kartotekama koje su preživjele rat. Nije bilo sumnje, to je bio on — stari gračić.

Nije doživio mirnu starost. Pogodilo ga je, četiri godine poslije, zrno diverzanta, dok se borio da spasi živote svojih ljudskih saboraca iz patrole.«

U prvi mah pomislih: zanimljiv siže za čovjeka vješta da napiše dužu priču.

U smiraj dana stadoh pred kuću u Grbaji i, dok je sunce pozlaćivalo vrhove kamenih divova od Očnjaka do Vajuše, učini mi se nekako sitnom i beznačajnom ne samo jedna pasja sudbina nego i svi mi s našim poslovima i brigama.

Lupoglav

DRAGO ŠEFER

Ovaj članak napisao je jula mjeseca 1936. Drago Šefer, član tadašnjeg TD »Prijatelj prirode« iz Sarajeva, a bio je objavljen iste godine u časopisu »Snaga« na 104. stranici. Budući da je taj članak od posebne vrijednosti za prošlost bosansko-hercegovačkog planinarstva, potrebno je o njemu kazati nekoliko riječi.

Kad bih govorio o početnom stadiju alpinizma u BiH, možda bi mi bilo prigovorenio, iako ja osobno vjerujem da je već 1937. bila godina zrelog alpinističkog djelovanja nekih naših ekstremnih planinara. O tome govoriti pisana riječ i foto-dokumentacija, a o tome svjedoči i dio ljudi, koji su u to doba bili nosioci planinarske aktivnosti.

Mnogo je važnije da li je slučajnost da se tamo gdje je Prenj najljepši, a ponajviše neprohodan, istrgan i bezimen, rađao prije 25 godina najviši kvalitet našeg planinarstva? Da li je bila pravilna orijentacija tadašnjih planinara iz »Prijatelja prirode« (PP) put Prenja? PP počinje da gradi svoje objekte i sa Boračkog jezera preko Papratina izlazi na Crno polje, da bi konačno ušlo u središnji dio Prenja — Jezerce. U svom radu ima sve veći uspjeh, više članova i više aktivnosti. Na Prenju su održavani tečajevi, provodili su se godišnji odmori i zimovanja. Već tada su kovani planovi za zimski uspon na vrh Lupoglava. U to doba su članovi PP, otkrivajući prenjska prostranstva, preprenjali greben Vjetrenih brda od Zelene glave do Lupoglava, što do danas nije ponovljeno. Izvršen je zimski uspon na Osobac. Na Prenj se išlo i ljeti i zimi. U svakom zimskom mjesecu prolazilo se kroz Skok, tada neuređeni prilaz, a prolazilo se i kroz Sačmalj i Mliječni do podno Veličke Kape, stazama koje su graničile s velikom opasnošću. Iz Sarajeva je redovno odlazio dežurni za kuće na Prenju i — jednom riječju — Prenj je bio matična planina toga aktivnog društva, te ova planina za njegove članove nije bila predaleka.

Gledajući ovo iz današnje perspektive, pitamo se da li je tadanja aktivnost PP bila samo slučajnost ili rezultat ispravne politike tog društva. Ako danas izademo na Prenj i posmatramo staze, markacije, table, trošne munikove stupove, pa razmišljamo i o samoj kući na Jezercu, imamo dojam, kao da je to sve jednom bolje bilo. I tada nam se uporno postavlja pitanje: zar je bilo moguće da se tako veliki rezultati u radu postignu kroz jednu slučajnost?

Dokaz o toj snažnoj aktivnosti PP je i ovaj članak koji govoriti o tome kako je alpinizam bio okupirao naše najaktivnije pojedince još prije 25 godina i to upravo na Prenju, koji nam je sada postao tako dalek. Budući da je ovo prvi registrovani uspon bosansko-hercegovačkih penjača, smatrati ćemo ga prvim našim izvršenim usponom, i ujedno dalje tragati za onim penjačkim radom koji je počeo još 1932. godine. Kako je ovaj uspon izvršen u južnoj stijeni Lupoglava, smatrati ćemo ga i prvim izvršenim usponom u Prenju. Od tada zapravo i počinje alpinistička obrada ove planine.

Drago Entraut, Sarajevo

Ljeto je u početku, a nad hercegovačkim planinama nebo vedro i plavo. Odlučih da opet provedem nekoliko ugodnih dana u vrludanju po vrhovima i zaostalim snježnicima planine Prenj. Nikada ne mogu da se otrgnem želji, koja me svaki put ponovo obuzima, da krenem još jednom na tu planinu, da je još jednom vidim i saberem pogledima njene osebine i prizore, jer me snaga prirode na njoj sve više zanosi.

U rano ljetno jutro krenuo sam s jednim drugom od naše planinske kolibe na Krstacu uz jedinstveni pogled što puca oku ispred same kolibe na biser prenjskoga predgorja — Boračko jezero.

Za nama je već Boračka draga i njene tamne šume gdje sunce radosno igra po mozaiku mladog zelenog lišća. Poslije podne otpratio sam druga u Skok. On se vratio u dolinu, a ja ostahod nekoliko dana na toj planini.

Slijedećeg jutra ostavih planinsku kuću na Jezercu još prije svanaća, uputivši se lancu Vjetrenih brda što se protegao od Kamence do vrha Zelene glave u želji da se na jednom njegovom prevoju prebacim u Poljica, a otale popnem na vrh Lupoglava. Upravo u času kad se nadoh na prevoju Vjetrenih brda pod Zelenom glavom, pomolilo se iza rumenkastih oblaka sunce i obasjalo sav onaj kameni svijet prošaran mnogo brojnim snježnicima. Ko nije nešto slično video u planini ne može ni iz daleka zamisliti toga pogleda na ovu jedinstvenu našu planinu, obasjanu blještavim sjajem ranoga sunca. Pogled na Poslušnik, Osobac, grupu Vjetrenih brda, tamo do ponosnog Lupoglava i Herača, pruža harmoničnu cjelinu prirodnih ljepota. Svi su ti vrhovi podigli svoje zasnježene golijeti i stijene u plavo nebo, kupajući ih u prvim jutarnjim zracima sunca.

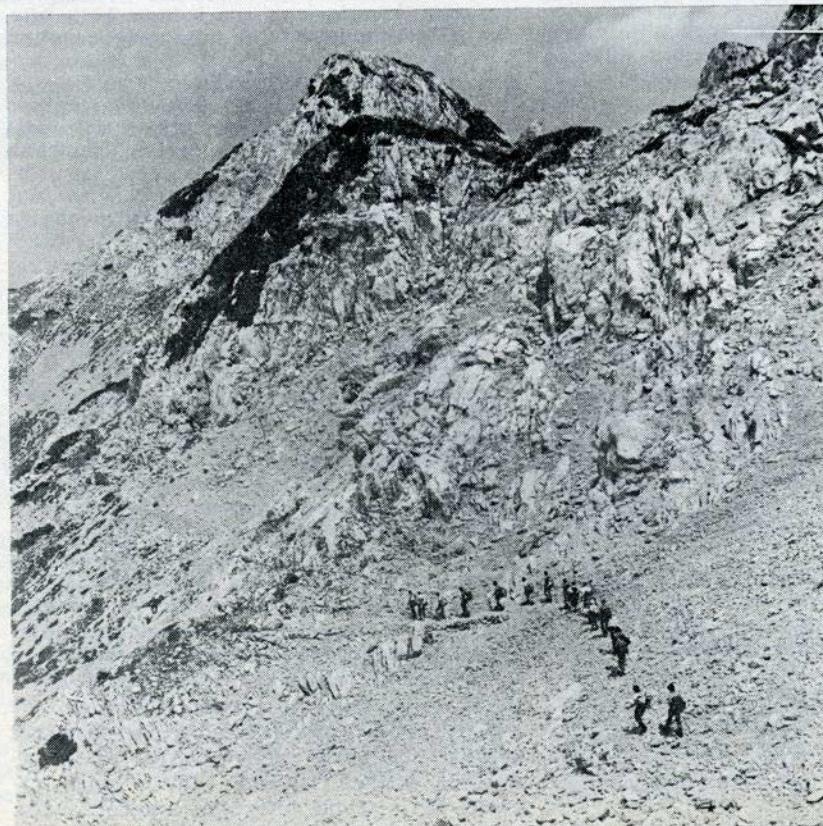
Sjedim kraj vrela u Poljicama i promatram piramidu Lupoglava (2102 m). Malo je takvih koji mogu poreći da su zatomili uzbudjenje, kada su prvi put polazili na planinski vrh, kakav je Lupoglav. Nije moguće a da nas ne obuzme neko uzbudjenje kada prvi put stanemo na strmi snježnik, koji ima da nas dovede u podnože stijena i zasneženih krovova. Nijesam se ni ja mogao otresti toga, ali želja za pobjom bila je veća od straha. Još nisko pod vrhom zakoračih na snježnik i po njemu se uspeh na lupoglavsko okno. Nada mnom podigla se crvenkasta, izlokana južna stijena samoga vrha. Vjekovima ona prkosí buri i mečavi, kupa se u suncu, drijema u maglama.

Nakon poduljeg odmora ulazim pod stijenu uz hladni kuloar posut zamrznutim snijegom. Hladno je u njem. Obuzima me nepriyatna studen i mrtva tišina prirode. Uspinjem se zaledenim žlijebom koji me dovodi lijevo na prvu manju terasu, gdje počinje prava silovita stijena i ozbiljan posao. S terase ulazim lijevo u škrbinu i iz nje po malom prudištu dolazim pod stijenu koja me pravo gore izvodi na zasneženi greben. Odmarajući se promatram silovito djelovanje vode i moć njenog razornog rada u podloka-

vanju stijena. Sve je nevjerojatno krhkoo! Pogled mi bludi preko stijena, niz bijele snježanike u Poljica i zapinje o šture i oskudne zelenice po kojima pasu stotine ovaca. Njihovo blejanje s dozivanjem čobanica dopire čak do mene na pustoj i osamljenoj stijeni. S grebena sam jednim strmim žlijebom izašao na sam vrh Lupoglava.

Uspon je trajao jedan sat, prilično težak, jer je stijena krhkka. S vrha mi se otvorila opet nova panorama na planinske korube, što miruju u spokojnom miru sunčanog prijepodneva. Čitava dva sata proveo sam na vrhu u sunčanju. Zaista je život na tom vrhu stvoren samo za sunčani sjaj, za užitke u pogledima na taj svijet vrhova, punih raznovrsnih oblika i boja. Kuda god pogledam svuda vrhovi, stari prijatelji kojima dugujem mnoge uspomene za lijepo časove provedene na njima.

Tu pod vrhovima istom je proljeće i sva priroda budi se u život obiljem snage. Po podne napuštam vrh spuštajući se markiranim stazom pored Crnoglava, po očajno škrpastom terenu, na vrelo za Kantarom, otale u Tisovicu. Osjeća se svježina planinskog zraka jer je sunce već sjelo na vrhove Čvrsnice. Po dolinama hvata se mrak a po vrhovima sjeda hladna večer.

Lupoglav i Ovča
Foto: U. Beširović

Bez povratka

VELIBOR STANIŠIĆ

BEOGRAD

Gledajući po ceo dan i dobar deo noći more, visoke planine, gole i šumovite, i mala mesta razasuta obalom, drevne ljudske puteve i vekovna boravišta, čovek dolazi sam sebi ne samo smrтан i prolazan nego kao da nikad nije ni postojao.

Ivo Andrić

Jedva smo odmakli dužinu užeta u desnom rebru Kaltenegerovih kamina u Maloj Mojsstrovcu, a na stazi ispod stijene ukaza se odnekud Miklavž. Cerio se i dovikivao nešto na račun »šodera« u koji smo mi ušli s odgovarajućim početničkim strahopoštovanjem. Prokleti zakeralo!

Nama se smjer u nastavku pretvori u pravu poeziju. Stijena se ustrmi i očvrsnu, rebro se suzi, lijevo od nas zinuše crni i vlažni Kamini i jeza me uhvati od njihove hladnoće i debelih, prljavih naslaga odležanog snijega, a iza leda i ispod nogu ostade samo hladnjikavi sjeverni vjetar i prozračna svjetlost sunčanog dana.

Bogdan i ja hitro predosmo veći dio brida i kad stadoh na dugo očekivanu ljusku, naizgled krhku i samo prislonjenu, ali pouzdanu i uostalom neizbjegnu, mali grč straha pretvori se u plimu radosti života. Kao da je prestala sila teže, posljednja strma, uska, koso udesno pružena rampa izvede me, ili tačnije izbací me, na široku policu. Zadihan sjedoh i uglavih se medu blokove.

Sad se uže skuplja kraj mene. Preko i pod Robiča, u savskoj dolini, crvene se sićušni krovovi, iza njih su blage Karavanke, a tamo na kraju vidika, bijeli se nešta visoko i zaledeno, možda Ankogl ili ...

— Druže vodničie!

... Znači, razgledam i ne mislim o osiguravanju! Zašto se Bogdan već ne pojavljuje iza ruba stijene? I kakav mu je to izmijenjeni glas?

— Druže vodničie!

Sto, telefon, upaljena žarulja, ogrnut šinjel, poluzagašena peć. Na vratima стоји trubač Ostrogonač, sa svojim bačvanskim naglaskom:

— Frtalj je do pet, još malo pa ćemo svirati ustajanje.

Jasno, bilo je i suviše lijepo da bi bilo stvarnost. Slika iz neke od prošlih godina gubi se i ja sam opet onaj nočašnji — dežurni u kasarni.

Naši koraci zvone kroz hodnik, kraj blistavih nizova čelika i kože u soškama, a onda izlazimo na »krug«, na krckavi i škripavi snijeg, u ledeni mrak januarskog predpraskozorja. Oštro se ocrtavaju crni kvadri kasarni-

skih zgrada na nebu pokrivenom milionima zvijezda. Ni glasa, ni pokreta. Kao nekad, negdje u nekom dalekom i visokom bivaku.

A samo za koji trenutak, na prvi malo promukli metalni zvuk trube, planut će svi prozori, zagrmit će stubišta pod stotinama čizama, odjeknut će komande, na »krugu« će narasti sivomaslinasti karei četa i baterija n-skog garnizona i ljudi će, još topli od sna, kao i svakog jutra, krenuti na pokretnu tračku vajničkog dana u kome ima tako malo prilike i vremena da se razmišlja šta je i kako nekad bilo.

Kad svane, vidjet će se ona šumovita kosa.

Otići tom blagom kosom — to je bila opsesija koja je trajala više mjeseci. Tamo, iza parka vozila, iza stazica sa okrećenim ivičnjacima, iza rundele s petokrakom zvijezdom, iza žičane ograde, s one strane neravne ceste, vidi se kako se ta kosa, lagano izrastajući iz podravske ravnice, u daljini vezuje za bilo Krndije.

Nikad nisam pomislio na dan u koji će, na primjer, otići na željezničku stanicu i otpuštavati kući. Moja predodžba o povratku u život na koji sam navikao nikad nije bila vezana za taj »normalni« način da se otpuštaju iz varošice. Otići kući za mene je znalo krenuti bez povratka u tu šumu i, ne brojeći dane, pregaziti i Krndiju i Papuk, prijeći na Psunj i na Babju goru, sići na kobašku skelu i preploviti Savu, otići uz Motajicu što dalje i dublje u planine i ne zaustavljati se nigdje i nikad ...

Ta vizija bila je toliko jasna, a preokupacija toliko snažna, da sam, petnaestak godina kasnije, kada sam slučajno prvi puta ponovo tuda proputovao, kao da se dešava nešto davno očekivano i neizbjegno, prekinuo vožnju i u rano jutro pošao sa stanice još usnulim ulicama i našao se na iskraju gradića, nedaleko od poznatih, ali sada već nekako tuđih zgrada, s neobičnom sviješću o tome da se sada u njima nalaze oni koji su u doba moje službe bili u pelenama.

Bio sam slobodan da krenem kuda hoću, nikom poznat i nikom obavezan. Krenuo sam užbrdo stalno očekujući da se javi radosno uzbuđenje zbog te slobode i neobaveznosti.

Ni govora. Sve je bilo obično. Istina, vrlo lijepo: žuta i crvena jesenja šuma, prijatna staza sa šuštavom pokrивkom opalog lišća, čak i pouzdana markacija za koju nisam znao. Ali, ipak manje-više sve onako kao kad pravim neku od bezbrojnih šetnja uzduž i poprijeko Fruške gore.

O drugoj turi nije moglo biti govora, imao sam samo taj slobodni dan. Lijepo sam došao do Bedem-grada i načinio krug preko nekolikih okolnih brda i uveče se uputio ka ravnicu, laganim hodom veterana.

Osjetio sam vrijeme kao sporo ali neumitno klizanje glečera i svu uzaludnost prizivanja doživljenog. Ja — nekadašnji nisam bio ja — sadašnji. Između nas stajale su stotine tura, od Blodigovih i Kugyjevih četiristisecnjaka do brežuljaka smederevskog vinogorja.

To je ona rijeka u koju se ne može ponovo zagaziti. Ali, dok ima traženja novog, dotle ima smisla trajanje i sva je sreća što novog

ima neograničeno, a neispunjeneželja mnogo, od Rateških Ponca i Montaža, do daleke Savoje i od suvati Stare planine do slanih kamjenjara zaboravljenih otočića.

U sumrak se zabijelila glavna cesta. Iznad šume isplvio je mjesec, krupan, svijetao i hladan poput kamene ploče.

Kao i toliko puta, doživljaj je bio drugačiji od očekivanog. Staložila se spoznaja: družiti se s jednim krajem ili vrhom vrijedi ili učestano (u okolini na koju je čovjek upućen mjestom življenja ili navikom) ili samo jednokratno. Ne treba riskirati, da vrh koji nam se jednom učini kao samo boravište bogova doživimo drugi put kao obična gomila kamena. Valja shvatiti svoj planinarski vijek kao jedan divan i ogroman uspon i silazak, s mnogo mogućih i jednim izabranim smjerom, i kretati se svojom logičnom životnom parabolom bez žaljenja i zastoja.

Anton Južnić

1893—1973

Poslije kraće bolesti umro je decembra 1973. godine u Sarajevu Anton Južnić, čovjek koji je najveći dio života posvetio razvoju planinarstva.

Iz naše sredine otišao je čovjek koji je iznad svega volio planinarstvo i prirodu. Organizator mnogih izleta širom naše zemlje. Učesnik izgradnje planinarskih objekata, pionir planinarstva u Bosni i Hercegovini. Uvijek raspoložen i vedar, pun humora, druželjubiv i spreman da svesrdno pomogne bližnjem. Stoga nije slučajno da su izleti, što ih je vodio i organizirao, bili uvijek brojno posjećeni i da su dugo ostajali u ugodnom sjećanju. Posebno su bili popularni izleti s najmladima. Unosio je mnogo sadržaja i duhovitosti i tako najmlade uvodio u tajne prirode učeći ih prvim koracima u planinarstvu. Nije mali broj planinara koje je poveo na prve izlete kao pionire, da bi poslije i njihovu djecu uvodio u tajne prirode.

Rođen je 1893. godine u Slavonskoj Požegi, gdje izučava bravarski zanat. Kao omladinac dolazi u Sarajevo i zapošljava se u Željezničkoj radionicama, gdje ostaje do odlaska u zasluzenu mirovinu. Dolaskom u Sarajevo počima se baviti planinarstvom i 1920. godine biran je za predsjednika radničkog planinarskog društva »Prijatelj prirode«. Za 10 godina rukovođenja radom društva mnogo je pridonio razvoju planinarstva u Bosni i Hercegovini. U tom periodu izgradene su planinarske kuće na Boračkom jezeru, Crnom polju i Jezercu. U slobodnim časovima sudjeluje u radu radničkog kulturno-umjetničkog društva »Proleter«.

Poslije oslobođenja opet je među prvima na obnavljanju planinarstva. Najprije kao predsjednik planinarske sekcije pri sport-

skom društvu »Željezničar« radi u obnavljaju planinarskog doma na vrhu Trebevića, a 1948. godine rukovodi inicijativnim odborom za osnivanje prve poslijeratnog planinarskog društva u Bosni i Hercegovini, PK »Bjelašnica«. Prije stečeno iskustvo svestrano koristi u organizovanju ovog društva, u obradi planina Bjelašnice i Igmana, izgradnji i obnovi planinarskih kuća na Bjelašnici i Igmanu. U poslijeratnom periodu nije bilo radne akcije u kojoj nije bio zajedno sa svojom suprugom, jer je i ona najljepše godine svog života posvetila planinarstvu.

Anton Južnić biran je u Izvršni odbor Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine. Biran je u Upravni odbor PD »Bjelašnica«, u kome je proveo 13 godina kao predsjednik ili potpredsjednik. Potom se iz zdravstvenih razloga povukao, ali je u znak priznanja izabran za počasnog predsjednika.

Za svoj dugogodišnji i plodon rad odlikovan je zlatnom počasnom značkom PSJ i zlatnom počasnom značkom PS BiH. Dobio je diplomu Saveza sportova i plaketu grada Sarajeva. Za postignute uspjehe u svome svakodnevnom radu odlikovan je Ordenom rada sa zlatnim vijencem.

Skupština PD »Bjelašnica« 26. decembra 1973. godine donijela je odluku da se planinarski dom na Stanarima, u znak priznanja i sjećanja na dugogodišnjeg predsjednika ubuduće naziva »Planinarski dom Antona Južnića«.

Svi smo duboko dirnuti iznenadnim gubitkom druge i prijatelja, ali draga uspomena na sve što nam je ostavio živjet će trajno među nama.

Rašo Radošević

Dr Ulikse Stanger

1882—1973

Kad je u riječkom Novom listu 16. listopada objavljeno da je toga dana umro u 92. godini života dr Ulikse Stanger, vijest je bolno odjeknula među dalmatinskim i istarskim planinarama jer su u njemu izgubili dobrog druga i zasluznog planinara, a naš narod istaknutog znanstvenog i političkog radnika. Njegov dugotrajan i plodon život počeo je 13. srpnja 1882. u Voloskom pod Učkom. Rano je izgubio roditelje, te se za nj brinula njegova starija sestra Zora, a poslije stric dr Andrija Stanger, prvi hrvatski načelnik općine u Voloskom. Osnovnu je školu pohađao u rodnom gradu gdje se tada nastava održavala na talijanskom jeziku, mako su učitelji bili Hrvati (Miran i Viktor Car Emin), a gimnaziju na Rijeci i Sušaku. Iza toga je svršio pravo u Zagrebu i Beču i posvetio se pravnoj službi. Službovao je kao pravnik u Trstu, Opatiji i Splitu i tu, izgleda, počeo planinariti. Pod naslovom »Uspomene s Mosor jednog istarskog izbjeglice« sam je napisao u spomenici povodom 25-godišnjice osnutka PD »Mosor« u Splitu ove riječi:

»Pribjegavši u Jugoslaviju nastanio sam se u Splitu gdje je postojalo planinarsko društvo »Mosor«. Na čelu društva i njegov animator bio je prof. Girometta s kime sam se bio upoznao godinu dana prije, kad je na jahti »Ciklon« krstario sjevernim Jadranom. Kao oduševljeni propagator planinarstva prijavljuje moju simpatiju, a sada je od prijatnog poznanika postao moj drug i priatelj, jer me je s njime vezala naša zajednička ljubav za prirodu i planine.

Prvi put bio sam na Mosoru 17. studenoga 1929. na svečanom polaganju temeljnog kamena za dom na Ljuvaču i Šumskom danu, na kojem se pošumljivalo okolicu budućeg doma. Od toga dana prisustvovao sam svim ekskurzijama, postao tajnik društva i radio predano i savjesno više godina. Prijatelji prirode iz svih društvenih slojeva okupljali su se u »Mosoru« i postajali »žestoki« planinari. Spomenut ēu jednu epizodu u kojoj se poka-

zala povezanost »Mosora« i Istrana. Među ostalim veselim pjesmama iznio sam jedan napjev iz mog rodnog kraja. Mosoraši su ga rado prihvatali, a prof. Girometta i drug Seitz preudesili su tekst i tako je nastala mosorska himna:

Mi smo mi
mi smo mi
s Mosora doma...

Na plemenitom radu pošumljavanja mosorske goleti povezuju se 11. ožujka 1934. mosorski planinari s Istranim. Tog dana društvo Istrana i Primoraca »Kras« pošumljuje iznad doma na Mosoru glavicu koju nazvaše Istarskom glavicom. Dr Stanger ostavio je na tim akcijama dubok dojam pa ga se današnji stariji planinari rado sjećaju.

Dr Stanger bavio se mnogo i politikom boreći se za istarski narod i za našu obalu. Nakon potpisivanja Rapalskog ugovora biran je za prvog istarskog narodnog poslanika u rimskom parlamentu, ali je zbog poštenog stava često proganjan i stavljан pod nadzor policije, sve dok nije prebjegao u Jugoslaviju. U prvu Narodnu vladu Hrvatske, s drom Bakarićem na čelu, ušao je kao ministar obalnog pomorstva, ribarstva i lokalnog saobraćaja. Bio je i poslanik privremene narodne skupštine, a sudjelovao je i u delegaciji Jugoslavije na Londonskoj konferenciji za pripremanje mirovnog ugovora.

U pravnoj znanosti Stanger je ostao čuven po svom djelu »Morska obala u teoriji i praksi« u kojem je dokazao da je obala neotuđivo javno dobro i da se ona nikako ne može prodati, odnosno poistovjetiti s privatnim vlasništvom. Za svoj plodon rad odlikovan je 1973. na prijedlog riječkog Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije nagradom za životno djelo. Do posljednjeg dana, unatoč visoke dobi, pratilo je zbijanja u svijetu i čitao novine.

Život mu je bio dug, lijep i ispunjen radom.

Stipe Vrdoljak, Split

Tragom igmanskih proletera

MUHAMED HADŽIABDIĆ

Prohладno je decembarsko jutro. Teška magla pritišće grad. Ovo jutro slično je ostalim sarajevskim jutrima u ovo doba godine, ali ipak i različito. Različito je za grupu od oko 150 vojnih pitomaca, planinara i omiljinaca što se spremaju da krenu stazama kojim su 27. januara 1942. godine prošli borci I proleterske brigade, izvlačeći se iz neprijateljskog obruča.

Učesnici marša, što ga kao i prethodnih godina organizira SPD »Jahorina«, nakon po-

strojavanja, čitanja zapovijesti i pozdravnog govora, kreću autobusima do Blažuha. Na spomenik pod Igmanom polažemo vijence, a zatim kolona polako kreće uz planinu. Tu snijega nema. A one noći, one hladne januarske noći, kada je temperatura bila veoma niska, a snijeg dubok, proleteri su išli istim ovim putem gladni, umorni, slabo obuveni i još slabije obućeni. S njima se kretala i partizanska bolnica. Tada se moralno izdržati, jer je to bio jedini put ka oslobođenoj teritoriji.

Kolona ide dalje, ova sadašnja, i oživljava sjećanje na onu iz 1942. godine.

Nalazim se na začelju. Pored mene je jedan pitomac s radio stanicom, kojom održava vezu sa čelom kolone. Otuda nam javljaju da su izišli iz magle i da ih obasjavaju zrake jutarnjeg sunca. A mi smo još uvijek u magli! Odjednom, i mi izronimo iz tog tmurnog sivila. Oh, kako je lijepo kada sunce, topli sunčevi zraci, miluju ljudsko tijelo. Sve je življe, veselije. Za trenutak sam se predao milovanjima sunca i uživao u prirodi, pravoj prirodi u kojoj nema magle i dima, nema smoga. Bacio sam pogled na sarajevsko polje, ali sam vidio samo sivilo magle, neprobojni bedem koji je odvajao sve ljepote sunčevih zraka od Sarajeva. Zastajemo da pogledamo taj nimalo lijep pejzaž.

Ponovo krećemo uz vesele šale i dosjetke na račun onih, koji su u toj magli zaostali. U koloni, koja se sada već po snijegu penje uz obronke Igmana, na trenutku nastaje tišina. To su momenti kada se sjetimo one strašne noći 1942. godine. Možda je ovđe, ili baš ondje, pao neki iscrpljeni proleter, a njegov drug mu pružao ruku, bodrio ga ili ponio da ne bi ostao u snijegu. A mnogo ih je ostalo. I opet čujem neki glas, dovikivanje, što me optima od ovih teških misli. I opet tajac. Tako se to ponavlja do Brezovače.

Na Brezovači spomenik. Polažemo crvene karanfile i minutom šutnje odajemo počast palim proleterima. Minutom čutanja koja je minuta samo vremenski. A u toj minuti hiljade misli i slika iz one noći 1942. godine. »Slava palim borcima, slava i vječita hvala!«

Kolona kreće dalje kroz snježnu prtinu obasjanu sunčevim zrakama. Sada je tako lijepo i lagano hodati. A onda, kako je one hladne noći bilo?

Za nepun sat i po kolona stiže na Veliko polje. Još jedan spomenik. Tu, na tom mjestu, jedan od preživjelih boraca evocira uspomene na strašne dane. Naizmjenično vidim stvarnost i u mislima stvaram slike onoga vremena i onih događaja. Pred sobom vidim zdравa, suncem obasjana i vedra lica sadašnjeg pohoda i pokatka, kao u magli, prebacim se u onu noć. U onu paklenu noć koja je odnijela tolike život.

Od spomenika odlazimo do objekta gdje nas je čekao topli čaj, a zatim i ručak. Ali kakav tek ručak — vojnički pasulj. Svi su se obradovali tom tradicionalnom jelu i ozbiljno se bacili na posao. Poslije ručka izišli smo na suncem obasjanu i snijegom pokrivenu poljanu, uživali smo grudajući se i valjajući po snijegu. Igmanom je odjekivala pjesma veselih mladića.

Kada je pala komanda da se kreće, svi su to neveselo učinili, jer su znali da ponovo trebaju siti u gustu, tešku maglu. Ipak, odjeknula je pjesma i ubrzano silazimo niz strme padine Igmana prema Hrasnici. Odozdo, iz gустe mogle, čuju se glasovi i lavež pasa. Čini se kao da glasovi dolaze iz dubine mora. Konačno ulazimo u to sivilo i osjećamo kako otežano dišemo. U podnožju Igmana dočekuju nas autobusi kojima ćemo u grad. Vozeci se razmišljamo o proteklom danu i događajima iz one hladne, duge noći 1942. godine...

PRIMJER I ZA STARIE

U posljednje doba među planinarima BiH veoma je rašireno takmičenje u osvajanju znački novosnovane planinarske transverzale »Po planinama Bosne i Hercegovine.« Dovoljno je spomenuti da ova transverzala spada među najteže i najnapornije u Jugoslaviji. Da bi planinar osvojio jednu od znački (bronzanu, srebrnu ili zlatnu) treba da osvoji najmanje 100, 200 ili 300 bodova.

Povod za ovaj napis dao nam je jedan novi osvajač bronzane značke ove transverzale — najmladi u svojoj kategoriji. Radi se o Vlatku Mlinareviću, učeniku III razreda osnovne škole »Branislav Radičević« na Ilidži kod Sarajeva. Mladi Vlatko osvojio je upravo ovih dana bronzanu značku i prije mnogih starijih planinara, na čemu treba da mu uputimo iskrene čestitke. Vlatko je inače član PD »Energoinvest« iz Sarajeva od 1970. godine. Kožaračku transverzalu obišao je 1971. godine. Među ostalim planinama obišao je Treskavici, Vranicu i Bjelašnicu, istina, u pratnji svojih roditelja — iskusnih planinara, ali to ne umanjuje vrijednost njegovih uspjeha jer je Vlatko svojom upornošću, izdržljivošću i disciplinom zadivio mnoge planinare. Na planinskoj stazi nikad nije mrmljao, prigovarao ili na neki drugi način negodovao zbog dužine i težine planinarskog puta. Ponašao se kao stari i iskusni planinar.

Vjerujemo da širom naše domovine ima još ovakvih mlađih planinara, što nas u svakom slučaju raduje i veseli. Još bi nas radovalo kada bi u našim društvinama bilo mnogo više ovakvih potataraca. Stoga je i zadatak i dužnost planinarske organizacije da što više radi na pomladivanju svoje organizacije. Neka i ovaj napis pobudi na razmišljanje o mjestu i ulozi podizanja planinarskog podmlatka, tim više kada čujemo da se sportske orga-

nizacije bave mnogo više ovim djelovanjem (nogomet, plivanje, rukomet). Da završimo sa svima nam, poznatom uzrečicom: »Na mladima svijet ostaje.«

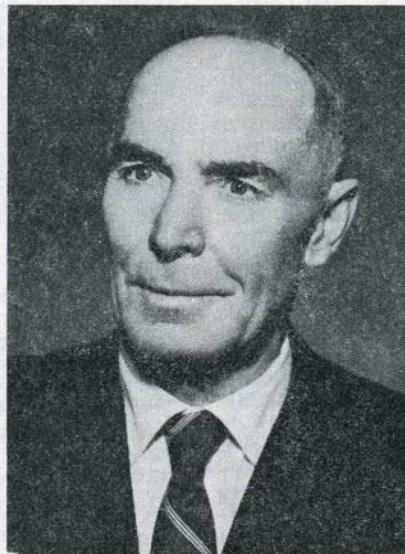
Tomislav Batinić, Sarajevo

Pavle Klinovski

Povodom osamdesete godišnjice života

Ove godine, kada naša planinarska organizacija slavi svoju stogodišnjicu, navršava se i osamdeseti životni jubilej istaknutog vojvodanskog planinara Pavla Klinovskoga, koga uži krug njegovih poznanika i sudrugova poznaje pod imenom Čika-Paja. Kako današnja mlađa generacija planinara moguće nedovoljno pozna dugogodišnji planinarski rad ovog zapaženog pobornika planinarstva, mislim da je pravo da se ovom zgodom bar ukratko prikaže život i rad jubilarca.

Pavle Klinovski ide u red planinara i ljubitelja planinske prirode, koji je planinarstvo zavolio još u najranijoj mladosti ostavši mu vjeran kroz gotovo sedam decenija. Pa kada uvažimo da potječe iz ravnog Srijema (rođen 25. siječnja 1894. u Platičevu kraj Rume) i da je najveći dio svoga života proveo u ravnici Vojvodini, onda teško možemo povjerovati tvrdnjama, da se pravi planinari radaju samo u strogo planinskim sredinama. Čika-Paja je doista rijedak čovjek i planinar. Iz njega kao da zrači neka posebna dobrota

i smisao za ljudе. Uvijek je pun razumijevanja za svakoga s kim se susretne. Onima, kojima je život postao težak svraća on pažnju na planine. »Nije odmor u izležavanju — upozorava nas u jednom svom planinarskom napisu — nego u kretanju i to prvenstveno u prirodi, po mogućnosti u planinama, na rijeci, na otvorenim prostorima van grada«. Ovu programatsku misao najbolje je posvjedočio na samome sebi. Započeo je planinaritom kao dječačić od sedam godina, a i danas kao osamdesetgodišnjak svoje dobro zdравlje zahvaljuje stalnoj planinarskoj aktivnosti. Sveake godine odlazi bar jednom na planinarenje, posljednje vrijeme najčešće u slovenske Alpe.

Životni put Pavla Klinovskoga pokazuje stalno kretanje. Volio je putovati. Tako je na širokim prostorima provjeravao svoja znanja stecena još u toku školovanja. Nakon završene gimnazije radio je neko vrijeme u Osijeku u tamošnjoj tvornici šibica. Po izbijanju

prvoga svjetskog rata odlazi u vojsku. Od proljeća 1915. do kraja 1918. godine nalazio se na bojištima u Galiciji i sjevernoj Italiji. Poslije rata završava pravni fakultet, a potom stupa u sudačku službu. Dugi niz godina službovaо je kao sudac po raznim vojvodanskim mjestima, a 1938. postavljen je za suca tadašnjeg apelacionog suda u Novom Sadu. U prošlost ratu bio je neko vrijeme u njemačkom zarobljeništvu, a potom se vratio u svoj uži zavičaj. Od 1946. živi u mirovini, isprva u Novom Sadu, a posljednjih nekoliko godina u Novom Zedniku kraj Subotice.

Planinarstvom se počeo baviti još kao učenik prvoga razreda gimnazije u Srijemskoj Mitrovici. Tada je počeo obilaziti Frušku goru i na njoj sabirati leptire, bilje i okamine. Kroz to je silno zavolio planinsku prirodu. Osjetio je, kako sam kaže, da je u prirodi sav izvor čovjekove energije. Svoje početne planinarske vidokruse proširio je tokom prvoga

rata, kada je silom prilika morao prolaziti preko gorskih prostranstava Karpata i Dolomita. Sada ga planine već toliko privlače, da on odmah nakon prvoga rata postaje oduševljeni planinar. Ljeti 1922. nalazimo ga u Bohinju i Bledu, odakle poduzima svoje prve ekskurzije na vrhove Julijskih Alpa. Tu se upoznaje i s organiziranim slovenskim planinarstvom. Kako u to doba u Vojvodini nije bilo planinarskog društva, stupa on u članstvo tadašnjeg Slovenskog planinskog društva u Ljubljani. Tih godina već na veliko obilazi vrhove Julijskih, Savinjskih i Karavanskih Alpa. Solidna planinarska škola i širok krug poznanstava potiču ga da pokuša svoje planinarsko oduševljenje prenijeti i na svoj uži zavičaj. Uvjeti za to su postojali. Tih godina je u većim vojvodanskim mjestima bilo već nekoliko oduševljenih planinara. U Somboru je npr. živio i radio dr Radivoj Simonović, Ćika-Pajin dobar prijatelj. U Bečeju je imao dobrogu sudrugu i planinarskog istomišljenika u tamošnjem učitelju Dušanu Jelkiću. U Novom Sadu, na domaku Šumovite i vinorodne Fruške gore, bio je krug planinarskih prijatelja još veći. Tako je uz živo nastojanje Ćika-Paje nastalo u Novom sadu prvo planinarsko društvo »Fruška gora«. Kako on zbog službovanja nije isprva mogao sudjelovati u radu središnjice Društva, prenio je svu svoju aktivnost na osnivanje društvenih podružnica po mjestima u kojima je službovao. Kada je konačno došao u Novi Sad na položaj apelacionoga suca, odmah je biran za načelnika u središnjoj upravi »Fruške gore«.

S ukidanjem Društva »Fruška gora« u Novom Sadu nakon posljednjega rata, ulazi Ćika-Paja u prvi inicijativni odbor za osnivanje nove planinarske organizacije u Vojvodini. U tome razdoblju dolazi osobito do izražaja njegova neumornost i zalaganje u organizacijskom planinarskom radu. Pokretanje i rad Pokrajinskog planinarskog odbora za Vojvodinu kao i prvi poslijeratnog planinarskog društva »Fruškogorski Venac« (u Novom Sadu 1948), najuže su povezani s njegovim nastojanjima. Zbog svoje komunikativnosti ulazi on u gotovo sve domene planinarskoga rada. U svoj toj aktivnosti kao da najviše suočjeća s radom na zaštiti prirode, širenju planinarske kulture i prenošenju stecenih iskustava na mlade. Sve više sklonosti pokazuje sada i za planinarsku književnost. U nizu svojih objavljenih radova pokazuje se kao vrstan i posve izgrađeni planinarski pisac. Ipak je u tome pogledu skroman. Drži se čvrsto svoga užega zavičaja. Opisuje nam prvenstveno svoju Frušku goru (Kroz planine br. 7 1953.), zatim osobitosti njezine flore (Kroz planine br. 8 1953.), a s nizom što većih ili kraćih priloga surađuje u Biltenu Pokrajinskog odbora Planinarskog saveza AO Vojvodine, te u Biltenu Turističkog društva Popovica. U Almanahu »Planinarstvo Srbije« izdanom u povodu 50. godišnjice planinarstva u Srbiji (1951 g.), nalazimo njegov zanimljivo pisani rad »Razvoj planinarstva u Vojvodini«. Kao planinarski pisac ima svoj originalni stil iz koga izbija duboka privrženost planinar-

stvu, zemlji i ljudima kojima pripada. Ovo posljednje, mislim, da je osobito važno za razumijevanje cijelokupne njegove ličnosti. Čitav svoj život proživio je uglavnom u Vojvodini i u svim njezinim sredinama bio je vazda obljubljen kao rijetko drag i pravedan čovjek. Ova karakterna osobina užidala ga je nad svaku prosječnost, davala mu širinu pogleda i profil istinskoga patriota i propagatora planinarstva.

Sa odlaskom u mirovinu nije napustio svoje planinarstvo. Godine 1950. osniva u Novom Sadu Planinarsko društvo penzionera, vršeći u njemu razne funkcije sve do svoga odlaska iz Novoga Sada. Kroz sve to vrijeme aktivno je planinario, vodio planinarske pohode, organizirao planinarska logorovanja, orijentaciona natjecanja te vodio tečajeve za usavršavanje planinarskih rukovodilaca. Veliku brigu pridavao je i odgoju mlađih generacija. Zato ga često susrećemo u društvu s mlađima, od kojih doznaće njihove želje, ali im prenosi i svoja bogata planinarska iskustva. U planinarskoj biografiji Pavla Klinovskoga ima dakako puno zapaženih planinarskih ekskurzija. Na vrhu Triglava bio je deset puta, po više puta obilazio je Dolomite, penjao se na gotovo sve istaknutije vrhove Istočnih Alpa, prošao Beskide, Karpatе, Tatre, Balkansko gorje, dok je veoma često i rado putovao našim Dinarskim planinama. Kao osobni prijatelj pok. dra Radivoja Simonovića pridržavao se uvijek njegovih planinarskih savjeta, pa je još i danas jedan od naših rijetkih planinara, koji je vjeran sljedbenik Simonovićeve planinarske ideologije. Nastojao je, da svaki njegov izlaz na planinu ne bude samo rekreacija, sport, zabava ili iskopčavanje iz tekuće svakadašnjice, nego svojevrsna terenska pouka, sticanje znanja, upoznavanje vlastite zemlje. Voliti možemo — ističe nam Ćika-Paja — samo ono, što temeljito poznajemo. Zato još od mладости voli da čita stručne geografske i prirodoslovne knjige, budno prati planinarsku književnost i u svemu tome nalazi svoje sudove. Obilno poznavanje važnijih evropskih jezika omogućuje mu da svoje sudove proširi daleko izvan granica svoga užeg zavičaja.

U godini kada slavimo jubilej našega planinarstva s ponosom se osvrćemo na generacije i rad onih, koji su pripomogli da je rad naše organizacije ispunjen vrijednim i bogatim sadržajem. Isto tako mislim da bi bila neiskrena skromnost, kada bi šutke prelazili preko zaslужnih imena onih, koji našoj današnjici daju biljež visoke vrijednosti. Naši planinari mogu doista biti ponosni, da u svojoj sredini imaju pojedince kakav je Pavle Klinovski. Jubilarcu pripadaju zaslужene čestitke i priznanje koje se nikada u budućnosti ni s čim neće moći zanijekati.

Prof. dr Mirko Marković

Naša društva

Dvadeset godina PD »Psunj« u Pakracu

Planinarsko društvo »Psunj« iz Pakraca proslavilo je u 1973. godini 20. obljetnicu svog postojanja i 47. obljetnicu od osnutku prvog planinarskog društva u Pakracu. Ovaj jubilej planinari Pakraca proslavili su u znaku Dana ustanka naroda Hrvatske i XI sleta planinara Slavonije na svom planinarskom domu »Omanovac« na Psunju od 26. do 28. srpnja 1973. g., a pod pokroviteljstvom predsjednika Skupštine općine Pakrac, Đure Tadića.

Proslava se odvijala kontinuirano tokom cijele 1973. godine, počam od veljače, organizacijom tradicionalne planinarske zabave za članove i građane, održavanjem svećane jubilarne 20. godišnje skupštine društva, učešćem na proslavi Dana mladosti u Lipiku, na proslavi 30. godišnjice prve SKOJ-evske konferencije za Slavoniju i Baranju u Zvečevu, organizacijom XI sleta planinara Slavonije na Psunju, prve planinarske izložbe o razvoju i radu planinarskog društva u Pakracu od njegovog osnutka do danas, prigodnih izleta do, zaključno, izletom na legendarnu Kozaru u studenome za Dan Republike.

Glavni dio programa 20-godišnjeg planinarskog jubileja održan je u mjesecu srpnju za Dan ustanka, kada je organiziran XI slet planinara Slavonije, prva planinarska izložba o razvoju planinarstva i planinarskog društva i puštanje u promet dionice makadam ceste do samog planinarskog doma »Omanovac« na Psunju.

Planinarska izložba, prva takve vrste u našem gradu, inicirana i organizirana po članovima društva i planinarskom neimaru Peri Kordiću, imala je za cilj da javnosti prezentira razvojni put planinarske organizacije Pakraca. Izložba je vjerodostojno svojim eksponatima prikazala život planinarskog društva, planinara, historijski i druge objekte iz naše slavne prošlosti i NOR-a na matičnoj planini Psunj. Izložba je bila otvorena 8 dana u Osnovnoj školi »Pero Prodanović« Pakrac, a posjetilo ju je oko 1000 posjetilaca, planinara iz raznih društava i građana. Za uspjeh izložbe treba odati priznanje njenom neimaru Peri Kordiću.

Uoči sleta na dan 21. srpnja 1973. u prisutnosti mnogobrojnih predstavnika društveno-političkih i radnih organizacija, planinara i građana, puštena je u promet dionica nove makadam ceste do samog planinarskog doma, s kružnim tokom oko njega, čime je grad Pakrac povezan s domom »Omanovac« na Psunj u dužini od 12 km. Cestom je mogući pristup u Psunj i do samog planinarskog doma motoriziranim izletnicima i sa svim vrstama motornih vozila (osobnim automobilom i autobusom) preko sela Japage i Seovice s odvojkom u lijevo na prijevoju Begovači. Cesta je

građena etapno kroz 7 godina. Izgradnju su pomogle financijskim sredstvima i radnim akcijama 24 radne i društvene organizacije i mjesno planinarsko društvo. Najveću materijalnu pomoć pružili su Sumarija Lipik, Skupština općine Pakrac i Građevno poduzeće »Konstruktor« Pakrac. Cestu je pustio u promet ing. Davorin Đanešić, upravitelj Sumarije Lipik, ovim riječima: »Ovo je dar radnih organizacija planinarskom društvu Pakrac povodom 20-godišnjice života i rada.«

XI slet planinara Slavonije bio je sadržajno po programu veoma bogat. Slet je trajao tri dana, od 26. do 28. VII 1973. Već uoči sleta pristizali su planinari iz svih krajeva Slavonije i naše zemlje, zajedno s planinarama domaćinima, pionirima, omladinom i građanima. Sletište, dom »Omanovac«, svećano ukrašen, čekao je svoje drage goste s transparentom »Dobro nam došli!«. Te večeri organizirana je logorska vatra i prigodan program, uz evocirane uspomene iz revolucije Steve Uzura, prvoboraca ovoga kraja. Razdražana omladina i planinari, uz svirku i pjesmu, nastavili su planinarsko veselje duboko u noć. Sutradan, na Dan ustanka i otvaranja sleta, pridošlo je još mnoštvo planinara, ljubitelja prirode i građana. Lijepo i pogodno vrijeme je autobusni pristup do sletišta privukao je preko 1000 izletnika. Sletu su prisustvovali planinari iz Sl. Požege, Daruvara, Sl. Orahovice, Našica, Osijeka, Virovitice, Sl. Broda, Pakraca, Zagreba, Varaždina, Bjelovara, Novog Marofa, Kaštel Sućurca, Prijedor, Vršca, Šida i dr. U ime PSH sletu je kao delegat prisustvovao Željko Hlebec, a u ime POS-a prof. Anton Petković. Bio je to pravi susret bratstva i jedinstva planinara.

Sa svećano ukrašenog planinarskog doma i njegove terase, predsjednik PD »Psunj«, prof. Branko Pruginić, otvorio je XI slet planinara Slavonije, pozdravio sve prisutne i u kratkom izlaganju se osvrnuo na rad i teškoće planinarskog društva u 20-godišnjem periodu. Među najvažnije uspjehe društva spada: podizanje planinarske kuće na Psunj, izgradnja cestovnog pristupa do nje, markiranje staza po Psunj i obilježavanje historijskih mjesti, nebrojeni izleti u sve dijelove naše domovine, sudjelovanje na planinarskim pohodima, partizanskim marševima, orijentacionim natjecanjima, regionalnim, republičkim i saveznim skupovima i sletovima planinara, organizacija planinarske izložbe, predavanja, veselica, zabava itd. Kroz kontinuiranu i sistematsku aktivnost, kontakte i susrete, društvo se zблиžavalo s planinarskim organizacijama širom zemlje, uspostavljalo i učvršćivalo prijateljstvo i suradnju. Za 20-godišnju aktivnost društvo je dobilo priznanje svoje sredine i dva puta odlikovano Sep-

tembarskom nagradom i zlatnom plaketom Skupštine općine Pakrac, zlatnim znakom prijaznja PSH i zlatnim znakom PSJ.

Poslije pozdravne riječi domaćina, okupljene planinare pozdravio je pokrovitelj XI sleta planinara Đuro Tadić, predsjednik općinske skupštine, te brojni delegati planinarskih društava. U planinarskom domu otkriven je reljefni lik pok. Stjepana Petraka, prvog poslijeratnog predsjednika planinarskog društva i utemeljitelja planinarskog doma na Omanovcu. Zatim je položen vijenac planinara Slavonije na spomenik poginulih boraca na Begovači — partizanskom logoru iz 1942. godine.

Društvo domaćin održalo je svečanu sjednicu Upravnog odbora u povodu 20-godišnjice i podijelilo priznanja i diplome zaslužnim članovima društva i radnim organizacijama.

Poslije podne organizirani su izleti u bližu okolinu s vodičima, te sportska natjecanja slavonskih planinarskih društava.

U subotu, 28. srpnja 1973. g. organizirani su slobodni izleti u bližu okolinu sletišta te orientaciono natjecanje slavonskih društava i gostiju. Natjecalo se 6 ekipa i to iz Našica, Osijeka, Sl. Orahovice, Šida i Pakraca. U kategoriji seniora postignuti su slijedeći rezultati: 1. ekipa Šida, 2. Pakrac, 3. Našice itd. Za prva tri mesta podijeljene su nagrade u planinarskim rekvizitima, a svim natjecateljima jubilarne diplome povodom 20-godišnjice i XI sleta planinara Slavonije. Poslije podne slet je svečano završen uz muziku i pjesmu, a učesnici prijateljski i srdačno ispraćeni.

Prof. Branko Pruginić

Zaštita prirode

O KRAĐI CRNOGORICE NA MEDVEDNICI

Tisućgodišnja je tradicija ukrašavanje ambijenta u kojem živimo crnogoričnim stabalima u vrijeme božićnih ili novogodišnjih blagdana i malo je ljudi koji barem nekom simboličnom grančicom ne slijede taj običaj. Onaj miris borovine na Opatovini u Zagrebu i plavičasto plinsko svjetlo, na »Malom placu« ili negdje drugdje, prati nas još iz djetinjstva. I koliko je bilo divne uzbudenosti u općoj užurbanosti, svim onim pripremama i posebnoj blagdanskoj atmosferi kupovanja kad smo znali da čemo dobiti igračku pod bor.

A te smreke i jele ljudi kupuju, raspituju se za cijene, cijenkaju. Malo njih pita — odakle potječu, tko ih prodaje? Znaju da su iz šume, da ima privatnika, a i državno poduzeće ih prodaje. I sve se čini ispravnim, ali naličje je i ovdje drugačije. Ono se ne odnosi na sjeću crnogorice koja je pod okriljem zakona (iako to okrilje može svašta okriliti), već na onu izvan zakona.

Planinari koji su oko Nove godine prolazili dijelom Medvednice oko Rauhove lugarnice i putem što vodi prema Lipi bili su svjedoči žalosnog prizora — divlje sjeće crnogoričnih stabala, odrezanih vrhova i na drugi način osakačenih smreka i jela. Kradljivci crnogorice, jer to je očito njihovo djelo, ne zadovoljavaju se s malim stablima koja su rjede pravilno gradena, već se penju na velike smreke i jele i režu vrhove koji su najbujniji i najljepši. Oni najneodgovorniji, pravi kriminalci, obaraju velika debla (visoka do 8 metara i promjera pri zemlji 15 centimetara — za tu visinu potrebno je mnogo godina rasta), pa im naknadno uzimaju vršike. Ovo haračenje uzelo je toliko maha kao vjerojatno nikad do sada, a jasno je da tolika količina crnogorice, ili kako se popularno kaže borova, ne služi samo za osobne potrebe izvršilaca krađe, već prvenstveno prodaji.

Samo na dijelu puta neposredno uz markiranu stazu što vodi od Velike Črešnje prema Križnoj Jelvi (blizu odvojka za Volarnicu) ne-posredno uz markiranu stazu ima stotinjak jelovih stabala s odrezanim vrhovima. A koliko ih je tek dalje u šumi i u nižim predjelima bliže gradu? No, svrha ovog napisa nije procjena obima štete, već samo upozorenje na jedan oblik kriminala vezan za planinu i na neefikasnost njegova suzbijanja.

Nepoštenih ljudi sklonih ovoj vrsti krađe bilo je uvijek i ta njihova kriminalna aktivnost svakako je za osudu. Ali isto tako je za osuditi ljude odgovorne za zaštitu šume i narodne imovine uopće koji ništa ne poduzimaju da se ta krađa spriječi. Vidjeti lugara na Medvednici prava je rijetkost, a njihova djelatnost kao čuvara šume sasvim je neefikasna. Mora se priznati da na tako velikom prostoru nije lak nadzor, premda nije i nemoguć. Ali kradljivci svoju robu prodaju u gradu i dovoljna bi bila jednostavna provjera porijekla te robe da se utvrdi njihova krična odgovornost. Čini se ipak da je tim ljudima sama prodaja najmanji problem, a sve mogućnosti za uspješnu kontrolu vjerojatno se lome na bedemu neodgovornosti i neefikasnosti nadležnih. Šumarija vjerojatno smatra da nije odgovorna za područje grada, tržnim službenicima je važno da se plaća »placarina«, a organi milicije imaju sigurno neki drugi razlog. Rezultat toga je da »popkolj« borova svake godine postaje sve masovniji, a prirodni ambijent Medvednice, iako siromašan crnogoričnom šumom, nagraden i osakačen.

Kao građanin Zagreba, ljubitelj prirode i planinar mogu jedino na ovaj način negovati, ali ponekad i tako slabašan glas stiže u pravo uho.

Marijan Čepelak

Speleologija

Velebitaška jama na Medvednici

MARIJAN ČEPELAK

ZAGREB

Speleolozima iz Zagreba najbljiže je područje krša zapadni dio Medvednice, kraj koji se prema najvišem vrhu (592 m) obično naziva Zakičnica. U ovom malom području sadržani su gotovo svi karakteristični krški oblici, spilje, izvor-spilje, jame, ponori, ponikve i dr. Tu se nalazi i spilja Vaternica, druga po dužini u Hrvatskoj. Ona je nastala na kontaktu trijaskog dolomita i poroznog litotamnijskog vapnenca koji transgresivno leži na dolomitu kao relativno tanka krovina ovog kompleksa. Nepropusna dolomitska baza izbjiga na površinu na livadama Ponikava, Družanice i u nekoliko manjih depresija, i tu ponire ukupno 7 manjih i većih potoka. Njihova se voda sakuplja upravo u spilji Vaternici u jedinstveni tok koji izbjiga kao jako

vrelo sjeverno od sela Dubravica. Kanali ove spilje na nekim mjestima leže samo 40 m ispod površine zemlje. Ta činjenica, a prije svega snažno strujanje zraka, koje prema smjeru kretanja u zimskom i ljetnom režimu otkriva da je sadašnji ulaz ispod planinarskog doma na Glavici donji ulaz ovog sistema, već dugo vremena potiče speleologe u nastojanju da pronađu i drugi, gornji otvor. Komuniciranje Vaternice s površinom je očito (potoci i zračno strujanje), ali prolaz za čovjeka za sada još nije otkriven. Istraživanjem ovog područja i spilje Vaternice u posljednjih desetak godina najviše su se bavili speleolozi iz Planinarskog društva Sveučilišta »Velebit«. Oni su do sada istražili i topografski snimili ukupno 2700 metara kanala.

Otkopavanje otvora Velebitaške jame na Zakičnici u zapadnoj Medvednici

Foto: Dubravko Penović

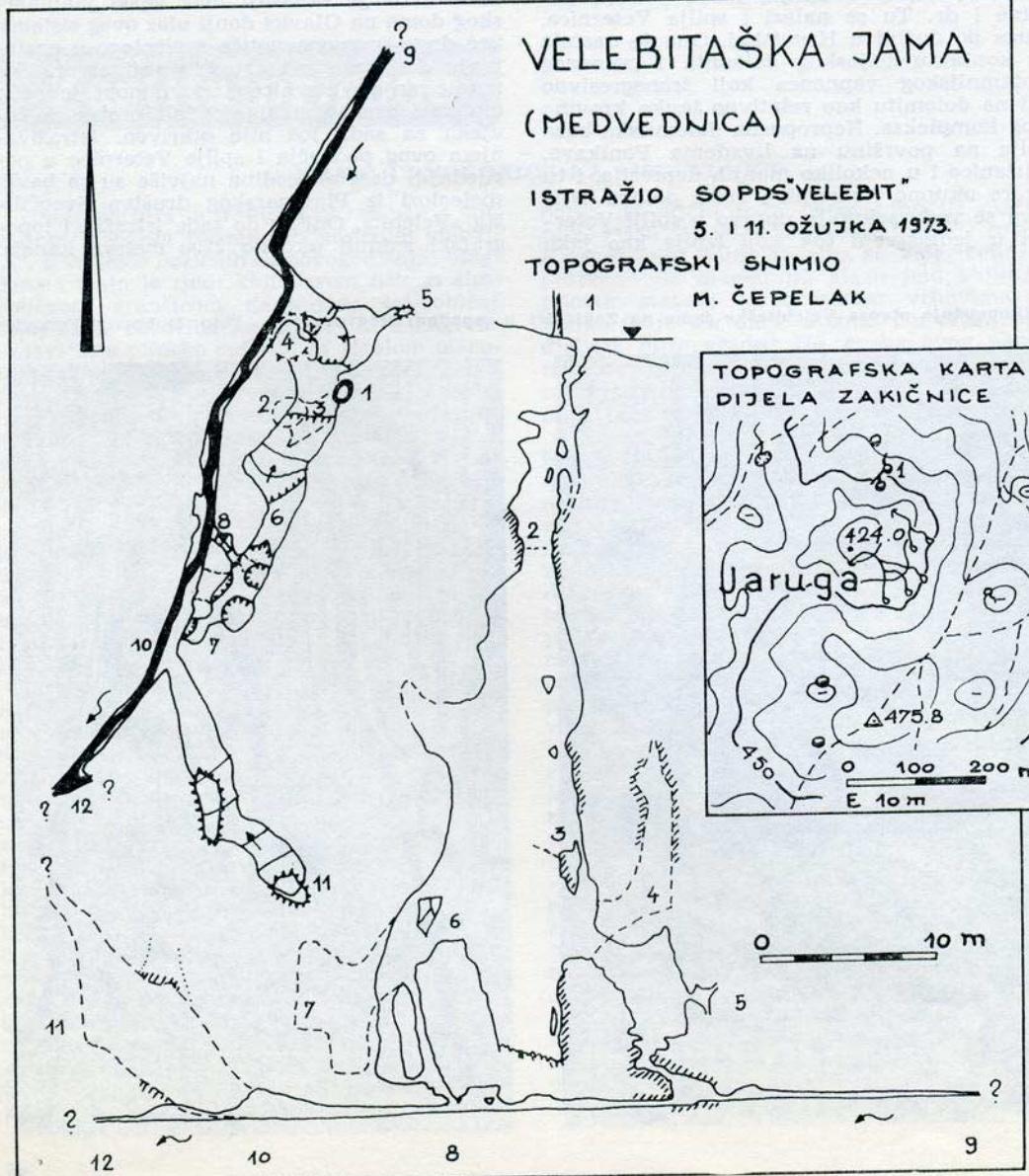
Problem kod otkrivanja i istraživanja jama, tj. potencijalnih mogućnosti za vezu s Velebitom, čini debeli pokrov zemlje, a upravo je to zajedničko svim jamama ovog područja. Prvih 30 do 100 centimetara pokriva zemlja, a jama je široka ponekad samo nekoliko centimetara. Nakon toga se malo proširuje i tada se pojavljuje stijena i uglavljeni kamenje. Ispod ove zone, koja može biti duboka nekoliko metara, jama dobiva normalne, ljudske dimenzije. Otkopavanje je relativno lagano, ali izvlačenje uglavljenoga kamenja predstavlja ponekad nerješiv problem. Upornim radom, već dobro razrađenom metodom proširivanja i otkopavanja, špiljarski entuzijasti iz »Velebita« otvorili su na taj način dvadesetak jama od kojih su neke značajne dubine (u okvirima ovog područja).

Prije nešto više od dvije godine pronađena su tri mala otvora u blizini ponikve Jaruga, sjeverozapadno od Glavice. Već tada je započeno strujanje zraka, a 5. ožujka 1973. započelo je istraživanje, tj. otkopavanje jama. U ovoj akciji sudjelovalo je 8 speleologa iz PDS »Velebit«. Nakon 5 sati rada jedan od tri otvora je proširen tako da je bilo moguće spuštanje u jamu. Na 4 metra dubine jama se proširuje, a na 12. metru je mala polica. Nakon toga slijedi skok od 30 metara. Jama je u donjem dijelu znatno šira, a stijene su presvućene sigovinom. Kroz nekoliko uskih, teško prolaznih vertikalnih kanala, dolazi se na horizontalni kanal s vodenim tokom. Mjerenjem i snimanjem nacrta ustanovljena je dubina — 45 metara. Za sada je Velebitaška jama najdublja na Medvednici (druga po du-

VELEBITAŠKA JAMA (MEDVEDNICA)

ISTRAŽIO SO PDS "VELEBIT"
5. 11. OŽUJKA 1973.

TOPOGRAFSKI SNIMIO
M. ČEPELAK

bini je Vražje ždrijelo — 35 m, kod Kaptolske lugarnice na istočnoj strani gore). Prema izgledu i karakteru ovo je svakako najljepša i najznačajnija jama na Medvednici.

Pronalazak kanala s potokom probudio je uspavane nade u otkrivanje veze s Veternicom, pa su »Velebitaši« iduće nedjelje nastavili istraživanje. Napravljena je posebna oprema, dvije niske drvene klupice. Kanal s vodenim tokom je vrlo uzak i nizak, 30 do 50 cm visine. Klupice služe zato da čovjek ne mora ležati u vodi dok se kreće kanalom. To je prva upotreba takvog pomagala kod nas i pokazala se kao vrlo dobra. Istražen je kanal,

uz velike poteškoće, uzvodno i nizvodno u dužni od 51 metar. Daljnje napredovanje u oba smjera je nemoguće, jer se strop spušta na 10 cm visine od tla. Ukupna dužina svih kanala u Velebitaškoj jami je 95 metara. Vodeni tok je vrlo slab i po kapacitetu odgovara jednom od dva potočića koji nedaleko jame poniru. Voda se pojavljuje u Veternicu najvjerojatnije u Velebitaškom kanalu kroz koji također snažno puše vjetar. Istraživanje prolaza s te strane obustavljeno je radi suženja i vode, a može biti nastavljeno tek upotrebom specijalne opreme kojom danas speleolozi ne raspolažu.

Speleološki Everest je u Americi

Istraživanja najdužeg pećinskog sistema svijeta

Mr. SREĆKO BOŽIČEVIĆ

ZAGREB

Krajem godine 1973. iz Sjeverne Amerike došla je za sve speleologe svijeta interesantna vijest. Fundacija za istraživanje pećina u Nacionalnom parku Mamutske pećine u državi Kentucky u SAD uspjela je nakon vrlo napornih istraživanja otkriti i proći kanale koji međusobno povezuju u tom području američkog krša dva do sada golema pećinska sistema — Flint Cave i Mammoth Cave (Flint pećine i Mamutskie pećine).

Na kraju istraživanja Fundacija je službeno objavila: dužina sistema Flint—Mammoth pećina iznosila je 1. kolovoza 1973. godine **252,5 km**. Istraživanja su i dalje u toku!

Geološka grada naslaga u širem području ovog pećinskog sistema upućuje na mogućnost otkrivanja još i preko stotinu kilometara podzemnih kanala. Ovom prilikom potreбno je napomenuti da je poznati francuski speleolog svjetskog glasa E. A. Martel još 1912. na temelju geološke grada šire okoline Mamutskie pećine zaključio, da mora postojati podzemni spoj između susjednih krških dijelova gorskih kosa i da će jednog dana biti otkriven pećinski sistem dugačak majmanje 240 km. Zaista, smjelo i točno predviđanje ovog velikog speleologa.

Najnovija speleološka istraživanja dokazala su međusobnu vezu, ali do postignutog uspjeha došlo se na vrlo težak i mukotrpan način. U najnižem kanalu sistema Flint pećine, koji je vodio prema Mamutskoj pećini, trebalo je potruške puzati preko 11 kilometara, više puta i kroz duboku vodu i natloženo blato. Preduvjet za uspostavljanje veze bila su vrlo detaljna geološka istraživanja i izrada vrlo točnih nacrta podzemnih kanala. Godine 1972. u Nacionalnom parku Mamutskie pećine brigu oko istraživanja najnižih kanala preuzima John P. Wilcox. On je formirao grupu dobro izvježbanih speleologa, koja je bila u stanju podnijeti vrlo velike napore. Od najbližeg ulaza do početne

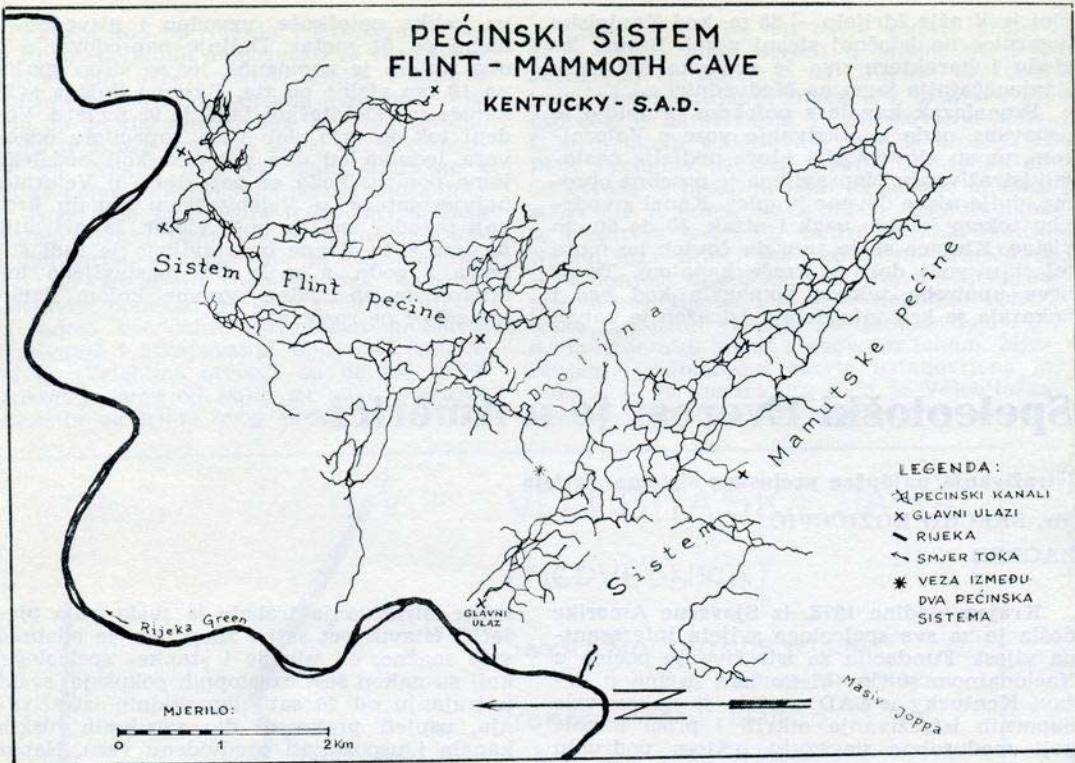
točke istraživanja trebalo je svaki put pješačiti čitavih pet sati i zbog toga je odabrao vrlo snažne, ali ujedno i »tanke« speleologe, koji su nakon šest uzastopnih pokušaja, svaki u trajanju od 20 sati neprekidnih istraživanja, uspjeli prokopati dio zarušenih niskih kanala i uspostaviti predvidenu vezu. Napor istraživača bio je vrlo velik. U konačnom »proboju« Wilcox je vodio svoju grupu kroz vodu duboku i preko jedan metar, dok im je nad glavama ponegdje strop bio i jedva desetak centimetara. Istraživači su kroz uske kanale izašli u Mamutskoj pećini u »Dvoranu kaskada«, točno kako je njihov voda predviđao.

Iako je ovaj speleološki Everest osvojen, istraživanja u tom spletu podzemnih kanala još uvijek nisu završena.

Kako je moguće da u tom dijelu svijeta postoje toliko dugi podzemni kanali i prostori? Uvjet za to je geološka grada velikog vapneničkog bazena središnjeg Kentuckyja u Sjevernoj Americi. Naime, ovdje karbonatne naslage leže na gotovo horizontalnim naslagama karbonske starosti (koje su vodonpropusne), s vrlo malim kutom nagiba. Gorske kose u kojima su ta dva podzemna sistema razdvojene su krškom dolinom i nizom velikih urušenih vrtića. Rijeka Green i Borren, koje protječu ovim terenom, u najvećoj mjeri imaju podzemnu odvodnjku. Zahvaljujući njima, kroz dugu geološku prošlost (od pleistocena do danas) korozioni i erozioni rad vode rezultirao je postepenim urezivanjem pojedinih nivoa odvodnje u određenom stadiju okršavanja. Brojni kanali međusobno čine pet povezanih nivoa odijeljenih vertikalnim jamskim rovovima dubokim 50 i širokim do 10 metara.

Istraživanje i spajanje pojedinih dijelova bilo je samo pitanje tehnike i vremena.

Osim sistema Flint pećine i Mamutskie pećine, u jugozapadnom dijelu terena postoji

niz podzemnih kanala u gorskoj kosi Joppa, koji je za sada poznat u dužini od oko 16 kilometara. Međutim, istraživači Fundacije za istraživanje pećina Mamutskog nacionalnog parka vjeruju da je ovaj sistem zapravo dug oko 80 kilometara i da postoji veza sa sistemom Mamutske pećine. Područje istraživanja vrlo je veliko i nakon postignutog otkrića zaista se može vjerovati, da će u narednim godinama ovaj speleološki Everest postati još veći. Istraživačka grupa speleologa zaključuje prema geološkoj gradi ovog područja da u podzemlju vapneničkih naslaga ima još kanala, čija će dužina iznositi ukupno i do 500 kilometara. Za sada zaista nevjerljatno!

Istodobno s istraživanjem u nacionalnom

parku Mamutske pećine uređuju se i novi dijelovi pojedinih pećina za posjet brojnih turista, koji u ovakvo velikom spletu podzemnih kanala mogu najzornije vidjeti rezultate milenijskog rada vode u vapnenjačkim naslagama ovog dijela Amerike.

Slične naslage Evrope, i naše domovine, u geološkoj su prošlosti »proživjele« velike pomerećaje (navlaženja i rasjedanja), pa iz tog razloga unutarnji dijelovi evropskog krša (osim manjih iznimaka u Pirinejima, Švicarskim i Austrijskim Alpama) najčešće se ne sastoje od tako dugih podzemnih kanala, ali zato ima znatno više i vrlo dubokih jama ili ponora (u Pirinejima i preko 1000 metara), čega nema u kršu Amerike.

IZVJEŠĆE O SPELEOLOŠKOM TEČAJU PSH

Na sunčanoj Malacki (484 m) na Kozjaku iznad Kaštel Starog od 27. X do 3. XI 1973. održan je republički speleološki tečaj. Pokrovitelj je bila KS PSH, a organizator SO PK »Split« čiji je i dom na Malački. KS PSH dala je tri instruktora, a tečajci su bili sa područja splitske regije, na čije je traženje tečaj i održan kraj Splita. Tjedan dana 7 tečajaca iz SO PK »Split«, 1 iz SO PD »Mosor« i 1 iz SO PD »Zeljezničar« iz Zagreba, slušalo je predavanja s dijapoziтивima i praktično vježbalo znanja i vještine koje su ih upućivale u tajne speleologije. Obradivana su sva područja speleologije, planinarstva i spasavanja iz speleoloških objekata predviđena programom KS PSH.

Na terenu koji je obuhvaćao od barijere »Vidilica« blizu doma, do speleoloških objekata —

poluspilje Matetina pećina, jama Velika (38 m) i Mala Birnjača (9 m) i Pisana Stina — tečajci su vježbali zahvate s užetom, rad sa speleološkom opremom, topografiju, speleološku dokumentaciju, snimanje nacrta speleoloških objekata, fotografiju, skupljanje uzoraka i posebno vježbe spasavanja.

Tečaj je zaključen kompletном speleološkom akcijom koju su izveli tečajci pod kontrolom instruktora. Tom prilikom istražena je jama Pisana Stina na Crnom Krugu (650 m) udaljenom otprilike jedan sat od doma na Malačkoj. U objektu dubokom 3 m sa vrlo zanimljivom morfologijom tečajci su imali priliku provjeriti i upotpuniti stечena znanja.

Juraj Posarić

Opasnosti od groma u speleološkim istraživanjima

IVICA POSARIĆ, SO PD »Platak«, Rijeka i

VLADIMIR BOŽIĆ, SO PD »Željezničar«, Zagreb

Na Petom jugoslavenskom speleološkom kongresu 1968. godine u Skoplju održao je pod gornjim naslovom Ivica Posarić (do 1962. član SO PD »Željezničar« iz Zagreba) referat koji nije odštampan među kongresnim publikacijama jer nije bio na vrijeme pripremljen za tisak. U nešto izmijenjenom i dopunjenoj obliku iznosimo referat pred naše čitaoce, smatrajući da je zanimljiv i aktuelan ne samo za speleologe nego i za planinare.

Istraživanja speleoloških objekata ne ovise u tolikoj mjeri o vremenskim prilikama kao na primjer alpinistički usponi, ali je ipak za pojedine vrste speleoloških objekata i za neke speleološke akcije potrebljano relativno lijepo vrijeme. Dok se većina horizontalnih objekata (spilje) mogu istraživati i po lošem vremenu (kiša, vjetar, snijeg), dotle je za istraživanje vertikalnih objekata (jama) potrebljano relativno lijepo vrijeme. Na pojavu dobrog ili lošeg vremena ne možemo utjecati, ali zato možemo da istraživanja odabratim godišnje doba kada je obično ljepše vrijeme. U ljetnim mjesecima vrijeme je najstabilnije, ali su ipak moguće promjene vremena koje mogu imati neželjenih posljedica za ekipe koje istražuju speleološke objekte.

Jedan od razloga koji je ponukao na pisanje ovog članka jesu česte obavijesti u našoj i stranoj štampi o nesrećama u planinama kojima su uzrok bili gromovi. Zagrebački speleolozi su i sami imali priliku da iskuse neugodnosti što ih može izazvati jedan jedini ljetni olujni oblak. Iako nisu poznati drugi slični slučajevi kod nas u Jugoslaviji, i taj primjer može ukazati na štetne posljedice.

Prilikom regionalnog speleološkog istraživanja otoka Brača 1959. godine, što ga je organiziralo Speleološko društvo Hrvatske, jedna je ekipa bila sastavljena pretežno od članova speleološkog odsjeka PD »Željezničar« iz Zagreba, jer se je radilo o istraživanju dubokih jama pomoću specijalne opreme koju taj odsjek posjeduje. Ekipa je 16. srpnja 1959. započela istraživanje Velejame u Velom redu, duboke 106 metara. Njen otvor se nalazi na visoravni otoka kod Gornjeg Humca, na visini od 370 metara. Za istraživanje je između ostalog upotrijebljen vitao s 250 m čeličnog užeta, telefoni i ljestvice s čeličnim užetima i aluminijskim prečkama. U jamu su spuštene ljestvice i pričvršćene za oveči kameni blok. Vitao je smješten uz rub jame i pričvršćen za kamenje pomoću konopljenog užeta. Telefonska veza održavana je pomoću dva telefona kod čega je kao jedan pol služilo čelično uže vitla, a kao drugi pol telefonski jednožilni kabel.

Istraživanje je započelo oko podneva po lijepom sunčanom vremenu. Zemljano tlo

gdje je bio smješten vitao, bilo je jedva primjetno vlažno. S istoka su nailazili povremeno oblaci i djelomično prekrivali nebo iznad otoka. Kiša nije padala, ali se povremeno čula vrlo slaba grmljavina. Kada je speleolog Drago Keber, član SO PD »Željezničar«, bio na dubini od oko 100 m, ova speleologa na vezi počeli su javljati da čuju neugodne šumove u slušalicama, karakteristične za električna pražnjenja (takve šumove često čujemo na radio-prijemnicima kada je u blizini oluja). Zbog tih šumova je sporazumjavanje bilo jako teško.

No uz te probleme došli su i novi. Speleolog u jami je preko slušalice osjetio i električne udarce. Najgore od svega bio je dodir s mokrom stijenom jame, jer je u tom trenutku osjetio jaki udarac električne struje.

Na površini uz vitao također je bilo problema. Speleolozi koji su klečali ili čučali uz vitao i okretali njegove ručice, najprije su osjetili lagane električne udarce, a ubrzo i jake. Ti su udarci postali toliko jaki da su u nekoliko navrata bili doslovce odbačeni od vitla. Voda ekipe na površini Ivica Posarić, naredio je da se telefonska veza isključi, a Kebera najhitnije spusti na dno jame. To je bio vrlo mučan manevr i za speleologa u jami i za ekipu na površini. Speleolog u jami morao se čuvati od neugodnog dodira sa stijenom i istodobno paziti na sve izbočine prilikom naglog spuštanja. Speleolozi uz vitao požrtvovno su se smjenjivali. Nakon svakog jačeg udara druga bi ekipa nastavljala spuštanje.

U tim momentima svi su speleolozi uz vitao mislili na druga koji je visio na užetu i na posljedice što bi nastale da vitao nije bio tako dobro konstruiran. Treba reći da je vitao konstruiran i izrađen tako da se može spuštanju samo onda kada se drži uzdignuta ručica kočnice. Čim se ručica pusti, ona vlastitom težinom blokira bubanj vitla i spuštanje se prekine. Mnogo je tada zahvalnih misli upućeno konstruktoru vitla, dugogodišnjem članu PD »Željezničar«, inženjeru Josipu Grudenu.

Svi uz vitao odahnuli su kada su osjetili da je uže postalo labavo tj. da se speleolog spustio na dno i oslobođio užeta. Tek su tada imali vremena potražiti uzroke neugodnosti-

ma. Izrazitih munja nije se vidjelo, ali se čula grmljavina iz uočljivog velikog crnog oblaka što je klizio nisko nad otokom nekoliko kilometara dalje. Čim je oblak preletio preko otoka, nestale su i opisane neugodnosti. Sve je trajalo desetak minuta, pa je zatim istraživanje nastavljeno i uspješno završeno. Objašnjenje ove pojave speleolozi nisu pronašli odmah, nego tek po povratku kad im je bilo moguće doći do stručne literature.

Direktni strujni udari u atmosferi — gromovi — česte su pojave i lakše ih je objasniti. Kada u atmosferi dode do stvaranja različitog potencijala statičkog elektriciteta može doći do električnog »praznjenja« — stvaranja električnog toka u obliku munje između dva mesta. Kada se takova dva mesta nalaze u samom oblaku, onda kažemo »da munje sijevaju u oblaku«, a kada dođe do velike razlike potencijala između oblaka i zemlje, onda kažemo da »grom udara o zemlju«. Kod tih direktnih praznjenja gromova, razlika potencijala iznosi i do 10,000.000 Volti, a jačina struje do 100.000 Ampera. Za čovjeka je opasan napon već preko 50 V i jačina struje preko 0,1 A. Mesta na zemlji koja imaju veliku razliku potencijala prema oblaku, obično su istureni dijelovi reljefa: vrhovi planina, grebeni, visoko i osamljeno drveće ili dijelovi koji imaju manji električni otpor, kao npr. stijene s primjesama metala (rude).

Zemlja je golem rezervoar za sve struje koje nastaju u atmosferi i zato se one lako »prazne« u zemlju (električni potencijal, napon, mjeri se u odnosu na zemlju). Ako se sada na putu struje od oblaka do zemljine unutrašnjosti nađe neki predmet koji bolje vodi električnu struju od okoline, onda struja groma prode kroz taj predmet. Struja uvijek bira vodiče manjeg otpora, a to može biti i čovjek i životinja u odnosu na teren po kojem se kreće.

Munja — optički efekt atmosferskog praznjenja, nikad nije ravna linija već njen oblik podsjeća na korijen drveta, što znači da u samoj atmosferi postoje mesta s manjim i većim električnim otporom. Linija kuda je prošla munja označava mesta trenutno najmanjeg otpora u atmosferi. Kao sekundarna pojava električnog praznjenja bilo u sistemu oblak — oblak, ili oblak — zemlja, javljaju se magnetska i električna polja velike snage. Ta polja mogu pokrenuti struju u vodičima na zemlji. Struja tada nastaje indukcijom slično kao u generatoru struje. Struja pokrenuta u oblaku stvara magnetsko polje koje, kada se giba (jer ne miruje), inducira struje u vodljivim dijelovima zemljine površine.

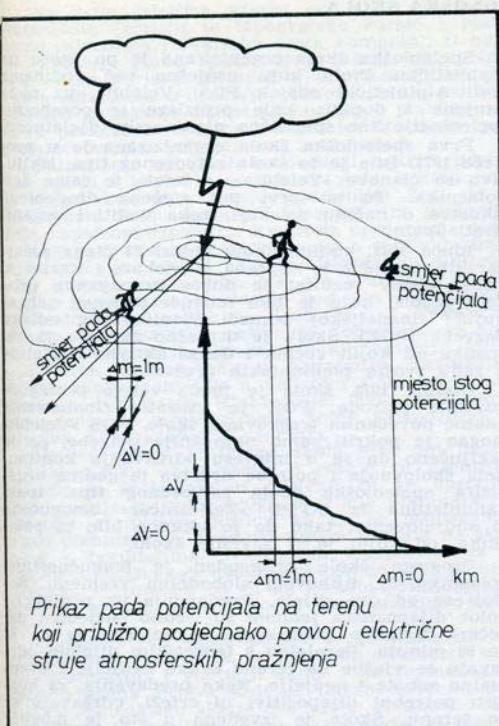
Iako se radi o relativno velikim udaljenostima oblaka od zemlje (par stotina metara), naponi i jakosti primarnih tokova tako su veliki da mogu inducirati u površini zemlje dovoljno jake struje, koje se onda, ovisno o vodljivosti terena, »prazne« u unutrašnjost zemlje preko dijelova s najmanjim otporom. Na krškom terenu kao što je to otok Brač, vodljivi su dijelovi terena vlažne pukotine u naslagama vapnenca uz samu površinu terena

i speleološki objekti — duboke jame. Inducirane struje ispod olujnog oblaka lutaju terenom u raznim smjerovima tražeći dijelove s najmanjim otporom, dok ne nađu put prema unutrašnjosti zemlje. Taj put po površini može iznositi i nekoliko kilometara.

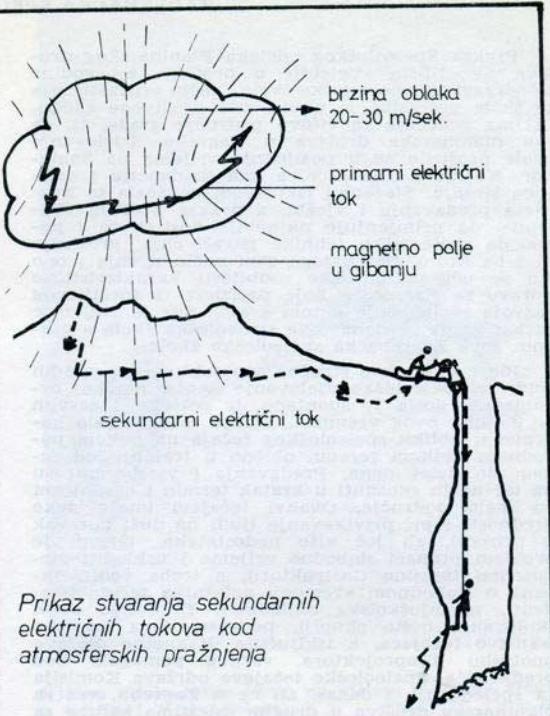
Za potpunije objašnjenje ovog događaja na Braču treba još dodati da su V i VI mjesec 1959. bili vrlo topli i bez kiše. Lagana kišica pala je nekoliko dana ranije. Topli i suhi period stvorio je površinu otoka električki nevodljivom. Kišica je ovlažila samo površinu i nije uspjela prodrijeti do stalno vlažnih dijelova zemljine kore. Zato su inducirane struje lutale po raznim pukotinama površinom otoka sve dok nisu našle mjesto gdje se mogu isprazniti u zemlju. U našem slučaju to je bilo preko speleologa uz vitao, preko vitića i čeličnog užeta, i preko speleologa s užeta na vlažnu stijenu jame i odatle u dubinu zemlje. Iako su gubici na toj udaljenosti veliki (pad naponu u dugom vodiču), preostale veličine struje bile su još dovoljno velike da budu neugodne, pa čak i opasne.

Do stvaranja električnih polja dolazi na površinama koje imaju približno jednaku vodljivost (na livadama istog sastava). Intenzitet polja opada od mesta gdje je udario grom ili od epicentra stvaranja električnog polja. U idealnom slučaju, tj. u slučaju jednake električne vodljivosti terena, napon pada jednakod od centra u svim smjerovima. U praksi teren nije jednak vodljiv i koncentrične kružnice iz idealnog slučaja pretvaraju se u nepravilne linije jednakog napona koji slabi s udaljenosću od centra polja. Ako se u takovom polju spoje dvije točke različitog potencijala pomoću vodiča koji bolje vodi struju od terena, onda struja poteče tim vodičem. To mogu biti ljudi i životinje. Životinje (naročito velike životinje s četiri noge) mogu vrlo lako spojiti dvije točke različitog potencijala, kao i čovjek koji leži ili je u raskoraku. Kako nam nikada nije poznata vodljivost terena, to nikada ne znamo, na određenom terenu u ulji, smjer opadanja potencijala. Zato se moramo čuvati na taj način da se osiguramo iz svih smjerova, a to znači da moramo predstavljati jednu točku na terenu — ne spajati dvije točke raznog potencijala. Opasnost od takvih električnih polja javlja se na livadama i visoravnima.

Posebna opasnost javlja se na otvorima speleoloških objekata. Vertikalni objekti mogu preko metalnih ljestvica, čeličnog užeta ili telefonskog kabla biti dobar vodič površinskim strujama. Otvori horizontalnih objekata, npr. spilje u koje ulaze ili izlaze vodenim tokovima ili spilje ih kojih izbjiga hladni vlažni zrak, mogu također biti dobri vodiči za atmosferska praznjenja. Kod spilja mogu ulazne dvorane za nevremena biti opasne ako voda kroz stijene stropa dovede elektricitet u unutrašnjost spilje. Ove se opasnosti javljaju u sušnim periodima kada naglo dolazi do kiše i grmljavine, jer tada atmosferska voda (kiše) ne stigne u kratkom vremenu naći put u zemljinu unutrašnjost i tako stvoriti vodljivi

Prikaz pada potencijala na terenu koji približno podjednako provodi električne struje atmosferskih pražnjenja

Prikaz stvaranja sekundarnih električnih tokova kod atmosferskih pražnjenja

spoj za atmosferski elektricitet između površine i umutrašnjosti. Za vrijeme dugotrajnih kiša, snijega ili uopće jako vlažnog vremena tih opasnosti nema.

Ljudi kao pokretni objekti na zemlji ne mogu imati uzemljene gromobrane, pa se zato moraju čuvati na drugi način. To je posebno važno u prirodi. Da bi se zaštitali od neugodnosti atmosferskih pražnjenja u prirodi, a posebno u planinama, preporuča se za vrijeme oluje držati se slijedećih općih uputa:

- izbjegavati blizinu vrhova, grebena i svih vrsta izbočina;

- ne skupljati se u veće grupe, izbjegavati kolone;

- ne držati se za ruke;

- ne ležati na zemlji;

- ne stajati u raskoraču;

- ne sklanjati se u vlažna udubljenja, jaruge, vrtače;

- ne kretati se (ne hodati);

- sačekati da nevrijeme prođe u čučićem položaju (obje noge držati skupa i rukama ne dirati tlo).

Metalni predmeti sami po sebi ne predstavljaju opasnost ako ne stvaraju spoj s drugom točkom na zemlji (nož u džepu, u napravljači). No veliku opasnost prestavljaju npr. kišobran s metalnom držkom upotrijebljen kao štap, bicikl koji se kreće po mokroj zemlji, čelično uže na osiguranom putu i sl. jer ostvaruju spoj mesta različitih potencijala.

Speleolozima se preporuča slijedeće:

- za vrijeme nevremena ne zadržavati se na vlažnim otvorima spilja već se povući dublje u spilju;

- ako je spilja mala ili se treba zadržavati u ulaznom dijelu, ne naslanjati se na stijene;

- vitač montirati na izoliranu podlogu (dasku, kamenu policu);

- ljestvice upotrijebiti kao uzemljenje vitla;

- ukoliko se speleolog nađe na ljestvicama za vrijeme nevremena, treba spajati što manje prečaka na njima, ne kretati se po ljestvama;

- u jami izbjegavati dodir sa stijenom bilo sa ljestava bilo sa čeličnog užeta vitla;

- isključiti telefonsku vezu;

- što prije sputstati se na dno ili se popeti na površinu i udaljiti od ljestava ili čeličnog užeta;

- improvizirati gromobransku zaštitu iznad i oko vitla viškom ljestava ili čeličnog užeta.

Pri svakom speleološkom istraživanju, kao i na planinarskim pohodima, treba pažljivo procijeniti opasnost od električnih udara iz atmosfere. Ako postoji mogućnost udara, najbolje je odgoditi speleološko istraživanje. Ako se pak već nalazimo na ugroženom terenu, istraživanje treba prekinuti. Električna pražnjenja ne možemo spriječiti, ali svojim ispravnim ponašanjem u ugroženom području možemo izbjegći opasnosti ili bar ublažiti neželjene posljedice.

ZAGREBAČKA SPELEOLOŠKA ŠKOLA

Praksa Speleološkog odsjeka Planinarskog društva Sveučilišta »Velebit« u protekle tri godine je održavanje speleološke škole. Način organiziranja te škole prerastao je okvirne uže društvene akcije, te ima značenje za čitavo područje grada, tj. za sva planinarska društva u Zagrebu. Djelovanje škole proširilo se u posljednje vrijeme na Samobor, Karlovac i Delnice, a ima tendenciju i daljnog širenja. Stečenim iskustvom povećala se kvalitet predavanja i vježbi, a praksa SO PDS »Velebit«, da primjenjuje najnovija dostignuća i pomagala speleološke tehnike istraživanja, proširuje se i na školu. Pored toga sam način učenja i ono što se uči sadrži neke osobitosti karakteristične upravo za Zagreb, a koje proizlaze iz specifičnog razvoja speleologije u tom gradu. Sve te činjenice razlog su da se danas ova speleološka škola s pravom zove Zagrebačku speleološku školu.

Ideja za ovakvo stručno sposobljavanje mladih ljudi za speleološko djelovanje u planinarskoj organizaciji došla je spontano, iz potrebe, i sasvim je u duhu ovog vremena. Ranije se školovalo kadrovi u obliku speleološkog tečaja na nekom pogodnom krškom terenu, obično u trajanju od sedam do deset dana. Predavanja i vježbe bili su na taj način zgušnuti u kratak termin i ograničeni na malo područje. Ovakvi tečajevi imaju neke prednosti (npr. privikavanje ljudi na duži boravak u prirodi), ali još više nedostatka. Glavni je problem pronaći slobodno vrijeme i uskladiti međusobno terminne (instruktori), a treba voditi računa o slobodnom vremenu polaznika tečaja (studenti, srednjoškolska omladina). Takav je oblik školovanja nešto skuplj, podrazumijeva izvjesno iskustvo tečajaca, a isključuju ili znatno otežava upotrebu dijaprojektora, važnog pomagala kod predavanja. Speleološke tečajeve održava Komisija za speleologiju i danas, ali ne u Zagrebu, već za planinarska društva u drugim mjestima kad se za to ukaže potreba.

Instruktor Speleološke škole Hrvoje Malinar demonstrira tečajcima upotrebu penjalice modela Gibbs na ulazu u Jopića pećinu kod Karlovca

Foto: M. Čepelak

Speleološka škola organizirana je po uzoru na alpinističku školu koju uspješno već godinama vodi Alpinistički odsjek PDS »Velebit«, uz neke izmjene i dopune koje proizlaze iz posebnosti speleologije kao specifične planinarske djelatnosti.

Prva speleološka škola organizirana je u proljeće 1971. Bila je to škola zatvorenog tipa, isključivo za članove »Velebita«, a imala je samo šest polaznika. Tu su prvi put stečena dragocjena iskustva o načinu na koji treba voditi i organizirati školu.

Iduće 1972. godine školu polazi 32 člana planinarskih društava iz Zagreba, Samobora i Karlovca. Velik odziv rezultat je dobre propagande (plakati, raspisi) koju je bilo moguće provesti zahtijevajući finansijske pomoći Planinarskog odbora Zagreba (POZ). Školu je uspješno završilo 20 polaznika od kojih većina i danas aktivno sudjeluje u radu svojih planinarskih društava.

Godine 1973. škola je imala velike poteškoće novčane prirode. POZ je uskratio financiranje unatoč povećanim troškovima škole. PDS »Velebit« mogao je pokriti samo najnužnije potrebe, pa je zaključeno da se u interesu održavanja kontinuiteta školovanja i potreba društva te godine organizira speleološka škola zatvorenog tipa. Ipak, kandidatima iz SO PD »Željezničar« omogućeno je sudjelovanje, tako da je ukupno bilo 25 polaznika, od kojih je 17 završilo školu.

Program škole prilagođen je mogućnostima polaznika, tj. njihovom slobodnom vremenu. Sastoje se od dva dijela. Predavanja uz projekcije kolor dijapositiva jednom su tjedno (srijedom navečer). Vrijeme predavanja ograničeno je na 60 do 90 minuta. Paralelno s teoretskim dijelom održavaju se vježbe na terenu svake nedjelje i eventualno subote i nedjelje. Neka predavanja, za koja nisu potrebni dijapositivi ni crteži, održavaju se na terenu. Škola je izvedena u što je moguće kraćem vremenu, a s obzirom na opseg gradiva i broj potrebnih vježbi, taj minimum je pet nedjelja i pet srijeda.

U terenskom dijelu škole težište je na tehničkom istraživanju. Vrše se vježbe različitih zahvata s užetom: desetak osnovnih čvorova, načini osiguravanja, penjanje i spuštanje po užetu. To uključuje klasični »abseil«, »abseil« sa sjedištem od zamka i s karabinerom, spuštanje s karabiner kočnicom, pomoći tzv. »kruške« i s nekoliko vrsta spuštalica (izvedeni naziv za razne vrste »descendera« i »rogatki« — vidi NP 7-8, 1972). Vježba za penjanje po užetu s Prussikovim čvorovima i pomoći raznih penjalica (Hlebeler Steigklemme, model Gibbs, univerzalna stezalka — bloquer). S užetom se izvodi još nekoliko zahvata, npr. podizanje po sistemu St. Bernard, alpinistička tehnika penjanja s klinovima, postavljanje sidrišta, razni načini osiguravanja (preko ramena, preko karabinera, karabiner kočnicom, s univerzalnom stezalkom i pomoći pločice za osiguravanje — Sticht Bremse). Na svim vježbama inzistira se na upotrebi užeta kao osnovnog sredstva speleološke tehnike istraživanja. Na taj način tečajci stiču povjerenje u uže što je sasvim opravdano uz današnju kvalitetu izrade (koriste se isključivo perlonska užeta i zamke s atestom).

Klasična špiljarska tehnika je upotreba ljestvica od čeličnog užeta i aluminijskih prečkica. Polaznici škole vježbaju penjanje uz osiguranje i samoosiguranje užetom. Rad s vitlom ne ulazi u program škole jer zahtijeva suviše vremena. SO PDS »Velebit« organizira u toku godine posebne vježbe za spuštanje i podizanje s vitlom i spuštanje pomoći bukove kočnice.

Vježbe škole izvode se na nekoliko najbližih vježbališta, stjeni Velike Peći, Gorskog zrcala, na Kamenim Svatima i u kamenolomu kod Gornjeg Vrapča. Tek četvrte nedjelje škola odlazi na prvi izlet u podzemlje, redovito neku veliku spilju s jamskim ulazom (Mijatova jama ili Jopićeva spilja). Polaznici škole u praksi primjenjuju stičeno znanje, upoznaju razne spiljske oblike, sreću se s problemom rasvjete, uče fotografiranje uz umjetnu rasvjetu i sl. Na posljednjem izletu u jednu od većih spilja (npr. Hajdova Hiža u Gorskem kotaru), koji traje dva dana, uči se topografsko snimanje speleoloških objekata i načini bivaniranja u prirodi s improviziranim sredstvima.

Na svim izletima vježba se rad s kartom i kompasom (koriste se topografske karste s različitim mjerilima i nekoliko vrsta kompasa). U ovih pet nedjelja pored spomenutog znanja mladi špijari stiču korisna iskustva o organizaciji istraživanja, odnosno u društvu i odnosu prema prirodi. Kulturu ponašanja na istraživanjima i planinarsku etiku prenose instruktori na tečajce spontano, počujući svojim primjerom i savjetima.

Poznavanje osnovnih zakonitosti u kršu, postanak spilja i kretanje podzemne vode u kršu vrlo je važno kod istraživanja podzemlja. Zato je u teoretskom dijelu nastave težište dano na geologiju krša i speleomorfologiju. Kvaliteta predavanja ovog važnog područja speleologije ovisi o instruktorma, a na sreću mnogi od njih su studenti ili diplomirani inženjeri geologije. Na predavanjima se govori o povijesti speleologije kod nas i u drugim zemljama, speleološkim društvima i organizacijama, organizaciji istraživanja, topografskom snimanju speleoloških objekata, dokumentaciji, klimi podzemlja, opasnostima u podzemljima, nesrećama i spašavanju, ronjenju u vodenim sifonima i specijalnim tehnikama istraživanja. Sva predavanja popraćena su projekcijama kolor dijapoziativa i filmova odgovarajućeg sadržaja.

Velika većina polaznika škole prvi put dolazi u planinarsku organizaciju i ostaje tu djelujući aktivno u speleološkom odseku ili se opredjeliće poslije za neko drugo područje planinarstva, posebno alpinizam. Razlog za to je propaganda izvan planinarskih društava putem plakata na školama i fakultetima, reklamnim dijapoziтивima u kinima i sl. Ovakav način propagande vrlo je djehotovoran i koristan, pa bi ga trebalo primjenjivati češće u popularizaciji drugih planinarskih djelatnosti.

Uspješan rad škole bazira se prvenstveno na entuzijazmu speleologa iz SO PDS »Velebit« koji su organizatori i voditelji škole i na financijskim mogućnostima POZ-a koji je dužan novčano pomagati speleološke akcije ove vrste. Troškovi škole s obzirom na kvalitetu koju ima i korist za čitavu planinarsku organizaciju (posebno za područje Zagreba), nisu veliki, ali se ne mogu prenijeti ni djelomično na polaznike škole koji ionako imaju suviše izdataka za nabavu nužne osobne opreme (šljemovi, karabineri, acetilenске svjetiljke, zamke, kombinezoni i dr.). Najskuplja je uzad, a ona su i najosjetljiviji dio opreme. Cijena jednog perlonskog penjačkog užeta iznosi oko 800 dinara, a 470 upotreba, koliko ih je u toku jedne škole, dovoljno je za rashod barem dva užeta (235 upotreba po komadu).

Vježba Speleološke škole na stjeni Gorskog zrcala u istočnoj Medvednici Foto: M. Čepelak

Ovogodišnja Zagrebačka speleološka škola još je u toku. Velik broj prijavljenih kandidata jasno govori o potrebi održavanja škole. Njezin uspjeh ovisi o zalaganju organizatora, speleologa iz PDS »Velebit«, i o finansijskim sredstvima što ih očekuje od Planinarskog odbora Zagreba.

Marijan Čepelak

Alpinistika

SASTANAK KOORDINACIONE KOMISIJE ZA ALPINIZAM PSJ

24. listopada 1973. održan je u prostorijama PSH sastanak Koordinacione komisije za alpinizam Planinarskog saveza Jugoslavije. Sastanak je vodio predsjednik Komisije Franci Savenc. Na jednom dijelu sastanka sudjelovao je i predsjednik PSJ Božo Skerl. Izvršena je analiza rada KKA i stanja u jugoslavenskom alpinizmu, te je donesen program rada za slijedeću godinu. Ovom veoma važnom sastanku prisustvovali su samo članovi KA Slovenije, Hrvatske te KA Beograda. Od Komisije za alpinizam Makedonija stigao je telegram u kome se ispričavaju za nedolazak na sastanak, koji završava riječima: Alpinizam još živi u Makedoniji! Nadajmo se da alpinizam živi i u ostalim republikama.

F. M.

AO »SARAJEVO« U 1973. GODINI

Alpinistički odsjek »Sarajevo« Gradske planinarske saveza jedini je alpinistički odsjek u BiH. Posljednjih nekoliko godina aktivnost članstva je znatno porasla, kako u penjačkom tako i

u organizacijskom pogledu, a kulminirala je 1973. godine rekordnim brojem uspona u odnosu na broj aktivnog članstva i na prilike kakve vladaju u odnosu prema alpinizmu u BiH. Aktivno je bilo 10 alpinista i 18 pripravnika. Oni su napravili 245 uspona svih stepena težine, od toga 4 prvenstvena. To su:

1. Zimski uspon sjevernim bridom Erača na Prenju, Zahirović, Raštegorac i Vatrenjak (dužina smjera 400 m; 3 sata),

2. Smjer »Kroz ploču« u Bogovičkim stijenama na Romaniji, Žalica i Vatrenjak (100 m; VI A1-A2; 11 sati),

3. Smjer u Izgorjeloj Grudi na Prenju, Mularušić i Šišić (300 m; IV-V),

4. Smjer u Ilijinom stupu na Vlašiću, Gafić (VI).

Što se tiče ponavljanja, bilo ih je prilično, a treba posebno izdvojiti: Peto ponavljanje smjera »Dragman-Brezovečki« u Velikom kuku na Cvrsnicama (1350 m; V; 14 sati), treće ponavljanje »Centralnoga smjera« u Otišu na Prenju (250 m; IV, V, VI; 7 sati), prvo, drugo i treće ponavljanje Krune Nikolinih stijena na Treskavici (V+; 180 m), prvo i drugo ponavljanje »Direktognog smjera« u Obliku na Treskavici (180 m; V), prvo ponavljanje »Kišovitog kamina«, također u Obliku (250 m; IV-V), te ponav-

vljanje smjera »Dilber—Omanović« u Otišu na Pre-nju (180 m; IV).

AO »Sarajevo« je organizovao za sarajevske planinare i početni alpinistički tečaj, koji je uspješno završilo 12 polaznika. Pored toga, inicijativom članova održano je više predavanja sa dijapo-pozitivima u nekoliko sarajevskih planinarskih društava. Članovi Odsjeka — spasavaoci sudjelovali su u svim akcijama i vježbama GSS-a. Također su četiri alpinista iz Odsjeka sudjelovali kao instruktori na Republikom zimskom alpinističkom početničkom težaju.

S. Z.

PLENUM ALPINISTA HRVATSKE

U planinarskom domu na Kleku održan je 20. i 21. listopada 1973. godine Plenum alpinista Hrvatske. Tridesetak članova alpinističkih odsjeka PD »Kamenjak« iz Rijeke, PD »Mosor« iz Splita, PDS »Velebit«, PD »Vihor« i PD »Zeljezničar« iz Zagreba raspravljalo je o dalnjem djelovanju alpinista Hrvatske. Plenumu je prisustvovao i potpredsjednik PSH i urednik »Naš planina« dr Željko Poljak.

Već je postao običaj (veoma loš!), da se na plenumu ne podnose izvještaji o radu Komisije za alpinizam i alpinističkih odsjeka, nego se kroz diskusiju daju ocjena rada i smjernice za buduće djelovanje. Diskusija je bila usmjerenja uglavnom na nekoliko najvažnijih problema: 1. pronađenje i školovanje alpinističkih kadrova, 2. organiziranje ekspedicije u povodu 100. obljetnice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj i Jugoslaviji, te 3. o izdavačkoj djelatnosti.

Alpinisti se školuju kroz alpinističke škole, ljetne i zimske, te na ledenjačkim tečajevima. Najveći problem je nedostatak sredstava, jer je oprema veoma skupa, a isto tako i prijevoz i hrana. Zbog toga se svake godine javlja sve manje mlađih ljudi u alpinističke škole, jer upravo oni imaju najmanje novčane mogućnosti. Najmladi polaznik zagrebačke alpinističke škole ima je 17 godina, dok su neki bili mnogo stariji od instruktora. Trebalo bi svakako zainteresirati širi krug javnosti (škole, omladinske i društvene organizacije, ar-miju) o korisnosti školovanju planinara i alpinista za našu društvenu zajednicu.

Alpinisti su predložili da se 1974. godine organizira hrvatska ekspedicija u Ande. Na sastanku IO PSH od 20. 11. prihvaćen je ovaj prijedlog i već su u toku pripreme. Osnovan je ekspedicioni odbor, prihvaćen je Pravilnik ekspedicije, a u toku je tiskanje Zahvalnica i razglednica koje će studio-nici poslati svima onima, koji uplate 20 dinara.

Alpinistička literatura veoma je oskudna, vo-diči zastarjeli, pa je neophodno potrebno da se što prije tiskaju barem skripta za alpinističke škole. Tijekom jubilarne godine izlazi Vodič po planinama Hrvatske dra Z. Poljaka, Planinarski priručnik ing. Z. Smerke, te drugo izdanje Pe-njanja u ledu B. Aleraja. Neophodno je da se što prije tiskaju i penjački vodiči za stijene Kleka i Velike Paklenice.

Komisija za alpinizam PSH pohvalila je PD »Mosor« iz Splita za uspješno organiziranu ekspediciju na Spitzberge. Pohvaljeni su B. Aleraj i M. Čepelak, članovi AO PDS »Velebit«, za ispenjani smjer »Brid« u Anića Kuku.

Na Plenumu je predložen za novog predsjednika Komisije za alpinizam PSH dipl. ing. Vladimir Mesarić, član AO PD »Zeljezničar« — Zagreb. Na sastanku IO PSH od 29. listopada potvrđen je njegov izbor.

F. M.

ALPINISTI U HRVATSKOJ

U NP 9—10, 1966., str. 231, objavljen je popis alpinista u Hrvatskoj kojima je Komisija za alpinizam PSH dodijelila naslov i značku. Među njima su bili i neki predratni penjači, članovi Alpinističke sekcije HPD-a. Popis se sastojao od 82 imena. Sada donosimo imena penjača koji su stekli naslov alpinist od 1966. do danas:

83. Čubelić Masula Manč, HPD
84. Čubelić Vjekoslav, HPD
85. Čubelić Miroslav, HPD

86. Brahm Drago, HPD
87. Kostanjšek Marika, PDS »Velebit«
88. Pleško Miroslav, PDS »Velebit«
89. Blažina Zvone, PDS »Velebit«
90. Rapotec Franjo, PDS »Velebit«
91. Culić Nenad, PD »Mosor«
92. Mesarić Vladimir, PD »Zeljezničar«
93. Bubanj Vedran, PD »Zeljezničar«
94. Mihelić Vesna, PDS »Velebit«
95. Aleraj Borislav, PDS »Velebit«
96. Separović Branko, PDS »Velebit«
97. Vrdoljak Urso, PDS »Velebit«
98. Klasić Ana, PDS »Velebit«
99. Tabaković Viktor, PDS »Velebit«
100. Aringer Dina, PD »Priroda«
101. Gobec Željko, PD »Vihor«
102. Alebić Tanja, PDS »Velebit«
103. Sirovec Krešo, PDS »Velebit«
104. Ganza Josip, PD »Mosor«
105. Božić Stipe, PD »Mosor«
106. Kaliterina Ivo, PD »Mosor«
107. Penović Dubravko, PDS »Velebit«
108. Barišić Velimir, PD »Zeljezničar«
109. Maroević Vinko, PD »Mosor«

ALPINISTIČKI ODSJEK U PD »ZAGREB-MATICA«

Već nekoliko godina alpinisti PD »Zagreb-Matica« nisu imali svoj odsjek, već su djelovali unutar Omladinsko-skijsko-alpinističke sekcije (OSA). Aktivnost samih alpinista bila je veoma slaba ili bolje rečeno, nikakva, ako je usporedimo s aktivnošću nekadašnjeg AO PD »Zagreb«. Prošle je godine nekoliko članova OSA-e završilo alpinističku školu u organizaciji PDS »Velebit« i oni su izrazili želju da se osamostale i osnuju alpinistički odsjek. Komisija za alpinizam PSH na sastanku od 16. 11. odobrila je osnivanje odsjeka. Pročelnik odsjeka je Zlatko Adanić. Želja nam je da novoosnovani alpinistički odsjek pode tragom svojih predašnika, poznatih alpinista PD »Zagreb-Matica«.

I PLANINARSKI KLUB »SPLIT« OSNOVAO ALPINISTIČKI ODSJEK

Ime Gorana Gabrića nije nepoznato alpinistima. On je od 1. 7. do 8. 7. 1973. sa Antom Bedalovim (PD »Mosor«) vodio penjački logor za početnike u Paklenici. U stijeni Anića kuka ispenjali su Klin i Ljubljanski smjer. Nekoliko članova PK »Split« završilo je alpinističku školu što su je vodili alpinisti PD »Mosor«, pa su izrazili želju da osnuju svoj alpinistički odsjek. Na sastanku Komisije za alpinizam PSH održanom 11. 1. 1974. odobreno je osnivanje odsjeka. Želimo im mnogo uspjeha i daljnog plodonosnog saradnju s alpinistima PD »Mosor«, kao i sa ostalim odsjecima u zemlji. Primjer Splita, gdje aktivno rade dva alpinistička odsjeka, trebali bi slijediti i planinari u ostalim mjestima (Zadar, Gospić i dr.) gdje planinarstvo ima dugogodišnju tradiciju.

F. M.

PD »RAVNA GORA« IZ VARAŽDINA OSNOVALO ALPINISTIČKI ODSJEK

Dugogodišnji član PD Zagreb-Matica, poznati alpinist, planinarski publicist, dobitnik mnogih nagrada za planinarsku fotografiju, ing. Zlatko Smerke, promijenio je mjesto boravka i sada živi ne-daleko Varaždina. Odmah je započeo svoju aktivnost u novoj sredini. Na orijentacionim natjecanjima prva mjesta zauzimaju sada članovi PD »Ravna Gora«, a u jesen 1973. organizirao je i alpinističku školu. Od polaznika škole, njih devetorice, osnovan je 9. 10. 1973. alpinistički odsjek. Poznavajući rad novog pročelnika Zlatka Smerke, uvjereni smo da ćemo još mnogo čuti i čitati o radu alpinista Varaždina. Srdačne čestitke novim članovima, a pogotovo Zlatku Smerkeu, s najboljim željama za uspješan rad!

F. M.

Književnost

dr ŽELJKO POLJAK »PLANINE HRVATSKE«

Planinarsko-turistički vodič. Izdanje Planinarskog saveza Hrvatske, Zagreb 1974. Stranica 544, mali oktav, 197 fotografija, 34 kart i 12 crteža. Poluplatneni uvez. Cijena 100 dinara (za članove planinarske organizacije 70 dinara).

Naš danas vodeći planinarski pisac dr Željko Poljak obdario je našu planinarsku književnost povodom stogodišnjice osnivanja Hrvatskoga planinarskog društva, pa prema tome i stote obljetnice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj, djelom koje nam je već davno nedostajalo ne samo u planinarstvu nego i u našoj općoj obrazovanosti. U vrijeme naime kad se upoznavanje zavičaja i u našem općem obrazovnom procesu poklanja sve manje pažnje, Željkova je knjiga ispunila prazninu koja se danonice sve jače osjećala. Pogotovo nam je ona nedostajala otkako su i naši vodeći intelektualci, rekao bih, posve odbacili rad na popularizaciji nauke, posao koji je sve tamo negdje do prvoga svjetskog rata bio neobično cijenjen i prema kojem se vrednovala zasluznost i sposobnost i naših najistaknutijih znanstvenika. Taj se posao smatralo tada kao neka obaveza i za naše vodeće ljude od nauke, pa je još i moja generacija svoje prve pobude u upoznavanju zavičaja i prirodne okoline upravo dobivala kroz ovakove publikacije »Matica Hrvatske« i »Društvo sv. Jeronima« ili »Hrvatskoga pedagoškog zboravca«, a i nekih naših tada istaknutih privatnih izdavača. Te smo knjižice dobivali kao nagrade na kraju školske godine da odličan uspjeh u školi, ali i kod kuće kao prigodne poklone za Božić ili rodendan ili nekom drugom prilikom. Mnoge od tih knjiga, kao Kućerino »Naše nebo«, Kišpatičeve »Crtice iz bilinskoga svijeta«, pa Gjurašinove »Ptice« ili Tučanovo »Naše rudno blago«, a iznad svega Klaićev »Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati« u tri sveska, i danas ubrajamo u klasična djela naše popularne književnosti. Kao da smo danas prezasićeni drugim preokupacijama i da u brzini doživljavanja dalekih krajeva zaboravljamo da njegejemo ono što nam je najbliže, našu neposrednu okolicu, naš zavičaj.

Kraj toga je upravo prikaz hrvatskih gora veoma težak i nezahvaljan zadatak, jer predstavlja niz planina što se i po svom postanju i po morfološkim karakteristikama, pa prema tome i vanjskom izgledu, znatno razlikuju. Današnje političke granice SR Hrvatske ne poklapaju se ni u genetskom, a ni u morfološkom smislu s određenim geografskim regijama, one kidaju određene jasno karakterizirane geografske celine i zbog toga znatno otežavaju njihov prirodnji izbor i njihov opis. Tako se ne može prirodne granice vući dolinom Une ili grebenom Zumberačkih planina, a politička granica povučena između Venecije i Otočanske carevine ne može označavati i prirodnju granicu identičnoga kraškoga područja, područja južne Hercegovine i zaleda današnje Dalmacije. Zato je autor posve ispravno postupio kad je u ovu knjigu uvrstio i neke planinske regije u susjednoj Bosni i Hercegovini, te u Zasaviju i onkrat hrvatske mede na Dolenjskom.

Pisana pregledno i pristupačno, dovoljno zaklena i kulturno-historijskim podacima, knjiga nam daje dosta podstrelka za daljnja razmišljanja. Netko bi možda poželio da osim planinarske literature, koja je veoma brižljivo skupljena, nade navezen i koji rad čisto znanstvene, geografske ili kulturno-historijske sadržine, gdje bi se mogao dublje uputiti u problematiku određenog kraja, a što bi se u idućem izdanju, kojemu se vrlo brzo nadamo, dalo lako nadopuniti. Isto tako mislim da je autor i u prikazivanju historije našega planinarstva bio i odviše skroman, pa nam takovo poglavje, kad je knjiga već ionako posvećena njezinoj stogodišnjici, zaista nedostaje.

Opisujući kraj kojim nas vodi autor se s pravom na nizu mjesta morao zadržati i na devastačijama kojima su ljepote naše prirode bile izlo-

žene neposredno poslije rata, a koje se i sada još stalno ponavljaju. Ove devastacije često nisu samo prolaznoga karaktera, nego nerijeku i nepopravljivo nagrdaju naš pejzaž. One su često posljedica ne samo naše ekonomiske nužde nego i lakomislenih i na brzinu stvorenih odluka, pa su upravo zbog toga za svaku osudu. Pored različitih energetskih objekata i UKV tornjeva, koji su obično zauzeli najatraktivnije vrhunce nekih naših planina, najčešće je riječ o divljačkoj sjecištu, koje otvaraju širok put snažnoj eroziji. Mislim da je autor ipak pogriješio kad glavnu kriticu za uništavanje naših šuma prebacuje na šumare, a ne na one odgovorne faktore, koji su vrijednost šume sveli samo na količinu drvene mase i cijelo šumarstvo kod nas srozali na razinu običnih privrednih poduzeća. Kod toga ipak ne bi trebalo zaboraviti i štete što je naše planinarske organizacije svojim gdješto nepomišljenim postupkom prouzrokuju u našoj planinskoj prirodi. Mislim kod toga na uništenje Sloserove livade na Risnjaku s gradnjom planinarske kuće, do tada najljepšem i jedinstvenom prirodnom botaničkom vrtu kod nas ili na analogan slučaj s podizanjem planinarske kuće na Kleku, kad su protivnici takovih lokacija planinarskih objekata bili proglašavani neprijateljima planinarskoga pokreta, a prof. Pasarić, jedan od glavnih pobornika planinarskoga pokreta u Hrvatskoj između dva rata, čak primoran da ostavku na predsjednički položaj u tadašnjem HDU-u.

Treba osobito istaknuti da su u knjizi neke naše manje posjećivane planine naše u našoj literaturi svoju prvu obradu (vidi npr. neke planine Banije i Korduna, Omiška Dinara, Ham, Lubenjak itd.). Malo su škrti obrađeni naši otoci, iako upravo oni obiluju jedinstvenim pogledima gdje se miješa sivilo primorskoga kamenjara, plavetnog bora i beskrajna morska pučina sa zelenilom borovih šuma i srebrnastim odsjevom maslina. Tako je šteta što je školoj Jabuka, taj jedinstveni eruptivni Šiljak u sredini našega Jadranu, dobio samo nekoliko usputnih riječi, a bez opširnijega opisa i naznacene literature. Posve je ispaši i drugi naš eruptivni otociči Brusnik sa svojim stijenama i susjedni otok Svetac (Sv. Andrija) s jedinstvenim pogledom sa svojega najistočnijega vrha zvanoga Kraljičino (221 m), sigurno najimpresivnijega pogleda na našem Jadranu. Mimoinden je i Veli grad (541 m), najviši vrh na Mljetu, s nakapnicom žive vode u maloj pecini na samom vrhu i jedinstvenim vidikom na južni Jadran, za burnih dana sve do Monte Gargana u susjednoj Italiji. Zaboravljen je i izlet na Tvrđavu sv. Mihovila na Ugljanu, najljepšeg zrenaka na srednjem Jadranu, koji je odigrao toliko važnu ulogu u prvim počecima planinarskoga pokreta u Dalmaciji (»Liburniae u Zadru«). Izostavljena je i jedinstvena šetnja koja nas iz Sv. Nedjelje, poznatoga prehistorickega nalazišta na izvanskoj obali otoka Hvara, vodi na Kapelicu sv. Nikole (626 m) i dalje u smjeru jugoistoka preko Vrha (556 m) i Huma (603 m) do Crkvice sv. Ante i do Pitavskih plaža, najduže i, što se pogleda tiče, najljepše šetnje neposredno iznad mora na našim otocima. S obzirom na veliku važnost što je upravo naši otoci igraju u našoj turističkoj privredi, mislim da su ovi izleti trebali naći mjesto i u ovom vodiču.

O Kleku, tom istaknutom vrhuncu hrvatskih planina, možda je na str. 306 trebalo dodati da je bio prvi naš vrh kojemu je već doskora poslije prvoga svjetskog rata bilo posvećeno posebno planinarsko predavanje (predavač B. Gušić) u zagrebačkom Pučkom sveučilištu uz projekcije dijapositiva tada našeg vodećeg fotografa Dragutina Paulića. Treba također ispraviti podatak na istoj stranici da je prvenstveni penjački uspon na Klečice izveo Makso Drobac, tada vodeći alpinist Zagreba, poznat zbog svojih visokogorskikh tura u Tirolu i Svicarskoj, Dragutinom Paulićem, a ne M. Mandlom 1917. godine, a prvi penjački uspon u

Klekovoj stjeni 1912. godine izvršio isti Drobac u pratinji potpisnoga. Isto tako treba pogrešan naziv Skoropvac (str. 361, jednako tako pogrešno i na našoj specijalnoj karti) ispraviti u Skoropvac, ranije nazivani Skorupov Dolac, a isto tako treba ispraviti na str. 383 u opisu Oštarija tvrdnju da im naziv potiče „iz mletačke vladavine“ jer Oštarije nisu nikada pripadale Veneciji, iako je točno da im je naziv romanskog porijekla. Za Štirovaču (str. 388) trebalo je navesti da je već finansijskim zakonom za 1929–9. godinu, članom 280, bila proglašena za prvi naš nacionalni park, najviše zalaganjem tadašnjega Velikog odbora za zaštitu prirode Hrvatskog prirodonosnoga društva. No uništavanje se i nakon toga nastavlja, istina, u nešto smanjenom obimu, da bi posilje rata zahvatilo zastrašujuće razmjere. Najljepša jelova stabla koja su sa svojim ogromnim plastičnostima divnih krošnja pored ceste i velikih čistina (Padež) zapravo dala povod da se Štirovača proglaši našim prvim nacionalnim parkom, pala su žrtvom — kako to navodi ing. Premužić 1936. u svojem izvješaju podnesenom prvom Povjerenstvu za zaštitu prirode, tada osnovanom pri Savskoj banovini — „već prigodom prvoga uredenja“ ili „poljepšavanja“ toga za Evropu jedinstvenoga krajolika. Nacionalni park Paklenica jedinstven je prostor u Velebitu gdje su od morske obale pa sve do travnjaka subalpske regije u sačuvanom kontinuitetu nanizane sve zone vegetacije jedne naše dinarske primorske planine, pa je upravo to bio glavni razlog zbog čega je Sabor već 1949. godine na prijedlog Jugoslavenske akademije donio zakon o proglašavanju čitavoga kraja oko obih Paklenica nacionalnim parkom. Mislim da bi bilo dobro da se upravo ovakova jedna rečenica još dodala o Paklenici na str. 421 ove knjige. U skupini Crnopac svakako je trebalo uvrstiti i silazak sa Crnopca preko Kaluderskog dola i Ljubičića do manastira Krupe (str. 436) na cestu Zegar-Knin.

PENJAČKI VODIĆ PO OKOLINI KOROSICE

„Penjački vodnik Kamniške ali Savinjske Alpe, Korošice“, Sabrao i uredio Bojan Pollak sa suradnicima iz Alpinističkog odsjeka. Izdao o 80.-godišnjici PD »Kamnik« Alpinistički odsjek društva, Kamnik 1973. Umožio kserotehnikom Mitja Jesenovec. Format 10×14 cm, plastični ovitak, 64 stranice, 7 skica na prilogu, 18 u tekstu i 19 slika.

Penjačko područje Kamniških Alpa pravi je razaj za penjače. O tome najbolje svjedoči podatak da je u njemu do sada registrirano oko 700 prvenstvenih uspona. Taj popis sastavila je Komisija za alpinizam Planinarskog saveza Slovenije, popratila ga bibliografskim podacima i razaslašila svim alpinističkim organizacijama Slovenije s molbom za

Na tom silazu moguće je naime najbolje upoznati sve karakteristike gologa krša južnoga Velebita. Vrlo je dobra bila zamisao autora da u knjigu uneset i niz susjednih bosanskih planina uz desnu obalu Une. Jedinstveno Pounje zaista je teško dijeliti, pogotovo kad su njegove planine u ovom djelu prvi put planinarski obuhvaćene. Veoma je dobro napisan i uvodni dio u odjeljak o Dalmaciji (str. 457) gdje je i Ilica planina po prvi put našla svoje mjesto. U opisu Biokova na str. 524 trebalo se sjetiti u opisu puta iz Basta smrti zagrebačkoga alpiniste i botaničara Maksimilijana Mandla, jednoga od naših prvih fitogeografa, koji je ovđe poginuo u snježnoj mečavi prigodom silaza sa V. Ilijom na sam Uskrs 1927. godine.

Sve ove ovde iznesene napomene niukoliko ne umanjuju vrijednost knjige koja je dostojan dar našem planinarskom pokretu za njegovu stogodišnjicu. Ona je plod mnogogodišnjega mučnoga sabiranja podataka i iz knjiga i na terenu, a mogao ju je napisati samo čovjek koji je srastao s gorskim svijetom Hrvatske i kojemu se s mnogo ljubavi uvijek ponovno vraćao. Ne treba zanemariti ni tehničku opremu knjige, dobru štampu (za naše prilike sa začuđujući malo tiskarskih grešaka), dobrom reprodukcijom ukusno izabranih i grafički smještenih fotografija i, što treba osobito istaknuti, čitavoga niza grebenških karata koje, iako prilagođene cijeni knjige, pružaju dovoljnu mogućnost orijentacije. Ali prije svega treba istaknuti tečan stil i dobar jezik kojim je knjiga napisana, planinarski duh koji prožima čitavu knjigu. Sve ovo će, siguran sam, pridonijeti da će svi pravi planinari ovu knjigu prihvati kao dragoga i pouzdanoga pratioča na svojim štrenjama našom lijepom zemljom. Zato budi hvala autoru, a i izdavaču ovoga prvoga planinarskog vodiča Hrvatske.

Dr Branimir Gušić

»20 LET PLANINSKEGA DRUŠTVA PTT LJUBLJANA«

Zbornik u povodu 20. godišnjice rada. Urednici: Jože Dobnik i Pavle Segula. Izdavač PD PTT Ljubljana, 1973, na slovenskem jeziku, stranica 214, slika 150, broširano, omot s fotografijama u koloru, tiskano na papiru za umjetni tisk, format 17×24 cm.

Ugledno ljubljansko planinarsko društvo PTT radnika obilježilo je svoj 20-godišnji jubilej i vrlo lijepo uredenim zbornikom koji svojim sadržajem pokazuje ne samo bogat društveni rad nego i vrhunsku kvalitetu svoga članstva. Blizu četrdeset putopisnih i memoarskih članaka, vrlo bogato ilustriranih, tiskanih na najboljem papiru, daje dobar presjek prošlosti društva, a drugi dio knjige (od 179. do 211. stranice) sa statističkim podacima ustvari je bogata društvena arhiva koja je na taj

dopunu, kako bi budući penjački vodič po Kamniškim Alpama bio što kompletniji. Marljivi kamniški penjači nisu imali strpljenja da dočekaju taj vodič, pa su svoje područje, oko doma na Korošci, obradili u skromnoj ali vrlo dobro sastavljenoj knjižici i tako penjače riješili muke da traže podatke po starim godišnjicama Planinskog vestnika i drugim rasprodanim izdanjima. Obrađena su 42 glavnih smjera i popraćena potrebnim crtežima na najsvremenijem način. Mali format i plastične kopice čine tu knjižicu vrlo praktičnom. Primjer koji bi bez mnoga muke mogli slijediti i naši penjači!

Urednik

način zauvijek sačuvana od zaborava. Za naše čitoce bit će zanimljivo da nekoliko putopisa obrađuje u Velebit i da je ta planina ostavila na ljubljanske planinare, vične alpskim ljepotama, izvanredan dojam. Citiramo Jožeta Dobnika: Riječima se ne da opisati sve što smo doživjeli na »čudovitoj poti« Premužićeva staza od Zavrižana do Alan. To treba doživjeti! Toliko prirodne ljepote, netaknute divljinе, prelijepih stijena što ih je priroda pretvorila u divne skulpture, hladovitih šuma, širokih pasišta, opsežnih vidika na more i unutrašnjost Velebita nudilo nam se na svakom koraku. Svakog pogleda drugačiji, jedan ljepši od drugoga.

Lijepa pouka onim našim planinarima koji poznaju Alpe, a ne poznaju svoga Velebita!

Urednik

»PEDESET GODINA PD JAPETIĆ«

Pedeset godina Planinarskog društva »Japetić« 1923–1973. Broširano, 22 stranice, format 17×24 cm, 23 slike, cijena 10 dinara. Izdavač PD »Japetić«, Samobor.

U povodu 50. obljetnice rada samoborskog PD »Japetić« organizirana je prošlog ljeta jubilarna proslava o kojoj donosimo izvještaj među vještima. Samoborci su svoju obljetnicu obilježili i izdavanjem spomenice i tako ovjekovjećili mnoge svoje akcije. Vodeći članak u brošuri je predsjed-

nikov referat o 50-godišnjem radu dokumentiran nizom fotografija od kojih neke imaju povijesno značenje za »Japetić«. O planinarskoj okolini Samobora napisao je članak prožet lirskim notama dr Ivo Veronek, a dr Adalbert Georgijević pod naslovom »Čovjek i planina« iznosi na sebi svojstveni način vrijednost planinarstva za čovjeka i njegov život.

Dr Z. Poljak

Posljednji pješak

Taj, nazovimo ga Planinac, bio je čovjek željan mira i tišine, odmora i sna, čistog zraka i prirode.

Zivio je između visokih cementnih blokova i željeznih limova, u sjeni, bez sunca, opterećen bukom, prometnom jurnjavom, strahom.

Jednog dana ode on u šumu, u planinu, u »doljinu«. Duboko udišući gledao je i gutao je prirodu sa svim njezinim čarima.

Životinje su ga radosno dočekale kao prijatelji, bile su mu pratioci, čuvari, zabavljaci, pjevači. Šumom i proplančima odjekivali su zvuci kao iz bajki, kao uspavanke.

Planinac duboko uzdahnu, sjedne, pa legne i slatko zaspa, dugo, dugo, decenijama, pa i duže, tko zna, valjda je i 2000-tu godinu pre-spavao, spavao i sanjao. I u tom čarobnom snu počeo je silaziti, polako korak po korak, šumom pa drumom u svoj Grad.

Sam! Nigdje pješaka, nigdje prolaznika!

Zrak je bio pun crnog gustog dima koji su parali avioni, rakete, tanjiri, sve neke nepoznate letjelice, a buka se sve više pojačava.

I Planinac upadne u gradsku vrevu, u ulice bez tratoara i pješaka. Sve je stalo, sav se promet zaustavio, a iz tih prometala izvirivale su začudene glave vozača izbuljenih očiju: »Zar još postoji čovjek koji ide na vlastitim nogama? Vidite! Nadodava nogu za nogom, stopu za stopom, nevjerojatno!«

Foto aparati škljocaju i bljeskaju, zuje filmske kamere. Novinari traže podatke, intervjuje, potpise. Sirene zaparaše zrak, stižu stazušarska kola, pa ambulantna, pa cirkuska (valjda angažman!). Znanstvenici i liječnici žele ga proučavati. Zvučnici već najavljuju, da je posljednji pješak zakonom zaštićeno biće, kao prirodna rijetkost, kao znamenitost nove rase, nove ere.

Ali promet, taj kruti neumoljivi napredak čovječanstva, ne odobrava ovaj kolni zastoj. Viču i protestiraju iz vozila: »Gazi ga, gazi posljednjeg pješaka, a tko će platiti naše izgubljeno vrijeme, u muzej s njim!«

I Planinac bi odveden na kliniku, na promatranje. I тамо су биле свима ноге осушене i zakržljale. Njega не shvaćaju kako je jak, zdrav, atleta, čudo!

»Zdrav sam, jer hodam, jer se penjem, po šumama, po planinama, po prirodi. Vi svi želite ići brzo, pješačenje vam je zastarjelo, odvratno. Svi ste pregaženi, svi ste bogalji. Ne mislite na mene, mislite na sebe, na svoju budućnost! Ali sporazumjeti se nisu mogli!

I u noći kad je sve spavalo dubokim snom izvukao se Planinac i šuljajući se pustim ulicama pobegao iz toga naprednog Grada trčeći do podnožja planine, pa zamaknu u šumu

i odahnu. Vodile su ga zvijezde i osjećaji, vodile sve više u čiste visine i u zoru bio je na suncem obasjanom vrhu, iznad crnog maglenog mora.

Iz tog ružnog sna probudila ga je neka dobra vila. Bio je zbnjen i preplašen, ali odmoren i okrijepljen, nadahnut novim snagama, veseo i sretan što je to bio samo ružan san pun mora i sablasti.

Da! To nije bila java nego san, ali može biti ijava, ne baš u dalekoj budućnosti. Svi ćemo zakržljati, ako se ne budemo kretali, pješaćili, penjali, radili. Sjetimo se rada, znoja, žuljeva naših predaka. Njihovog odgoja, entuzijazma, želja, uspjeha kroz minulih sto godina, a ovo je »Naša godina«, kad baš to slavimo. Slavimo što nismo zakržljali.

Planinac — to je bio jedan pravi planinar, koji je sve ovo meni ispričao, a ja vama

Vaš
JEŽ

Vijesti

ISTARSKA TRANSVERZALA

U čast 50-godišnjice Labinske republike, koja je održana tokom 1971. godine, planinari PD »Željezničar« iz Zagreba markirali su put na relaciji Ankaran—Rižane—Buzet—Istarske toplice—Motovun—Pazin—Pićan—Sumbor—Labin. Povodom toga 40 planinara obišlo je taj put u tri dana, te uveličalo centralnu proslavu, koja je održana na dan 1. svibnja 1971. u prisutnosti predsjednika republike. To je objavila naša dnevna štampa, te željezničke novine »Željezničar« i u Biltenu PD »Željezničar« iz Zagreba. Pored toga tu akciju je pohvalio Planinarski savez Hrvatske i svakom učesniku dodijelio vodič po Učki u znak priznanja. Tu akciju je potpomođao Gradsko sindikalno vijeće Zagreba i Sindikat radnika prometa i veze Zagreba, te sindikalne podružnice željezničara čvora Zagreb.

Taj put naišao je na interes PD »Kamenjak« iz Rijeke, koje mu je dalo posebnu pažnju u svojem listu (broj 4 od studenoga 1973). Planinari Rijeke smatraju da bi se taj put mogao nadovezati na Slovensku i Riječku transverzalu i tako postati prilog 100 obljetnici planinarstva u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Što planinarama pruža Istra? Pored gostoljubivosti Istrana, koji su posebno počaćeni da ih obilaze planinari, i prekrasne predjele vrlo interesante za planinarstvo: dolinu Rižane s okolnim bregovima, zatim Buzet i Istarske toplice sa svojim starinama i dobrim toplicama i vidikovcem kod crkve odakle se pružaju prekrasni vidici. Motovun daje posebnu draž i tu bi trebalo osigurati neko planinarsko sklonište, jer za to postoje mogućnosti u dogovoru s tamošnjom mjesnom zajednicom. U Pazinu je ponor Fojba i druge znamenitosti iz davnih vremena Istre. Tu je prekrasan motel »Tri lovaca« gdje su rado viđeni planinari. Pored toga vrlo su lijepi predjeli Gračići i Sumbor u kojima su još uvijek prisutni ostaci prošlosti. Ne zaboravite zatražiti poznati istarski teran, koji služi kao lijek.

Trebalo bi učiniti manje korekcije markiranog puta s obzirom na potrebe planinarstva. Tada bi ova transverzala imala opravdavanje i bila bi doprinos proširenju i vezivanju Istre sa maticom zemljom, simbol 50. godišnjice Labinske republike, 30. obljetnice pripojenja matici zemlji i 100. obljetnice planinarstva u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Josip Sakoman

PLANINARIMA BESPLATNI VODIĆ PO SPLITU

Splitski planinarski veteran Ante Grimani voljan je da u toku ove godine, a u povodu 100. obljetnice našeg planinarstva, besplatno vodi planinare i planinarske grupe po Splitu i okolicu. Dozak treba najaviti na njegovu adresu: Split, Kragujevačka 15, III kat, telefon 40-204. Sastanak ispod spomenika Grgura Ninskog, pred Zlatnim vratima Dioklecijanova palate.

»JAPETIĆ« PROSLAVIO ZLATNI JUBILEJ

Samoborski planinari proslavili su 24. lipnja pedeset obljetnicu osnutka i rada PD »Japetić«. Proslava je započela svečanom sjednicom u kino dvorani Narodnog sveučilišta, a zatim je pred punom dvoranom prisutne pozdravio predsjednik Ivica Sudnik. Osobito su odušeljeno bila pozdravljenja trojica osnivača: Franjo Regović, Stanko Kompare i Josip Filipić. U umjetničkom dijelu programa nastupilo je tamburaško društvo »Ferdo Livadić«, koje je izazvalo oduševljenje prvom izvedbom »Planinarske pjesme« što ju je u čast obljetnice skladao Željko Bradić na riječi Ranke Novosel. Nastupila je i plesna skupina pionira KUD »Iskrice«, koja je pod vodstvom Ljiljane Đurić izvela vesele planinarske plesove i popijevke. Sažeti referat o 50 godina rada podnio je Ivica Sudnik, poslije čega je u ime pokrovitelja proslave, predsjednika samoborske općine, svečaru predan kristalni pehar. Predsjednik PS Hrvatske Božo Skerl predao je visoka odlikovanja zaslужnim članovima društva i plakete društvu i njegovom predsjedniku. Nakon pozdravnih govora i predaje jubilarnih

značaka i pismenih zahvala zaslужnim članovima, svi su prisutni pošli u Samoborski muzej gdje je otvorena izložba o 50-godišnjem radu društva. Izložba je pobudila veliku pažnju domaćih planinara i gostiju bogatstvom i raznolikošću izložaka. U povodu proslave izrađena je posebna jubilarna značka i objavljena spomen-knjiga o radu društva.

Urednik

GODIŠNJA SKUPŠTINA PD »ŽELJEZNIČAR« IZ SIDA

Krajem januara PD »Željezničar« u Sidu održalo je redovnu godišnju skupštinu na kojoj je bilo prisutno oko 200 članova, 30 gostiju, istaknuti društveno-politički radnici Sida i predstavnici planinarskih društava iz Zagreba, Novog Sada, Niša, Vršca, Sapca, Beograda, Maribora i Sremske Kamenice. Među prisutnim gostima bili su i Dušan Varadanin, predstavnik PS Srbije, Milan Kišdoranski, predstavnik PSS Vojvodine, Nada Jovanović, predsjednik PSDZ Beograda i KOZPDS-e.

Na ovoj skupštini, koja je održana u sali Doma omladine, podnijeti su izvještaji o minulom radu, izabrani članovi Izvršnog odbora i predsjednik društva. Za predsjednika je izabran 28-godišnji Bujčić Venjamin, službenik Opštinskog komiteta.

Nakon usvajanja referata i prijedloga kandidacione komisije, dodijeljene su zahvalnice radnim i društveno-političkim organizacijama, koje su sarađivale sa društvom. Takoder su, povodom dobitanja šestodecembarske nagrade za 1974. godinu, za samoprijedgoran rad u društvu pohvalnicama nagrađeni članovi Vera Andriška, Dragica Pračetić, Dragan Mauković, Aleksandar Marinović, Dušan Janjić, Dragan Gajić, Slobodan Paunović, Žika Radišić, Ljubica Pantić, Jadranka Lončarić, Zdenko Kovač, Mile Bašić, Zdenko Kanjuh, Stevan Stimić, Branislav Stamenović i Miroslav Petrović.

Miša M. Tumarić, novinar

SLAVONSKI PLANINARI ZA OBLJETNICU

Početkom veljače u planinarskom domu »Lapjak« u Velikoj održan je posebni sastanak Planinarskog odbora Slavonije sa svrhom da uskladi akcije slavonskih planinara u godini stote obljetnice hrvatskog i jugoslavenskog planinarstva. Osim što će članovi slavonskih društava sudjelovati u saveznim i republičkim akcijama, oni će i posebnim priredbama obilježiti taj značajan događaj. Tako je dogovorenovo da se izda skromna edicija o slavonskim gorama, društвima i Slavonskom planinarskom putu (na tome će zajedno raditi planinari društava »Sokolovac« i »Jankovac«), da se za jesen priredi izložba planinarske umjetničke fotografije slavonskih autora (organizatori »Jankovac« i »Zanatlija«), organizira orijentacijsko natjecanje (PD »Orahovica«) i u jesen priredi masovan sastanak planinara svih društava Slavonije na Brezovu Polju (organizatori planinari Nove Građiste i Pakrac).

Takoder je bilo govorova u održavanju i marširanju Slavonskog planinarskog puta, pa su dionicu od Zvječeva prema Vranom Kamenu, najzapošteniju i najteže dostupnu, preuzeći za ovu godinu Požežani. Po posjećenosti (nedostajali su samo Daruvarčani) i sadržajnosti rada bila je to jedna od najboljih sjednica POS-a.

I. S.

USPJEH SPD »JAHORINA« IZ SARAJEVA

9. decembra 1973. na Fruškoj gori, u organizaciji PD »Stražilovo« iz Novog Sada, održano je orijentaciono takmičenje planinara. Na takmičenju je učestvovalo 18 ekipa iz Beograda, Novog Sada, Niša, Smedereva i Sarajeva. Dužina staze bila je oko 20 km, a vrijeme prolaska 2,5 sata. Uprkos lošim vremenskim uslovima i veoma jakoj konkurenциji, ekipa Smučarsko-planinarskog društva »Jahorina« iz Sarajeva u sastavu Suško Ramiz, Turčković Selmo i Turković Ilijaz osvojila je prvo mjesto, ispred ekipa »Čelika« iz Smedereva. Za postignuti uspjeh SPD »Jahorina« dobilo je prelazni pehar, pehar u trajno vlasništvo, i diplomu, a članovi ekipi diplome.

Inači, planinari ovoga društva već više godina aktivno se bave takmičenjem u orijentaciji, te su do sada postigli zapažene rezultate, između ostalih, na prvenstvu Jugoslavije 1971. godine na Poljikluki prvo i drugo, a 1972. na Papuku treće mjesto, dok su na ovogodišnjem republičkom prvenstvu osvojili prvo i drugo mjesto.

Planinarski savez Hrvatske u 1973. godini

Društva. U toku 1973. godine bila su u PSH uključena 72 društva. Osnovana su tri nova: »Želježnica« u Gospiću, »Nikola Tesla« u Zagrebu i »Bilo« u Koprivnici, a prestalo je s radom društvo »Ris« iz Stenjevca zbog osipanja članstva. U Donjem Lapcu, Rijeci i Labinu javlja se takoder interes za osnivanje novih društava. Članske markice za tekući godinu nisu podigla društva: »Gromovača« u Otočcu, »Trakošćan« u Lepoglavi, »Jenograd« u Kutini, »Dinara« u Kninu, »Strmac« u Novoj Gradiški, »Badanj« u Metku i »Maks Plotnikov« u Samoboru.

Članstvo. Prema evidenciji markica podignuta do konca mjeseca studenoga, broj članova u okviru PSH iznosi 21.112 od čega odraslih 11.889, omladinaca 5.349 i podmlatka 3.874. To je za 2.950 članova više od broja članova u 1972 (18.162), ali će konačan broj članova biti poznat tek koncem siječnja 1974. po obračunu markica. Broj će se vjerojatno smanjiti, jer društva podižu više markica, pa ih vraćaju koncem godine. Evidencija članstva vodi se isključivo po broju prodanih markica.

Regionalni odbori. U okviru PSH djeluje pet regionalnih odbora: Planinarski odbor Zagreba, Općinski planinarski savez Rijeka, Planinarski odbor Dalmacije, Planinarski odbor Slavonije i Međudruštveni savjet Zagorskog planinarskog puta. Rad navedenih odbora vrlo je značajan za koordinaciju rada planinarskih društava i održavanja zajedničkih akcija.

Glavni odbor održao je jednu sjednicu na kojoj je razmatran rad Izvršnog odbora i njegovih komisija u 1973. godini, kadrovske promjene u Glavnom i Izvršnom odboru PSH, program proslave 100. obljetnice, dopune Statuta PSH itd.

Izvršni odbor. U toku godine održao je 14 sjednica na kojima su rješavana pitanja iz rada komisija PSH, kadrovska, organizaciona, finansijska i gospodarska pitanja, medurepublička suradnja, suradnja na nivou PSJ, te suradnja s drugim društveno-političkim organizacijama. Iz redovnog rada IO izdvajamo slijedeće aktivnosti:

— U IO u toku godine kooptiran je mr. ph. Ivo Štok kao predsjednik POZ-a umjesto Stanka Hudoletnjaka, Alfred Hlebec kao predsjednik Gospodarske komisije umjesto inž. Miše Dlouhyja, Vladimir Mesarić kao predsjednik Komisije za alpinizam umjesto Urse Vrdoljaka, te Branko Šeparović kao član IO.

— Članovi IO aktivno djeluju u okviru PS Jugoslavije i to: Božidar Škerl kao predsjednik PS Jugoslavije, što je veliko priznanje i njemu i našem Savezu, ing. Vladimir Božić kao predsjednik Koordinacione komisije za speleologiju, zatim tri člana u Glavnom odboru i jedan u Sekretarijatu PSJ.

— Priprema proslave 100. obljetnice planinarske organizacije u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Na molbu PSH i PSJ Predsjednik Republike Josip Broz Tito prihvatio je pokroviteljstvo nad proslavom; Direkcija PTT-a prihvatila je prijedlog PSH za izdavanje jubilarnih maraka (predloženo 6, prihvaćeno 7); izrađen je i prihvaćen jubilarni znak proslavet; pripremljen je finansijski plan proslave i poduzeta je akcija kod društveno-političkih organizacija za podršku i finansijsku pomoć. PSJ je na prijedlog PSH prihvatio četiri akcije kao opće jugoslavenske: Slet planinara Jugoslavije na Platum 4. VII., simpozij-kongres u Zagrebu, izložbu planinarske fotografije Jugoslavije u Zagrebu i održavanje kongresa Medunarodne planinarske unije u SRH (prijedlog PSH: Delnice uoči, odnosno poslije sleta). Općinski planinarski savez Rijeka uz podršku PSH započeo je široku akciju kod društveno-političkih faktora Rijeke za podršku i pomoć u organizaciji centralne akcije proslave, sleta, i našao na puno razumijevanje. Sva društva riječke regije prihvatala su realizaciju ove akcije. Kao primarni zadatci započete su ozbiljne pripreme što daje garantiju da će akcija u potpunosti uspjeti, i već sada treba riječkim planinarima odati puno priznanje.

— Pružena je puna podrška (umjesto tada neaktivne Komisije za alpinizam) ekspediciji PD

»Moros« na Spitzberge: finansijska pomoć, kombinirana korištenje, osiguranje deviznih sredstava, televizijske kamere i propaganda.

— Poduzete su mjeru za aktiviranje Planinarskog odbora grada Zagreba, a organiziran je s njim i zajednički sastanak radi oživljavanja i koordinacije stručnog rada. U toku je i rad na pripremi nastavnog plana i programa za planinarsku školu.

— Organizirano je sudjelovanje 38 planinara SRH u spomen-pohodu Sutjesci od 1. do 6. VII 1973.

— Članovi IO prisustvovali su tradicionalnom medurepubličkom sastanku planinarskih saveza BiH, Srbije, Slovenije i Hrvatske na Tjentištu 6. i 7. X 1973., na kojem su razmatrana pitanja od zajedničkog interesa.

— Na temelju zaključka PSJ organiziran je u Zagrebu 27. i 28. X sastanak tajnika republičkih i pokrajinskih saveza na kojem je razmatrana koordinacija rada.

— Članovi IO prisustvovali su skupštinama i proslavama planinarskih društava te sastancima regionalnih odbora.

Gospodarska komisija upravlja s 10 planinarskih domova i skloništa na Velebitu i u Gorskom kotaru (PSH je jedini republički savez koji direktno upravlja s objektima). S obzirom na sistem financiranja putem komuna i na udaljenost od Zagreba i komunikacija, njihovo održavanje je i finansijski i organizacijski znatno otežano. Od navedenih objekata planinarski dom u Tuku i sklonište Janjičara predani su na upravljanje planinarskom društvu »Sutjeska« iz Zagreba koje će na njima izvršiti veće popravke. S upravom Nacionalnog parka »Risnjak« voden su pregovori oko zajedničkog upravljanja i održavanja doma na Risnjaku, no sporazum nije postignut, jer ni Savez ni Park nemaju dovoljno sredstava za veća ulaganja. Za sklonište na Baškim Oštarijama nabavljen je materijal potreban za radove što će se izvršiti na proljeće.

Dom na Zavižanu imao je ove godine velik posjet i ostvario je ukupan promet od 35.545,55 dinara. Bio je snabdjeven razglednicama, znacilkama, propagandnim šibicama, knjigom »Velebit«, dnevnicima VPP te hranom i pićem, a ulogu domara vršili su meteorolozi. Za 1974. godinu planirana je popuna dotrajalog inventara. Najveći problem su skloništa na Skoropovcu (vlažno, neljubезнji domaćini — traže se druge mogućnosti) i dom na Stirovcu, za koji se ne može osigurati ni domar, ni novac za njegovu placu, a ni za obnovu inventara. Komisija je dala izraditi četiri serije velebitskih emajliranih značaka (dom Zavižan, Rossijeva koliba, Vaganski vrh i Paklenica). Od ukupno 8000 u toku godine prodano je 2852 komada. Ako bude sredstava, serija bi se proširila, a planira se izdavanje kolor-razglednica s motivima Velebita i Gorskog kotara.

Pojedina društva obraćaju se na PSH s molbom za finansijsku pomoć za objekte s kojima upravljaju, ali im se zbog nestasice finansijskih sredstava nije moglo izaći u susret. U nekim iznimnim slučajevima, uz maksimalne napore, osigurana su sredstva u obliku zajma: PD »Platak« 10.000 dinara za generalnu adaptaciju doma na Smeđeniku i PD »Japetić« 5.000 dinara za elektrifikaciju doma u Jablanцу, a nastojat će se izaći u susret i molbi PD »Dilj« iz Sl. Broda za adaptaciju doma na Dilj. Načlost, sva društva kojima se pomoglo, u najkritičnijim momentima ne vraćaju zajmove i na taj način onemogućuju pomaganje ostalim društvinama. Koncem godine prodan je dotrajali kombi PSH i uplaćen novi.

Komisija za propagandu zbog simboličnih sredstava što ih ima na raspolaganju, nije mogla poduzimati značajnije ili kontinuirane akcije. Podaci o interesantnim akcijama redovno se dostavljaju sredstvima javnog informiranja za stalne rubrike ili povremene napise. Pripremaju ih PSH, društva i pojedinci u dnevniku, tjednikom i lokalnim listo-

vima te na radiju i televiziji u ovoj godini bilo je mnogo više napisa nego prijašnjih godina.

Komisija je u društvenom domu PSH aranžirala izložbu planinarske fotografije PS BiH i PSH, a redovno se brine za popunu izložbenih panoa u društvenom domu (sada su izloženi povijesni dokumenti). Konačno je završena i knjiga dra Željka Poljaka »Planine Hrvatske«. Umjesto planiranih 85.000 dinara, zbog poskupljenja stamparskih troškova tisak košta oko 130.000 dinara. Zbog toga se na žalost nije moglo realizirati izdavanje knjige Z. Smerke »Planinarstvo i alpinizam«. Ovaj nužno potreban planinarski udžbenik ipak će izići u 1974. u izdanju PD »Ravna Gora« iz Varaždina. U okviru komisije djeluje i knjižnica, koja se redovno popunjava novim knjigama, ali zbog zauzetosti knjižničara neradivo radi.

»Naše planine« redovito izlaze u šest dvobroja u nakladi od 2100 primjeraka. Standardna problematika časopisa je velika oskudica u finansijskim sredstvima uslijed stalnog povećanja cijena štamparskim uslugama, neangaziranju društava na povećanju broja pretplatnika i nedovoljan broj kvalitetnih i redovnih suradnika. Zbog enormnog poskupljenja tiskanja nužno je bilo povećanje pretplate za 1974. na 50 dinara. Finansijsku pomoć časopisu pruža Republički fond za unapređenje kulturnih djelatnosti. Suradnja sa PS BiH održava se u skladu međusobnih dogovora.

Komisija za markaciju i transverzale vodila je brigu o republičkoj planinarskoj transverzali »Po planinama SRH«, te o Velebitskom planinarskom putu. Do danas je izdano ukupno 875 dnevnika »Po planinama SRH« i dodijeljeno 49 značaka; izdano je 934 dnevnika »VPP« i dodijeljene 324 značake. Trasa VPP-a nije ove godine obnovljena, jer je iduće godine planirana temeljita obnova. Za poхvalu je akcija članova PD »Sljeme« i PD »Visočica« koji su trasirali i markirali kraticu trase VPP-a kroz Ramino korito. Započeta akcija na evidenciji markiranih puteva nije završena u protekloj godini, jer velik broj društava nije poslao podatke. Za objavljuvanje u časopisu »Naše planine« pripremljena je evidencija obilaznika transverzala. Razmatran je prijedlog PSJ o uspostavljanju jugoslavenske transverzale »Po planinama Jugoslavije«.

Komisija za omladinu organizirala je u zajednici s PD »Vihor« tradicionalni pohod »Tragom 26 smrznutih partizana« Jasenak-Tuk 24. i 25. II 1973. Na pohodu je sudjelovalo 25 planinara iz 8 društava. Organiziran je posjet podmlatku iz SRH Smotri planinara pionira PS Jugoslavije koju je organizirao PS Srbije na Tari. Sudjelovalo je 46 pionira iz 6 društava (ni jedno zagrebačko društvo).

Komisija za GSS održala je ljetni početnički tečaj GSS na Zavižanu od 6. do 14. X 1973. Sudjelovala su 23 pripadnika stanica Zagreb, Samobor, Delnice, Ogulin, Rijeka i Split. Za pripravnike su održani ispitni na Kleku. Dana 14. i 15. XII 1973. organiziran je u društvenom domu PSH sastanak liječnika GSS PSJ. Sastanku je prisustvovao 35 liječnika iz svih republika, te predstavnici republičkih sekretarijata za zdravstvo, unutrašnje poslove i narodnu odbranu, predstavnik Crvenog križa i Stanice za hitnu pomoć. Liječnici GSS PSH održali su četiri referata. Stanici GSS Zagreb pružena je podrška i pomoć u rješavanju pitanja lokacije ambulante za dežurstva GSS na skijaškim stazama Medvednica. Za potrebe pojedinih stanica nabavljena je oprema za spasavanje.

Komisija za speleologiju održala je republički speleološki tečaj na Kozjaku (dom Malačka) od 27. X do 3. XI 1973. za regiju Split s devet sudionika. Preko prvomajskih blagdana istražena je jama na Velikom Rujnu (Velebit) s 20 sudionika. Predstavnici Komisije sudjelovali su na Svjetskom speleološkom kongresu u Olomoucu (1 sudionik), na Međunarodnom omladinskom speleološkom loru u Njemačkoj (3) i na logoru PS Srbije na Beljanici (3). Članovi Komisije sudjelovali su u

istraživanju spilja u Istri radi otkrivanja tokova vode za vrijeme ljetnih suša i u spuštanju u spile na Vratniku radi pretpostavke o nesreći jedne osobe iz obližnjeg naselja. Komisija je organizirala sastanak Koordinacione komisije za speleologiju PSJ u Zagrebu u društvenom domu PSH.

Komisija za alpinizam organizirala je u suradju s alpinističkim odsjecima PD »Velebit« i »Željezničar« prvomajski skup alpinista u Paklenici na kojem je sudjelovalo oko 370 alpinista (ispunjeno više od 500 čovjek-uspona). Alpinistički logor u Chamonixu sa 35 alpinista iz Zagreba nažalost nije imao većih uspjeha zbog izrazito lošeg vremena. Organiziran je i ljetni alpinistički logor na Magliću. Vrlo uspješne alpinističke škole održane su u Zagrebu, Rijeci i Splitu. Održan je plenum alpinista na Kleku na kojem su dane smjernice za daljnji rad. Komisija intenzivno radi na pripremama i organiziranju alpinističke ekspedicije PSH u Ande 1974/75. u okviru programa proslave 100. obljetnice. Sastanak Koordinacione komisije za alpinizam PSJ održan je u društvenom domu PSH u Zagrebu, a prisustvovao mu je veći broj članova komisije PSH.

Komisija za vodič je organizirala zimsku (35 sudionika) i ljetnu (40) školu vodiča u Zagrebu, a OPS organizirao je u Rijeci ljetnu školu vodiča (20). Nakon održanih škola u Zagrebu održani su ispitni na kojima je 11 pripravnika steklo zvanje vodiča. Radi usavršavanja postojećeg vodičkog kadra održan je zimski seminar na Komni (15 sudionika) i kondicione vježbe na Okiću za stanicu Zagreb (20). U Mrkoplju je održan zbor vodiča na kojem je razmatran pravilnik Komisije i koordinacija rada, a poslije toga održane su vježbe iz orientacije. Bilo je prisutno 20 sudionika iz Zagreba, Rijeke i Osijeka. Potaknuta je i sprovedena reorganizacija Stanice vodiča u Zagrebu. Za Partizanski marš povodom Dana armije, koji je organizirao Ferijalni savez SRH, Komisija je organizirala vodičku službu.

Komisija za orientaciju je odlukom IO raspoređena i dosad nije ponovno organizirana, jer nije nadena prikladna osoba za predsjednika. Kako trofej »Platak« nije održan iz tehničkih razloga, za prvenstvo SRH bodovano je orientacijsko natjecanje PD »Ravna gora« održano na Ravnoj gori 1. X 1973. Tri prvoplasirane ekipne zastupale su PSH na Saveznom orientacijskom natjecanju na Magrovu 12. i 13. X 1973. u organizaciji PS Makedonije. Ekipa PD »Sljeme« zauzela je 5., PD »Ravna gora« 10., a PD »Zagreb matica« 16. mjesto.

Komisija za dodjelu priznaja obavila je kao i svake godine obiman posao oko obrade prijedloga i dodjele priznanja predloženim članovima. Komisija je predložila, a IO dodijelio društвima 4 zlatnih, 1 srebrnu značku i tri plakete, a članovima 25 zlatnih, 37 srebrnih i 29 brončanih značaka.

Komisija za povijest planinarstva razmatrala je način i mogućnost organiziranja pojedinih akcija proslave, pripremala materijale za akcije što ih je poduzimao IO, potaknula u planinarskim društвima sakupljanje dokumenata i grade za povijest itd.

Komisija za zaštitu prirode je u stalnom kontaktu s organizacijama koje djeluju na tom području. Predsjednik Komisije aktivno djeluje kao član raznih foruma iznoseći i zastupajući mišljenje planinarske organizacije. Osim toga aktivno djeluje u pripremama akcija što se poduzimaju za zaštitu čovjekove sredine.

Komisija za međunarodne veze je na osnovi pozitivnih mišljenja, što su ih dala planinarska društva u SRH o razmjeni povlastica na noćenju u inozemnim planinarskim domovima, zastupala to mišljenje na sjednicama PSJ. Na žalost većina republičkih saveza nije prihvatile prijedlog o razmjeni povlastica, već je to ostavljeno republikama. U tom smjeru poduzete su već neke mjere u našem Savezu.

PLANINARSKI ODBOR ZAGREBA

Nakon stagnacije POZ-a tokom cijele 1972. a naročito izražene u početku 1973. godine, kada se nad POZ-a sastojao samo u raspodjeli finansijskih sredstava od SOFK-e grada, šest planinarskih društava zagrebačke regije (»Zanatlija«, »Rade Končar«, »Risnjak«, »Grafičar«, »Lipa« i »Željezničar«) sazivaju za 14. V 1973. na osnovu Pravilnika svih planinarskih društava zagrebačke regije na širi sastanak. Svrha sastanka svodila se na ozivljavanje rada odbora POZ-a, kao i nekih društava, utvrđivanje smjernica i pokretanje na akcije. Češći sastanci i konzultacije dovode do druge redovne konferencije POZ-a, te izbora funkcionera na konstituirajućoj sjednici od 28. 6. 1973. pa su tako izabrani:

- predsjednika mr. ph. Ivan Štok, PD »Zanatlija«,
- potpredsjednika Zdravko Ceraj, PD »Vihor«,
- tajnika Alija Hamzić, PD »Runolista« i za referenta koordinatora Viktor Setina, PD »Risnjak«.

Otada započima rad POZ-a prvenstveno na njegovom organizacionom sredivanju unutar Glavnog odbora. Iako je POZ održao 6 sjednica u vrlo kratkom vremenu, posljedice krizne situacije i danas se još osjećaju. POZ sačinjavaju društva zagrebačkog područja, uključujući tu Samobor, Jastrebarsko i Sesvete, ukupno 16 društava s 10.500 članova, što je gotovo polovica svih organiziranih planinara u Hrvatskoj. Sa POZ-om ne suraduju društva »Troglav«, »Priroda«, »Prijatelj prirode«, »Kontakt« i »NIK«.

U proteklom periodu od šest mjeseci aktivnog rada POZ-a izdvajamo slijedeće aktivnosti:

— Orientaciono natjecanje u Samoborskom gorju pod nazivom »XVI memorijal Janka Mišića« 15. 4. 1973. godine u okviru proslave 50-te obljetnice osnutka i rada PD »Japetić«. Posebno treba naglasiti da je to naše najveće i najbolje organizirano natjecanje u kojem sudjeluju sve kategorije članstva od pionira do seniora.

— Ekipno natjecanje »Uvgrovec 73« u organizaciji PD »Sljeme«.

— Pojedinačno orientaciono natjecanje u organizaciji PD »Sljeme«.

— Noćno orientaciono natjecanje u organizaciji PD »Zagreb — Matica«.

— Državno ekipno prvenstvo u orientaciji održano je u Mavrovu. Zagrebačke ekipе nisu podnijele izvještaj, a POZ je dotirao 1200 dinara

— Javna predavanja za građanstvo održava redovno PD »Zagreb-Matica«, a povremeno i ostala planinarska društva. Sva su predavanja bila dobro posjećena, kako PD »Zagreb-Matica«, tako i PD »Vihor« (društva su primila dodatac od POZ-a).

— PD »Rade Končar« organiziralo je masovnu akciju pod nazivom »XVI planinarsko-partizanski marš u Končarev kraj« na relaciji Gola Plijesivica — Končarev kraj — Zavižan uz sudjelovanje 33 planinara iz 5 zagrebačkih društava.

— »VIII Runolista marš« u organizaciji PD »Runolista« nepoznatim putevima Medvednice održan je 15. i 16. IX 1973.

— Gorska služba spasavanja, stanica Zagreb, sudjeluje na tečaju GSS PSH-e na Zavižanu od 7. do 14. X 1973. godine.

— Dan Zagrebačkih planinara na Bijelim stjenama u organizaciji PD »Rade Končar«, nema izvještaja, pa nije niti dotiran od POZ-a.

— Partizanski marš po transverzali »Put Kalničkih partizana« u organizaciji PD »Željezničar«.

PLANINARSKI ODBOR DALMACIJE

Regionalni odbor je nastojao da provede u život plan i kalendar zajedničkih akcija planinarskih društava Dalmacije koji je donesen 12. X 1972. godine na Promini. Zajedničke akcije planinarskih društava Dalmacije bile su:

1. Usporn na Dinaru. Dogovoreno je da planinarska društva iz Splita dodu zajedno do sela Glavaš, a PD »Paklenica« da u prolazu kroz Drniš i Tepljih prikupi planinare PD »Promina«, s tim da se svi sastanu u Glavašu. PD »Mosor« uspješno je organizirao ovu akciju 22. IV 1973. Na toj akciji bilo je 38 planinara. U njoj su sudjelovali i planinari PK »Split« i PD »Mosor«. PD »Paklenica« i PD »Promina« nisu sudjelovala zbog vremenskih ne-

— Tradicionalni susret alpinista Evrope 1. maja 1973. u organizaciji PDS »Velebit« održava se već 10. godinu, pod pokroviteljstvom PSH, ali u troškovima tog susreta sudjeluje i POZ. Ovogodišnji zbor alpinista u Paklenici bilježi rekordan broj od preko 200 alpinista. Održan je od 28. IV. do 4. V. 1973. godine.

— Planinarsko — skijaško natjecanje na Medvednici »VIII Memorijal Ivana Pačkovića« održano 3. i 4. II 1973. godine sa 21 natjecateljem iz 5 planinarskih društava.

— XVII skijaško natjecanje »Velebitaški spust« održano je na Medvednici u organizaciji PDS »Velebit«.

— Alpinistički logor u Julijskim Alpama ljeti 1973. godine u organizaciji PDS »Velebit«.

— Visokogorske ture po bosanskim planinama zimi 1973. u organizaciji PDS »Velebit« i zimski alpinistički uspon u Julijskim Alpama u ožujku 1973.

— Alpinistički logor u području centralnih Alpi skupine Mont Blanc u dvije skupine: prva grupa boravi od 15. 7. do 3. 8. 1973. u organizaciji PD »Željezničar« iz Zagreba, a druga grupa boravi od 29. 7. do 20. 8. 1973. u organizaciji AO PDS »Velebit« i PD »Zagreb-Matica« u čast 100-te obljetnice planinarstva u Hrvatskoj. Sudjeluju PDZD, PD »Vihor« i PD »Paklenica«.

— Ljetni alpinistički logor na Trnovačkom jzeru od 15. do 25. 8. 1973. u organizaciji PD »Željezničar« (alpinistički usponi III, IV i V). Ispitnjano je 12 čovjek-smjera, od kojih 6 prvenstvenih.

— Alpinističke ture u Julijskim i Kamniškim Alpama pod zimskim i ljetnim uvjetima, ukupno 14 uspona.

— Susret »Bratstva i Jedinstva« na Treskavici održan je od 30. VI. do 2. VII. i od 2. VII. do 4. VII. 1973. u organizaciji PD »Treskavica« iz Sarajeva. Posjećuju PD »Željezničar« sa 3 člana i PD »Zagreb-Matica« sa 3 člana.

— Stanica vođica Zagreb sudjeluje na Zboru vodiča PSH-e u Vojnem Tuku od 2. do 4. XI. 1973. godine sa 10 članova.

— Markacije Samoborskog gorja u području Oštrelca izvršilo je PD »Željezničar«.

— PD »Sljeme« markiralo je puteve po istočnom dijelu Medvednice.

— PD »Risnjak« markira prilazne puteve od svog doma na Sopot.

— Istraživanja spilja u Dinari, jame »Dubokač« na Braču i Rokinog bezdana u organizaciji PDS »Velebit«, kao i »Baraćevih« i Cerovačkih spilja u organizaciji PD »Željezničar«.

— Alpinistička škola održana je od 25. 3. do 8. 5. 1973. pod vodstvom ing. Jerka Kirigina. Teoretska nastava odvijala se u Zagrebu, a praktična na terenima Samoborskog gorja, Kleka, Velebita i Velike Paklenice. U radu škole sudjeluje PDS »Velebit« sa 7 članova, PD »Zagreb-Matica« sa 6, PD »Željezničar« sa 2 i PD »Petehovac«, »Vihor« i »Duvovac« sa po 1 članom. Od 28 polaznika školu je završilo 20.

— Komemoraciju i polaganje vijenaca na spomen-ploču Vladimиру Horvatu organizira speleološki odsjek PD »Zagreb-Matica«.

SOFK grada financira sve akcije POZ-a. Za investicione održavanje objekata u 1973. godini SOFK-a nije dala niti dinara, a za planinarske akcije POZ-a u 1973. odobrava iznos od 25.300 dinara, znatno manje od stvarnih potreba. Sva su sredstva raspodijeljena i isplaćena društvinama. Za skloništite na Samarskim stijenama isplaćeno je 45.000 dinara, kao obaveza SOFK-e još iz 1972. god.

pogoda, a PD »Kozjak« i PD »Marjan« nisu opravdala izostanak.

2. Otvorene »Pakleničkog planinarskog puta« 9. i 10. VI 1973. Na ovoj su akciji iz naše regije sudjelovala PD »Split«, »Kozjak« i »Mosor«. Transverzala je velik doprinos popularizaciji Velebita i ujedno prva transverzala u Dalmaciji. Ovom prilikom treba dati priznanje PD »Paklenica« i njegovom članstvu koje je uložilo napore da bi i Dalmacija dobila planinarsku transverzalu.

3. Prema zastupljenosti društva dolazi na prvo mjesto akcija organizirana na Sutjesku povodom proslave 30. godišnjice bitke na Sutjesci. Akciju je organiziralo PD »Paklenica« od 2. do 5. VII 1973.

Sudionici su bili članovi PD »Promina«, »Kozjak«, »Split« i »Mosor« s ukupno 45 planinara. Tom prilikom je 21 planinar obišao transverzalu »Mala Sutjeska«, a 4 »Velikuk« i »Malu Sutjesku«.

4. Održan je marš »Tragom I splitskog odreda« koji je organiziralo PD »Kozjak« 14. VIII 1973. Sudjelovalo je 80 planinara, većinom članova omladinskih jedinica iz PD »Kozjak«, »Split« i »Paklenica«.

5. PD »Mosor« organiziralo je Dan planinara 1973. na Dinari 20. listopada. Na ovoj akciji bilo je ukupno 120 članova i to iz PD »Mosor« i PK »Split«. Oko 100 planinara došlo je na predio staja Razvalje, na visinu od 1250 metara. Od njih je 65 krenulo ka vrhu, ali nisu imali sreće da stignu do vrha zbog vremenskih neprilika.

6. Zajednička akcija, izlet na Prenj, nije održana. Trebao ju je organizirati PK »Split«, ali zbog angažiranosti u proslavi 40. godišnjice, to nije mogao ostvariti.

7. Proslava jubilarne godišnjice PK »Split« planirana je kao zajednička akcija planinarskih društava. Održana je 29. i 30. XI 1973. Program je obuhvatio polaganje vijenaca na spomenik palim radnicima brodogradilišta u NOB, svečanu sjednicu na kojoj su podijeljena priznanja zaslužnim članom-

vima i organizacijama, izložba o djelatnosti Kluba i orientaciono-patrolno natjecanje.

Osim ovih zajedničkih akcija, društva su imala niz značajnih akcija koje ovom prigodom treba spomenuti:

— PD »Paklenica« zajedno s PD »Visočica« Gospić, »Badanj« Medak i »Gromovača« Otočac 20. V 1973. godine dali su ime velebitskoj koti 1712 m Zoranice vrh i postavili spomen-ploču prvom našem planinarskom piscu.

— PD »Mosor« i PK »Split« zbratimili su se s PD »Prenj« iz Mostara. S ovim društvom ima dobre planinarske odnose i PD »Kozjak«.

— Alpinisti PD »Mosor« uspješno su obavili ekspediciju »Spitzbergen 73« kao prvu splitsku ekspediciju.

— Speleoški odsjek PK »Split« organizirao je početnički tečaj speleologije koji je s uspjehom završilo 17 članova. PK »Split« bio je domaćin speleoškog tečaja koji je vodila Komisija za speleologiju PSH. Na tečaju je sudjelovalo 9 planinara.

— Alpinistički odsjek PD »Mosor« je i ove godine organizirao alpinističku školu, s 25 polaznika, od kojih je 10 školu uspješno završilo.

Milan Đekić

PLANINARSKI ODBOR SLAVONIJE

Predstavnici slavonskih planinarskih društava na svojim sastancima su se dogovarali i savjetovali o međusobnoj suradnji i zajedničkim aktivnostima kao i o pitanjima od interesa za cijelokupnu planinarsku organizaciju pokrajine.

U Slavoniji aktivno djeluju devet društava: u Daruvaru »Petrov vrh«, u Našicama »Krndija«, u Orahovici »Orahovica«, u Osijeku »Jankovac« i »Zanatlija«, u Pakracu »Psunj«, u Slav. Brodu »Dlij«, u Slav. Požegi »Sokolovac« i u Virovitici »Papuk«. Stagnira društvo »Strmac« u Novoj Gradiški.

Sastanci Odbora održavaju se u planinarskim domovima (u proteklom periodu bilo ih je pet), a dogovaralo se među ostalim o slijedećim pitanjima: održavanje i markiranje Slavonskog planinarskog puta, sletovi planinara Slavonije, orijentaciona natjecanja, čuvanje i zaštita prirode, planinarski objekti i domovi, jubilarne proslave društava, propaganda planinarstva, pripreme za proslavu 100-godišnjice planinarstva u Hrvatskoj te zajednički podi i izleti.

Slavonski planinarski put, prema evidenciji koja se vodi u sjedištu Odbora u Slav. Požegi, prešlo je 105 članova. Uz Slavonski planinarski put PD »Krndija« održava i markira i svoj put obroncima istočne Krndije, a prešlo ga je oko 300 članova.

Na području slavonskih planina postoje četiri doma kojima upravljaju društva: Velika, Jankovac i Petrov vrh u Papuku, te Omanovac u Psunu. Njihova je problematika dosta zaokupljala uprave društava i gospodarske komisije koje su se starale o njihovoj funkcionalnosti, rentabilnosti i zahtjevima posjetilaca i društveno-političkim forumima, pa je i to bilo predmet savjetovanja na sastancima POS-a.

Održana su dva Sleta planinara Slavonije. X slet i orijentacijsko natjecanje održano je 3. IX 1972. u Zoljanu na Krndiji. Domaćin je bilo PD

»Krndija« iz Našica, koje je tom prigodom slavilo 10-godišnjicu svoga poslijeratnog obnavljanja. Prisutna su bila društva iz Osijeka, Orahovice, Pakraca, Virovitice, Slav. Požege, Varaždina, Zadra i Zagreba. XI slet održan je 25.-27. VII 1973. na Omanovcu — Psunu, prigodom kojega je i domaćin PD »Psunj« iz Pakraca proslavio 20-godišnjicu svoga obnovljene poslijeratnog djelovanja. Uz slet je održano i orijentacijsko natjecanje i prigodna planinarska izložba. Uz slavonske planinare bili su gosti društva iz Vršca, Šida i Bjelovara.

U okviru opće akcije planinara Hrvatske i Jugoslavije »Na 80 vrhova za Titov rođendan« Odbor je organizirao posjet Zvečevu i uspon na Lom u Papuku 21. V 1972. na kojem je sudjelovalo 250 planinara.

Organizaciji Saveznog orijentacijskog natjecanja planinara Jugoslavije održanog 13.-15. X 1972. u Velikoj Odbori je dao pomoći preko svojih društava u kontrolorima, vodičima, GSS i smještaju natjecatelja.

Na proslavi XII slavonske proleterske brigade 7.-8. X 1972. u Bučju na Papuku na organizaciji Odbora, sudjelovali su i planinari iz Pakraca i Požega, a na proslavi 30-godišnjice I konferencije SKOJ-a na Zvečevu i Djedovici u maju 1973. sudjelovali su također omladinci spomenutih društava.

Propagandu planinarstva vršila su društva objavljivajući vesti o svom radu u novinama, zatim predavanjima, društvenim zabavama, prikazivanjem snimljenih dijafilmova, izložbama i člancima u »Našim planinama«.

Pojedino društvo organizirala su i mnoge druge aktivnosti i polučila vrijedne rezultate, npr. skijaška natjecanja za prvenstvo Slavonije i natjecanja izvan Slavonije, izleti i pohod u planine Hrvatske, Slovenije i Bosne, održavanje međusobnih posjeta društava iz tih krajeva, organiziranje Gorske službe spasavanja, obilazak transverzala, vođenje tečajeva za omladinu itd.

SAVJET ZAGORSKOG PLANINARSKOG PUTA

Savjet ZPP-a objedinjavao je rad planinarskih društava zagorsko-medimurske regije i bavio se poslovima kojima su od zajedničkog interesa. Tijekom 1973. godine Savjet je održao četiri sjednice: I. savjetovanje u Gornjoj Stubici 25. 3., II. savjetovanje na Ravnoj gori 24. 6., III. savjetovanje na Kuna gori 23. 9. i IV. savjetovanje na Vugrovcu 9. 12. 1973. godine. Na prvom savjetovanju u Gornjoj Stubici izabran je za predsjednika Dragutin Karažinec, a za tajnika Vlado Samac.

Delegati društava na tim savjetovanjima bili su službeni predstavnici društava, a u diskusiji je mogao sudjelovati svaki planinar, koji se makar i slučajno našao na savjetovanju, pa je tako došlo do izražaja najneposrednije pravo svakog planinara da aktivno doprinosi i bude sudionik u kreiranju

planinarskih akcija i streljenja u Zagorsko-medimurskoj regiji. Ta praksa nije nikakova novost na savjetovanjima zagorskih planinarskih društava.

Na dnevnom redu savjetovanja bila su pretvorena tekuća pitanja, a najvažnija su bila obnova markacija ZPP-a, susret planinara Hrvatskog zagorja u Gornjoj Stubici, orijentaciona takmičenja za pionire, jače aktiviranje pojedinih društava u daljnjem radu, povezivanje u planinarskom radu s obližnjim planinarskim društvima u Sloveniji, dodjela prelažnog pehara planinarskom društvu »Milengrad«, priprema zagorskih planinarskih društava za proslavu 100. obljetnice planinarstva u Hrvatskoj, te drugi planinarski problemi.

Najznačajnija je svakako bila akcija »Susret planinara Hrvatskog zagorja« u Gornjoj Stubici povodom 400. obljetnice Seljačke bune. Organizator, PD »Stubičan«, organizirao je susret dobro i potruđio se da novim aktivnostima obogati i izmijeni već tradicionalne sletove i susrete zagorskih planinara. Put »Tragom zagorskih puntara« bio je odlično izveden i samo je za žaljenje što tim putem nije prošlo više planinara.

U proteklom razdoblju ponovo je aktiviran rad PD »Cesograd« u Klanjcu. Na savjetovanju u Gornjoj Stubici dogovoren je što tješnje povezivanje zagorskih i obližnjih slovenskih planinarskih društava.

Hvala vrijedna je akcija oživljavanja rada s planinarama — pionirima, te organiziranje pionirske orijentacijske takmičenja. Tu se osobito istaklo PD »Kalinik« u Križevcima.

Bilo je riječi i o časopisu »Naše planine«, pa su neki delegati na posljednjem savjetovanju u Vugrovcu izrazili nadu, da će se u njemu naći više članaka i vijesti o našim planinarskim društvima i tako podići list na još veći nivo. Jedan od zaključaka na istom savjetovanju bio je da se mjesec svibanj 1974. godine proglaši mjesecom markacija planinarskih puteva i mjesecom ZPP-a.

SJEDNICA GLAVNOG ODBORA PSH 22. XII 1973.

Prisutni: Skerl, Poljak, Aleksić, A. Hlebec, Ormanec, Zupanc, Božić, Kašpar, Rodman, Pavšić, Kraljeta, Marion, Jagarić, Stok, Sudnik, Kres, Rišlavi — Zagreb, Vičić — Rijeka, Matošević — Osijek, Karažinec — Ivanec, Bački — Sl. Požega, Perić — Zadar, Đekić — Split, Nadzorni odbor Mihaljević. Odsutni: Z. Hlebec, Mesarić, Mlinarić, Durbešić, Šeparović — Zagreb, Ivić — Varaždin, Krbot i Tomaško — Opatija, Rukavina — Gospić, Uršan — Ogulin, Bratić — Delnice.

Dnevni red:

1. Kadrovske promjene — potvrda kooptacije članova;
2. Informacija o radu IO PSH i regionalnih odbora;
3. Usaglašavanje Statuta PSH s amandmanima;
4. Program proslave — izvršene pripreme i zadaci;
5. Zašta PD »Zagreb matica« na odluku Suda časti PSH;
6. Razno.

Ad 1. Glavni odbor potvrdio je kooptacije članova što ih je izvršio IO i to: umjesto inž. Miše Dlouhija za predsjednika Gospodarske komisije kooptiran je Alfred Hlebec; umjesto Stanka Hudoljetnjaka kooptiran je mr. ph. Ivo Stok kao predsjednik Planinarskog odbora Zagreba; umjesto Urse Vrdoljaka kooptiran je kao predsjednik Komisije za alpinizam Vladimir Mesarić, te Branko Šepařović kao član.

Ad 2. podnijeli su informacije: Rad IO i njegovih komisija — tajnik PSH; Planinarski odbor Zagreba — predsjednik Stok; Planinarski odbor Slavonije — umjesto bolesnog predsjednika tajnik Bački; Općinski planinarski savez Rijeka — predsjednik Vičić; Planinarski odbor Dalmacije — predsjednik Đekić i Međudržavni savjet Zagorskog planinarskog puta — predsjednik Karažinec. Nakon podnesenih izvještaja razvila se diskusija:

Zupanc — Na primjedbu da regionalni odbori nisu pravne osobe i da to Statut PSH ne regulira, daje objašnjenje da to Statut ni ne zabranjuje i da to treba rješavati po potrebi za svaki odbor pojedinačno.

Kraljeta — predlaže da se planinarska organizacija poveže sa štabovima narodne obrane i to na svim nivoima počevši od društava preko regionalnih odbora, da se od njih zatraži finansijska pomoć i da se u statute društava u ciljeve i zadatke uvrsti i suradnja s navedenim štabovima.

Perić — predlaže da se za cijelu republiku uredi mjesec markacije i to mjesec svibanj i da se na taj način urede svi putevi, jer će s obzirom na proslavu u našoj republici biti veći broj obilaznika planina.

Stok — predlaže da se u kontaktima sa štabovima narodne obrane postavi i pitanje odlaska planinara na odsluženje kadrovskog roka u planinske jedinice.

Posebno valja spomenuti proslavu 75. obljetnice PD »Ivančica« u Ivančicu, koje je sva svoja stremljenja i sve akcije u toj godini posvetilo slavljenju toga jubileja. Održan je veoma uspješni susret planinara na Ivančici 9. rujna sa preko 700 učesnika te svečana skupština društva 8. prosinca na kojoj su podijeljena odlikovanja i spomenice zaslужnim planinarama. U ovoj godini »Ivančica« je odlikovana plaketom PSH. Ta akcija Ivančana je ujedno i početak slavlja 100. obljetnice planinarske u Hrvatskoj.

Iduće godine slet planinara Hrvatskog zagorja organizira PD »Kalinik«, koje ujedno te godine slavi i 50. godinu postojanja.

Savjet je na svojim savjetovanjima raspravljao i o 100. godini proslave planinarskog u Hrvatskoj, te donio zaključak da sudjeluje u svim značajnim akcijama planinara povodom te obljetnice.

Može se dakle zaključiti da je Savjet ZPP-a do kraja ispunio svoju zadaću i da je u potpunosti opravdalo svoje postojanje, te da treba s još većim i sadržajnjim radom ispuniti svoju ulogu i u budućnosti.

Dragutin Karažinec

Aleksić — informira prisutne da su u toku razgovori s Republičkim sekretarijatom za narodnu obranu i Glavnim štabom za narodnu obranu SRH te će tom prilikom biti riješena ova pitanja.

Kres — postavlja pitanje šta je s društvima koja ne dižu markice.

Đekić — predlaže da Savez uspostavi što tješnje kontakte s društveno-političkim organizacijama na nivou republike.

Perić — iznosi iskustvo iz rada PD »Paklenica« koje je osnovalo u okviru društva omladinski aktiv i aktiv SK i na taj način su zainteresirali za rad društva navedene organizacije.

Zupanc — Osnova za djelovanje naše organizacije je oprema koje nema, a ne može se ni nabaviti. Za osiguranje i nabavku opreme trebali bi biti zainteresirani vojni organi.

Skerl — zaključuje diskusiju s konstatacijom da je rad planinarske organizacije u Republici u cijelini bio uspješan i konstruktivan, posebno kad se ima u vidu uvjete pod kojima se taj rad odvijao. To je zasluga svih društava, regionalnih odbora, PSH, i rukovodilaca u navedenim organizacijama. Iduće godine treba učiniti daljnje napore na omovljjenju i jačanju naše organizacije.

Ad 3. Postojeći Statut PSH u skladu je s novim Zakonom o udruženju građana, jedino u član 3. kao posebni stav treba dodati: »Planinarske organizacije iz stava 1. ovog člana osiguravaju javnost svog rada obavještavanjem članstva kao i šire javnosti putem javnog tiska, javne publikacije Saveza »Naše planine«, povremenih i društvenih biltena odnosno pismenih obavijesti članstvu i na druge prikladne načine. Na jednak način obavještavaju članstvo i ostalu javnost o svom financijskom poslovanju i njegovim rezultatima.«

Radi usaglašavanja Statuta PSH s amandmanima i novim Ustavom, Izvršni odbor će formirati tijelo koje će za iduću skupštinu pripremiti prijedlog novog Statuta.

Zaključeno je da se putem okružnice upozore društva na usaglašavanje svojih pravila i statuta sa Zakonom o udruženju građana te da im se sugerira da u njih uvrste i suradnju sa štabovima opće narodne obrane.

Ad 4. Aleksić i Sudnik obavijestili su članove GO o izvršenim pripremama za predstojeću proslavu: predsjednik Tito prihvatio se pokroviteljstva nad proslavom; direkcija PTT prihvati je prijedlog PSH za štampanje tri jubilarne marke; izrađen je i poslijeden finansijski plan proslave Planinarskog savezu Jugoslavije za jugoslavenske akcije i SFKH za republike akcije; najavljeni su razgovori sa društveno-političkim organizacijama Republike radi pružanja podrške i finansijske pomoći; Općinski planinarski savez Rijeka angažirao je društveno-političke fakture Rijeke koji će pružiti svu moguću podršku organizaciji sletu PSJ; Općina Delnice zainteresirana je za organizaciju

Kongresa Međunarodne unije u Delnicama itd. U program proslave uključene je i alpinistička ekspedicija u Ande. S tim u vezi kontaktiralo se sa Sekretarijatom za inozemne poslove, a priprema se detaljni pravnik ekspedicije. IO prihvatio je organizaciju ekspedicije i uvrstio je u program.

Vičić konstatira da se već kasni s pripremama i da je OPS Rijeka razradio cjelokupnu koncepciju sleta. Prema njišvom programu slet bi trajao četiri dana, prisustvovalo bi oko 3500 ljudi, kao gosti bi se pozvali jedna planinarska jedinica JNA, omladinska jedinica, izviđači, a jedan dan sletu bio bi proglašen za Dan Riječana. Prvi dan bilo bi svečano otvorenje, pozdravni govori, izleti, vatromet, polaganje vijenaca, otvorenje spomen-ploče za 100. godišnjicu i primanje za strane goste; drugi dan izleti, otvorenje puta od hrvatskog do slovenskog Snježnika, orijentacijsko natjecanje za jubilarni pokal PSH, polaganje kamena temeljca za spomen-piramidu i primanje u Skupštini općine Rijeka, a treći dan konferencija za navinare, primanje PSH i PSJ i razgovori s delegatima. Isti dan bio bi i doček planinarskih-partizanskih pohoda. Četvrti dan predviđeni su izleti za strane delegacije. Iznosi primjedbu na formulaciju u točki 2. a. zapisnika sjednice IO PSH od 17. XII 1973. g. koja govori da su garanciju za osiguranje finansijskih sredstava dale društveno-političke organizacije u Rijeci. Ispravno je da je dana garancija za participaciju troškova.

Ryšlavy postavlja pitanje da li dužina sleta odgovara mogućnostima dolaska većeg broja planinara, jer 4. VII 1974. pada u sredinu tjedna.

Skerl zaključuje ovu točku apelom na cijelu planinarsku organizaciju SRH za pomoć u organizaciji proslave. Ponovno će svima biti dostavljen program s datumima održavanja pojedinih akcija kako bi društva mogla planirati posjet tim akcijama.

Ad 5. Predsjednik Suda časti mr. ph. Ivo Stok (zamjenik druga Zvone Rihtmana, koji je zatražio izuzeće kao član i bivši predsjednik PD »Zagreb matica«) u uvodnom je izlaganju naglasio, da Sud časti PSH, rješavajući tužbu PD »Zagreb matica« protiv PD »Vihor«, nije polazio s pravnih formula već s etičkih principa. Sud časti želio je problem riješiti kroz razgovore i mirnim putem unutar planinarske organizacije, a u interesu planinarske organizacije u cijelini. Svestran razmatrajući navedeni predmet, na sedam sastanaka, konstatirao je da su obje strane povrijedile norme međudruštvenih odnosa, da su obje strane izrazile žaljenje i da nema dovoljno elemenata za jednostranu osudu, pa je jednoglasno donio odluku o obustavi daljnog postupka. Nakon toga razvila se diskusija:

Ryšlavy — zamjera što u materijalima Glavnog odbora nije dostavljena i tužba PD »Zagreb matica«, jer bez tužbe nije postupak. Planinarskom društvu »Zagreb matica« neobjektivno se zamjera radi prijetnje s redovnim sudom, a osim toga PD »Zagreb matica« nije u svadi s PD »Vihor«. Radi se o tome da se ljudi trebaju naučiti ophoditi. U štampi su iznesene tvrdnje, da su planinari odnesli s Velebita pripremljenu hranu, što je insinuacija na naše članove, isto kao i tvrdnje da su neki neafirmirani mladi planinari činili ispadne (a ne navodi se koje, što znači: ukrali su hranu); navodi se fizička nespremnost vode ekipe POZ-a na Velebitu, što je uvređa za ing. Smerke. Na saslušanju se diskutiralo o nevažnim stvarima i o tome je prigovor stavio na zapisnik suda. Na temelju toga ne može se donijeti odluka. »PSH nije korektan, on nas diskreditira, donesite odluku koja neka vam služi na čast!«

Vičić — postavlja pitanje Ryšlaviju što je zapravo njegov prijedlog?

Ryšlavy — Naš prijedlog je da se ukine odluka Suda časti o obustavi i da se vrati predmet Sudu časti da donese rješenje.

Poljak — navodi, da se odluke Suda časti baziраju na etici, a ne na zakonu o parničnom postupku, ali ipak predlaže, da se predmet vrati Sudu časti, koji je utvrdio da su obje strane povrijedile norme ponašanja, pa ima razloga da im, umjesto obustave postupka, izreče kaznu, npr. opomenom.

Skerl — podržava odluku Suda časti, a što se tiče tvrdnje Ryšlavija o nekorektnosti PSH, napominje da to nije točno nego da je nekorektno držanje PD »Zagreb matica«.

Zupanc — naglašava, da je Glavni odbor nadležan za donošenje odluke. Ryšlavy nas omalovažava, jer se iz njegovog izlaganja vidi, da je za PD »Zagreb matica« svejedno kakvu ćemo mi odluku donijeti i da će oni i dalje ostati na svojem stanovištu.

Kašpar — PD »Vihor« prihvatio je odluku Suda časti i želi saradnju sa svim drugim društvinama, pa tako i s PD »Zagreb-matica«.

Vičić — predlaže, da se prihvati odluku Suda časti i da se sugerira upravama PD »Zagreb matica« i PD »Vihor« da direktno riješe eventualne nesuglasice.

Dekić — smatra, da GO ne bi trebao vraćati predmet Sudu časti, jer je ovaj sud nastojao da taj predmet pomirljivo riješi u interesu planinarske organizacije. Predlaže, da GO ukori PD »Zagreb-matica« zbog sistematskog protivljenja ovom forumu, jer jeovo samo nastavak spora oko prodaje Tomislavog doma i kupnje društvenog doma i da se tome treba jedanput stati na kraj. Predlaže formiranje akiva Saveza komunista u PD »Zagreb matica« koji bi trebao ispitati stavove Upravnog odbora PD »Zagreb matica«, odnosno pojedinih njegovih članova.

Perić — Nigdje nije rečeno ili napisano, da su ekipi »Vihora« hrana odnijeli baš članovi PD »Zagreb matica«, prema tome to je pretpostavka. Na osnovu takovih sumnji PD »Paklenica« iz Zadra mogla bi također podnijeti tužbu Sudu časti, jer se članovi našeg društva najviše kreću po tom području. Smatra da je Sud časti studiozno razmotrio cijeli predmet i podržava njegovu odluku. Ne može prihvati omalovažanje PSH druga Ryšlavyja.

Kraljeć — Čitao sam reportaže i slušao radio emisije i iz toga nisam ustanovio sumnju na nekog određenog. Zamjera Ryšlaviju na optužbama protiv PSH. Također predlaže formiranje aktiva Saveza komunista u PD »Zagreb matica« radi preispitivanja stavova prema PSH.

Poljak — povlači svoj prijedlog da se predmet vrati Sudu časti, pa ako treba krivce kazniti, odluku o tome neka sada doneše GO. Stavovi koje je ovdje iznio Ryšlavy, blago rečeno omalovažaju PSH, međutim smatra, da to nisu stavovi društva u cijelini već stavovi pojedinaca iz uprave PD »Zagreb matica«.

Hlebec A. — Ako nemamo povjerenje u Sud časti, jedan od organa izabranih na Skupštini PSH, onda trebamo svi dati ostavke.

Vičić — ponovno predlaže, da se prihvati odluku Suda časti, a da uprave društava preispitaju djelovanje pojedinaca.

Štok — citira iz zapisnika Suda časti odgovore Ryšlaviju na neka postavljena pitanja: »A šta se to vas tiče?« i »Ionako je sve to inscenirano.«

Aleksić — smatra, da su riječi, izrazi, sumnje i dokazi iz navedenog spora stišnica prema rječima koje je danas Ryšlavy izrekao na račun PSH i da bi to trebalo biti predmet rasprave.

Matošević — smatra, da je daljnja rasprava o predmetu samo gubljenje vremena.

Baščin — podsjeća na istupe delegata PD »Zagreb matica« na skupštinama Saveza, kako na poslijednjoj, tako i prije dvadesetak godina.

Mihaljević — Više vremena diskutirali smo o ovom sporu nego o prethodnim točkama, pa preplažem da se upute kritike i jednom i drugom društvu.

Skerl — postavlja pitanje otkuda »Zagreb matica« pravo da ovom auditoriju ospori pravo do nošenja odluke. Pri tom ne misli na društvo u cijelini već pojedince iz uprave društva. S obzirom da nema više diskutanata, na osnovi diskusije rezimira zaključke:

- potvrđuje se odluka Suda časti PSH;
- drugu Ryšlaviju upućuje se javna kritika za osobno vrijedanje članova GO i PSH u cijelini;
- PD »Vihor« i PD »Zagreb matica« uputit će se poziv da medusobno izglađe sporove;
- sugerirat će se društvinama, da oforme aktive Saveza komunista.

Ad 6. Pod ovom točkom nije bilo materijala za diskusiju.

Povijest hrvatskog planinarstva

Napisao

prof. dr VLADIMIR BLAŠKOVIĆ

Stogodišnjica organiziranoga hrvatskog planinarstva bez sumnje je veoma značajan kulturni jubilej Hrvatske i Jugoslavije. Činjenica, da je pokrovitelj jubilarnih svečanosti predsjednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i predsjednik Saveza komunista Jugoslavije Josip Broz Tito dovoljno i ponajbolje označava smisao i društveni značaj tog povijesnog događaja.

Što je prije sto godina uvjetovalo i kako je došlo do osnivanja i organizacijskog sredivanja prvobitno zamišljenog »hrvatskog gorjanina«, pa »družtva za poznavanje i izpitivanje zemlje«, zatim »družtva za laznu po gorah« i napokon »Hrvatskog planinskog društva u Zagrebu«, nekoliko godina poslije nebitno preimenovanog u »Hrvatsko planinarsko društvo«; kako se to društvo razvijalo, kako je živjelo i što sve ostvarilo; koja i kakva su se planinarska društva u Hrvatskoj i po hrvatskom narodnom području kasnije još osnivala i kako su djelovala; što su značajnijega hrvatski planinari doživljavali i proživljavali u svojoj prošlosti i stogodišnjem toku svog veoma burnog i napokon revolucionarno prevrednovanog narodnog i društveno-političkog života; da li su se i kako u planinarskoj prošlosti odražavale klasne suprotnosti minulih vremena; na ta i tome slična pitanja pokušalo se i nastojalo odgovoriti u ovoj jubilarnoj planinarskoj historiografskoj studiji.

Koncepcija ovoga rada uglavnom se podudara s koncepcijom povijesnog pregleda »Planinarstvo u Hrvatskoj«, što sam ga napisao prigodom osamdesete godišnjice hrvatskoga planinarstva, a objavio ga Planinarski savez Hrvatske godine 1955. Ova »Povijest hrvatskoga planinarstva« obuhvaća vremensko razdoblje od 1874. do 1948. godine, tj. od osnutka prve planinarske organizacije u Hrvatskoj do poslijeratnog organizacijskog osamostaljivanja društvenog rada planinara Hrvatske i Jugoslavije.

Ova je povijest podijeljena u tri poglavlja. U prvom poglavlju, pored sažete razrade temeljnih pojmoveva i misli o planinarstvu, prikazani su prirodni i društveni uvjeti, relevantni činioci koji su postojali ili prethodili pojavi organiziranog planinarskog života u Hrvatskoj. U drugom poglavlju obrađeno je razdoblje planinarskog života od godine 1874. do prvog svjetskog rata, a treće poglavlje obuhvaća međuratno razdoblje i prve poslijeratne godine do obnavljanja organizacijski osamostaljenog planinarskog života i osnutka Planinarskog saveza Hrvatske.

Prvo poglavlje

PREDGOVORNE MISLI O PLANINARSTVU

Ponajprije: nešto kao uvod. Bez ikakva dvoumljenja i mnogo razmišljanja, neka tu budu ponovno i prema izvorniku neizmijenjeno objavljene misli hrvatskog preporoditelja, književnika i značstvenika **Ljudevita Vukotinovića** (Zagreb, 1813—1893), što ih je objavio prije devedeset godina pod naslovom »Zadaća i svrha planinskog društva« u prvoj hrvatskoj planinarsko-historiografskoj publikaciji, u »Spomenici Hrvatskog planinskog društva u Zagrebu« prigodom društvene desete obljetnice. Taj suosnivač prve planinarske organizacije na jugoistoku Evrope i u onoj jubilarnoj godini HPD-a njegov predsjednik napisao je tada:

»Planinsko društvo nalazi se još u početcih svojih; djelovanje njegovo osnovano je na razmjerno malenih dohodcih te mu je za to stegnuto na užje krugove; nu dočim se učešće sve to živahnije pojavljuje, možemo gojiti nadu, da će se učvrstiti i razmaknuti rad svoj sveder na širje.

Naša domovina je posve shodna za turističke svrhe, jer imade u njoj što manjih što većih gorskih predielah, koji obiluju krasotom svojih okolicah. Krasote ovih okolicah većim dielom su nam još slabo poznate. Neima, istina je, u Hrvatskoj onih visočinah planinskih, kojimi se odlikuju razglašene po svetu Alpe Tirolske, Koroške, Švicarske itd., nu priroda je vazda i svigdje veličanstvena; što nam ona predočuje u punoći svojoj i promjenah svojih, to se niti slikom niti perom nedade predstaviti; imade i kod nas predielah takovih, koji su prepleteni nizom silnih gorah i klisurastih strminah, koji pokazuju osobiti karakter, kakav se svigdje viditi nemože. Spominjemo ovdje ponajprije u širini i duljini svojoj znamenite visočine primorske i obale mora jadranskoga sa neobičnom svojom formacijom krševitom; spominjemo veliku i visoku kamenitu stenu Velebitsku, koja se u nebrojenih kubah i šiljcih podiže na hridovite vrhove u Svetom brdu, u Badanju, u Visočici; spominjemo Liku i Krbavu sa Pliešivicom, Udbinom i Bunićem; spominjemo veliku Kapelu, Klek i Bielolasicu; Plitvička jezera, Švicu, pad Slunjčice, Senjsko bilo, Vratnik itd. Uzmimo na sjeveru Zagorje sa Krapinskom gorom, Veternicom, Očurom i Ivančicom; u srednjoj Hrvatskoj Sljeme, Samobor i Kalnik, u slavonskih stranah Brezovo polje, Papuk, Krndiju, Španovicu, Frušku goru itd. te čemo naći široko polje, koje se turistom otvara na lazne njihove.

Nu pitati će tko, kakova leži u tom slast, kakova korist, da se čovjek spremi na tako težke i neudobne puteve?

Istina je, svaki rad, svaki podhvati, svaka zabava iziskuje ponajprije neku dobru volju, neko unutarnje razpoloženje i ljubav za ono što poduzimljemo... Gledajmo turistu, kad se kući povrati sa svoga putovanja, tad ćemo vidjeti na sunca opaljenih lichenih punoću zdravlja i na krepkom gibanju tela ojačanu snagu; s druge strane u veselu duhu pomlađeno srdce; te u shvaćanju životnih odnošaja mnogo povoljniju čud.

Turist obaće zemlju u svih svojih stranah, uči se poznati sve kutove, zabitne doline i jame, visoke brdine, krasote i divljoće neviđene, te razabire prediele i pučanstvo od običnih cestah i drumovah odijeljeno, pak time dobiva sasvim drugo znanje o svojoj zemlji i o svom narodu nego ju dobivaju oni, koji se željeznicom il na kolima voze po navadnih obćilih. Običnimi ovakovimi putovanji služe se mnogi tako zvani učenjaci, iztražioci i geografi, kad sasta-

Ljudevit Vukotinović (1813-1893), hrvatski preporoditelj, enciklopedist široke kulture, geograf, pravnik, publicist, pjesnik i botaničar, planinarski pisac i predsjednik Hrvatskog planinarskog društva od 1878. do 1884. godine

vljaju ilustracijama ukrašene opise, koje kad čitamo, često nas na smieh pobudjuju, jer vidimo, koliko se piše, čega neima, i koliko se ne piše čega ima.

Turist krči put u nepoznane prediele, turist odkriva mnoge krasote odprije nepoznane, otvara zemlju sebi i pristupu svih drugih... Nove se osnivaju staze i putevi, množi se promet, pomnožava se dolazak stranacah i zemlji se širi glas... Smioni hrvatski turist stavit će nogu i na one prividno nepristupne gole kuge i skaline, gdje čovjeka još nikad nebijaše. Korist dakle družtvah planinskih je nedvojbena; vode nas i podpomažu ponajprije u potankom spoznaju zemlje u svih stranah svojih, jer planinari dopiru u one prediele i na ona mesta kamo neidu u obće ljudi po navadnih putevih i u navadnih poslovih svojih... U vrime nevolje i pogibelji, kada treba ustati na obranu zemlje, u svih brdovitim stranah planinari znadu podupirati vojsku domaću, jer su im poznati putevi po gorah i dolinah, gdje imade i strategičnih točakah strancem nepristupnih...»¹

¹ Spomenica Hrvatskog planinskog društva u Zagrebu, str. 18—20; Zagreb, 1884.

Deset godina prije toga, eminentan znanstvenik, profesor mineralogije i geologije na zagrebačkom Sveučilištu i sazivač osnivačkog sastanka Hrvatskog planinarskog društva **dr Duro Pilar** (Slav. Brod, 1846 — Zagreb, 1893) pisao je u godini 1874: »Uzrojstvo 'družtva za laznu po gorah'... moglo bi zaista postati iskrom, te nam razpiriti plam budna i djelatna života, kojemu se dosad malo još traga vidi... Mi duduše neimamo Alpa; al naše gore nisu zato manje zanimive, ponajviše već s toga, što su nam skroz nepoznate. Da pripojimo ugodnu koristno, moglo bi se družtvu dati popularno znanstveno obilježje, gdje bi se svaki član po predilekciji bavio sabiranjem prirodnina, te ako ih sam proučiti mogao nebi, to bi se stvari do boljih vremena u Muzeju čuvale... Misao uteheljenja družtva dozrela je jamačno sad il nikad bolje... Propitav se malo med prijatelji, našao sam svagđe najuzneseniji odziv... Mislim, da se može buduće družtvo zvati: hrvatski gorjanin, družtvo za poznavanje i izpitivanje zemlje... Spomenuti g. profesor« (primjedba V. B.: bio je to sveučilišni profesor iz Graza dr Johannes Frischau) »dobro je naglasio, da su turistička družtva prva škola geografa, orografa, geologa i botanika. Iz ljubitelja prirode lahko izniče prirodoslovac strukovnjak.«²

A još jedno desetljeće ranije, godine 1865, tadašnji ravnatelj zagrebačke realke i kasniji predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti **dr Josip Torbar** (Krašić, 1824 — Zagreb, 1900), pišući »o uzlazu na planine« objavio je punu pregršt zanimljivih svojih opažanja i misli, od kojih citiramo:

»Različitost pojava, što ih neizcrpiva u svojem milinju priroda čovjeku pruža na visokih gorah i planinah; izmjenjivanje geografičkih, geologičkih, botaničkih, zoologičkih, klimatoloških odnosa, odnosa osnovanih na vječnih i nepromjenljivih zakonih, pa ipak izprevezeni uvjek se mjenjajućimi dražestmi u sliku krasja i milinja: to je ona privlačiva sila, koja nesamo učena strukovnjaka, već i prosta motritelja vuče iz jednolikih ravnina u visoke planine, pa čim su više, neobičnije, užasnije, tim su mu milije.

Sljeme zagrebačkih gora diže se iznad morske pučine jedva 3100 b. st., dakle je, uzporediv ga s Triglavom, Velikim Zvonikom, Montblankom, i. d. maleni brežuljak, pa ipak koli divni pogled otvara se ovdje zapanjenu oku čovječemu. Pram jugu nepreviđena ravnina, obrubljena bosanskimi planinama i uz nositom Plišvicom, golum Klekom i susjedom mu Bjelolasicom; prama zapadu puste stiene gorenskih i koroških planina, od sjevera prama istoku ponosita Ivančica sa susjednim Kalnikom, a unutar ove veličanstvene ograde sa sjeverozapadne strane iz ubavih šumica, vinorodnih brežuljaka i zelenih livada spleteni, pa bielimi gradići izprevezeni sag, ili bolje, divni perivoj — naše Zagorje; na južnom podnožju bogata prošlost i pouzdana nada ljepše budućnosti našega naroda, grad Zagreb, to je pogled napram kojemu neće niti hladni materialista obojetnim ostati.

Neima jamačno brda ni planine u Hrvatskoj, a možda u cijeloj trojednoj kraljevini, o kojoj bi se u puku više bajalo i pripoviedalo, nego što se pripovjeda o Kleku... Sjedeći na vrhuncu Kleka nisam niti ovdje našao veličanstva, koje sam si iz Zagreba ili okičke Plješvice obećavao, ne valjda zato, kano da bi ova gorostasna stena od svojega uznosita lica što izgubila, već možda s toga, što se čovjeku, svladavši zapreke, koje si je neoborivimi predstavljaо, čini, da je nakon prekoračenih golemih zapreka, sam predmet, koj nam ih na put stavlaše, manji i slabiji nego što i zbilja jest.

² **Hrvatski planinar**, god. I, br. 3, str. 41—42; Zagreb, 1898. Uломci iz Pilarovih pisama inicijatoru osnutka HPD-a Budi Budislavljeviću.

Đuro Pilar (1846—1893), studirao na Sorboni, profesor geologije i mineralogije na Zagrebačkom sveučilištu, jedan od idejnih začetnika Hrvatskog planinarskog društva i pokretač njegove osnivačke skupštine

Ovdje mi na um pada sličnost ovoga fizičkoga s mnogimi duševnimi Kleci. Imajući u namjeri s nješto požrtvovanja skopčani podhvati lecamo se posla prihvatići, bojeći se silnih zapreka... a kad smo se... cilja domahnuli... čudimo se sami sebi, kako smo mogli oklevati s podhvatom. Kad se čovjek misli posla latiti, netreba zapreke brojiti, odvažnost i postojanost ih svlada, ma bile jošte i veće.

Klek je, reko bih, potencirani izraz krševite formacije, koja se više manje cijelom karlovačkom krajinom proteže... Prema sjeveru i istoku otvara se prekrasan vidik... Silaz s Kleka nije dakako bio onako mučan kao što uzlaz, nu pružio nam je više šaljivih i neopasnih prizora, jer nas je svaki po nekoliko puta dužinu svojega tiela o Klekovu kosinu izmjerio... Jedna od običnih

nevoluta za putnike, koji se po karlovačkoj krajini planinama penju, je oskudica vode. Kolika razlika u tom između naših zagrebačkih gora i krševitih formacija ogulinske, otočke i ličke regimente...

U 12 sati, hodeći dakle s malim odmorom 5 sati, prispijemo na žuđeni vrhunac, Plišivici u pravom smislu. Nastavivši barometar i kompas, pustimo se za čas na plandovanje. Dan bijaše da nemože krasniji biti... Barometrička mjera pokazala je absolutnu visinu Plišivice — na 5160 bečkih stopa... Ovdje bi bilo treba Preradovićeva i Trnski-eva pera, da opiše čarobno milinje pre-krasne panorame... Od iztoka duž cielega juga do zapada razkrilio se veličanstveni Velebić. Neima jamačno mjesta, s kojega bi se divna povorka ovoga jugoslavenskoga gorostasa ovako podpunoma okom izmjeriti mogla, kao što je Plišivica. Ničući na zapadu iznad Senja vijuga se ovaj div poput šiljastimi rtovi izpresječena grebena do na tromeđu, gdje se u perivoj Zrmanje zalazi.³

Prividno podosta opširni ovi citati stvarno su tek dijelak i skromni stručak stotinu godina starih i veoma zanimljivih planinarskih zapisa istaknutih naših znanstvenika, osnivača i svojevremenih predsjednika prve i pola stoljeća za-pravo jedine hrvatske planinarske organizacije. Usprkos vremenu i još kojечemu, njihove riječi odjekuju svježe i danas. One mogu i danas ne samo zagolicati našu misaonost nego su one dragocjeno povjesno svjedočanstvo koje čitamo lako i s osobitim zadovoljstvom.

Ne zaboravimo: misli su to i opservacije pisane prije devet, deset i jedanaest decenija. Maljušni je to dio iz pozamašne knjige prošlosti i stoljetne povijesti hrvatskoga planinarstva.

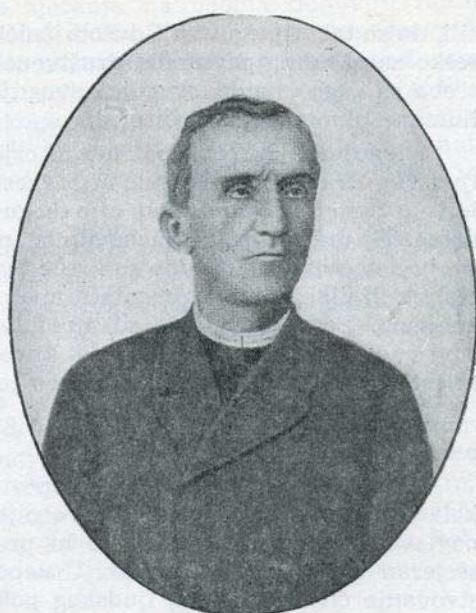
Posmatrane i prosuđivane iz današnje retrospektive te misli i riječi ukazuju se u pravoj i punoj svojoj sadržajnoj vrijednosti samo ako se ignorantski ne zaboravljuju već uvažavaju i cijene relevantne činjenice skokovitih, upravo epohalnih međuvremenskih dostignuća znanosti i sveopćeg razvitka i društvenog napretka Sviljeta. Tada smisao i značaj starih, prošlostoljetnih misli i riječi, u biti svojoj, blista jednako vrijedno i danas kao što je sjajio i nekad. Blistaju i sjaje usprkos činjenici, da život i hipertehnokratizirana sadašnjica nemilosrdno prevrednuje sve jučerašnje i dosadašnje vrednote. Znači, ipak ima i postoji nešto vrijedno i trajno. Nije moguće baš sve obezvrijediti. Ili, u blažem obliku, nije moguće i nije dopustivo s nekakvim hipokrizijskim obzirima i počastima sahraniti prošlost i životnu stvarnost zaklopiti u zapečaćenu knjigu povijesti.

Mutatis mutandis, mijenjajući što treba i što je nužno mijenjati, planinarstvo i danas živi kao što je postojalo i živjelo jučer. Ono nije petrificirano, okamenjeno. I u njemu se reflektira dijalektika prirode i društva. I ono doživljava i proživljava neminovnosti vremena. Zato i postoji, upravo zato i živi. Ono i treba postojati usprkos epohalnim povjesnim događajima, usprkos revolucionarnim zbivanjima i društvenim prijelomima, usprkos političkim plimama i osekama što ih je doživjela Evropa i što ih još uvijek proživljava klasno podijeljeni Sviljet u ovome stoljeću. U toj pak Evropi, u tome Sviljetu, dabome, nalazi se i naša domovina. Dručkije ne može ni biti, jer — zaboga — nismo nikakav svijet izvan Sviljeta, nismo ni nekakav osebujni čardak ni na nebu ni na zemlji.

Dakle, tu je naša domovina: Hrvatska i Jugoslavija. Tisućljetna Hrvatska i polastoljetna Jugoslavija. I — roje se misli.

³ Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti, godina druga, str. 122—126; Zagreb 1865.

Josip Torbar (1824—1900), profesor i ravnatelj gimnazije u Zagrebu, član Jugoslavenske akademije i njen predsjednik od 1890. do 1900. godine, popularizator prirodnih znanosti, planinarski pisac i ideolog, predsjednik Hrvatskog planinarskog društva 1875. godine i od 1884. do 1893.

Jugoslavija nekad, prije sto i više godina: čeznutljiva težnja i manje-više utopistička tlapnja naivnih ilirskih rodoljuba. Jugoslavija danas: velika Istina i Stvarnost. Govoreći danas o **stogodišnjici hrvatskoga planinarstva** logički opravdano govorimo i o časnoj **stogodišnjici jugoslavenskoga planinarstva**. Jedno bez drugoga ne ide, jedno je sadržano u drugome. Cjelina je to nerazdvojna i neotuđiva.

Drukčije zapravo ne može ni biti.

Usprkos pojedinačnim planinarskim prethodnicama i alpinističkim pothvatima već u 18. stoljeću, **slovensko planinarstvo** kao organizirana društvenajava Slovenaca počinje živjeti tek godine 1893. Bilo je to uvjetovano specifičnim društveno-političkim prilikama i osobitim teškoćama narodnoga života slovenskoga naroda. Potaknuto prirodnjačkim djelovanjem bribirskoga Hrvata i prvoga predsjednika Srpske akademije nauka dra Josipa Pančića **srpsko planinarstvo** javlja se u prvoj godini ovoga stoljeća. **Makedonsko i crnogorsko planinarstvo** najnovijeg su (poslijeratnog) datuma. **Planinarstvo Bosne i Hercegovine** ima već podužu povijest i posebnu svoju tradiciju. Ono se razvijalo pod specifičnim bosansko-hercegovačkim društveno-političkim uvjetima, u znaku različitih utjecaja, pritisaka i teškoća prije revolucionarnog nacionalnog oslobođenja i federalnog državnog osamostaljenja. Počeci mu sežu u deveđesete godine prošloga stoljeća, dakle ipak dobrana dva decenija nakon osnutka HPD-a u Zagrebu. Hoćemo li pak najveću (i najdoronomamjerniju) južnu slavensku širinu, dodajmo tada istinu, da je i **bugarsko planinarstvo** mlađe od hrvatskog.

Zbog svega toga je razumljivo, logično i opravdano reći, da stogodišnjica hrvatskoga planinarstva sadržava u sebi i povjesnu istinu o stogodišnjici jugoslavenskoga planinarstva.

Ukoliko bi sadašnjem našem ponosu sa stogodišnjim postojanjem hrvatskoga planinarstva pokušao netko pridavati bilo kakav anahronistički društveno-politički prizvuk i smisao, tada bismo ga opravdano i najodlučnije podsje-

tili, da se takvi prigovori i dušobrižničke zamjerke mogu rojiti samo u glavama teško zaraženima pogubnim društveno-reakcionarnim šovinizmom. A tome zlu treba se suprotstaviti svagda i svugdje. Dakle i u okviru plemenite i duboko humane planinarske djelatnosti.

Njegujući napredne patriotske osjećaje, prožeto suvremenim idejama svezljudskog Bratstva, društvene Jednakosti, narodne nezavisnosti i Slobode, općeg Mira u Svijetu, **planinarstvo nije moguće omeđašiti nikakvim granicama i ogradiama**. Ni državnim, ni nacionalnim, ni vjerskim, ni socijalnim. Planinar voli svoju domovinu i slobodno se kreće Svetom. Danas, godine 1974, misli prošlost stoljetnih planinarskih pregalaca upotpunjene su novim sadržajem, novim spoznajama. Posuvremenjeno planinarstvo traži svoju ocjenu i svoje mjesto u suvremenu društvu. Potrebno je, kako se kaže, svaku stvar postaviti na svoje mjesto. Umjesno je i upitati: kakvo je ovo sadašnje, naše DANAS?

Prenesimo se na trenutak izvan granica domovine. Pogledajmo svijet oko nas. I u njegovoj cjelini.

Kaotičnost naših dana je neosporna. Ona je svudašnja i evidentna. Pobrkala je mnoge pojmove. Što li sve nije isprevrtano i još više toga postavljeno naglavce. Nije nerealno, a nije ni preuveličano reći, da je suvremeni Svet zatjeran u strahoviti čorsokak. U nepojmljivo opasan tjesnac, u kome se bivstovanje čitavog jednog ljudskog pokoljenja gordijski zaklupčalo u zamršen i gotovo bezizlazan darmar. Širom svijeta kao da avetinjski lebdi nešto neodređeno i nejasno. Zamućeno i tajanstveno. Nešto strahotno i prijeteći, snažno i mogućno da sve što je slabo, neotporno, zastrašeno i dezorientirano virovito smota, samelje i naprsto uništi.

Davno je već izrečena i postoji filozofska maksima izražena čak i u obliku narodne poslovice: **um caruje — sila klade valja**. A stara, eto, baš moja generacija, koja je preživjela dva svjetska rata i neurotično se trza pred permanentnom opasnošću trećeg pandemonijalnog ratnog užasa, opravdano strahuje i pita se uz nemireno: **caruje li um uistinu?** Što, ako u presudnim trenucima prevlada bezumlje?

U suvremenu svijetu, temeljito dehumaniziranom i prepunom stokrakih opasnosti, u mnogim su mozgovima prevrednovani dojučerašnji aksiomi klasičnog pojmovanja etike i morala. Etika i moral na velikoj su i mučnoj kušnji. U zamršenom spletu spoznajnih istina i etičkih vrednota možda se i nije baš lako snaći, jer — na kraju krajeva — etika i moral nisu nikakva guma za žvanjanje, koju možeš ispljunuti kako se kome i gdje prohtije. Zvuči zaista čudno, ali svijet je prepun anahronizama što guše, pritišću i muče čovjeka najbezdušnije.

Suvremeni je svijet obremenjen posljedicama dvaju kataklizmatičnih svjetskih ratova ovoga našeg sretnog i nesretnog dvadesetog stoljeća. Poput anarhoidnog nasljeđa te su posljedice ucijepljene u stanična tkiva i životne pore mladog naraštaja, koje ne zna i nije svjesno kakav užas krije i nosi u sebi obezumljeni ratnik. Mladi ljudi ni ne naslućuju kakva je to zapravo strašna zvijer glorificirani ubojica čovjeka na ratištu.

Kad povremeno utihne ratnička simfonija i kanonadno orguljanje razaračkog oružja, zabrekću strojevi druge vrste. Strojevi savršeno proračunane, programirane, misaono ledene, bešcutne, u biti svojoj savršeno dehumanizirane tehnike. One i onakve tehnike, koja na jednoj strani olakšava i pojednostavljuje životne napore, koristi civiliziranom dvonošcu, ublažava teškoće, a na drugoj strani, u ljudskoj jedinku, u čovjeku uspavljuje, umrtvљuje i ubija Čovjeka. Zvuči teško, možda ružno, nedelikatno, ali tako jest: tehnika siluje

prirodu. Pri tome asocijativno navire sjećanje na veoma duhovitu misao istaknutog slovenskog znanstvenika, predsjednika Slovenske matice, geografa i akademika, prof. dra Antona Melika, što mu se nametnula promatraljući savršenstvo suvremene američke tehnike. Na velikom Nacionalnom groblju u Washingtonu zapazio je čovjeka kraj velikoga stroja koji je kopao grob. Zatim je stroj zamijenio grobare. Tada je Melikovim mozgom prostrujilo radoznašte pitanje, kako će sa strojem izvesti Hamletovu scenu s grobarom i kako će u taj prizor uvrstiti dijaloge.⁴

U takvim prilikama i uvjetima ne iznenađuje neposredna prisutnost trajne opasnosti preobražaja jučerašnjeg i današnjeg još čovjekoljupca u sutrašnjeg čovjekomrsca. Treba mnogo upornosti da se čovjek odupre silovitim nasrtima depresije i rezignacije. Treba još više snažne volje da se čovjek ne izrodi u društveno čudovište, da ne postane mizantrop.

Bez sumnje, mučna, veoma mučna perspektiva i teška situacija. Ipak, ni najmučnija teškoća nije, ne mora ni ne smije biti znak i dokaz bespovratne voljne otuđenosti. U prividno bezizlaznoj nevolji još uvijek svjetlucaju zrnca optimizma. Ne nalazimo li eliksirske melem pogubnoj sumnjičavosti i ustrep-taloj malodušnosti u prastarom narodnom iskustvu, u poput malja snažnoj staroj kajkavskoj mudrosti prepjevanoj krležjansko-kerempuhovskom baladom, da »nigdar ni tak bilo da ni nekak bilo, pak ni vezda nebu da nam nekak nebu...»⁵

Dinamičnost suvremene industrijalizacije, moderna urbanizacija, intelektualna prepregnutost i svekolika neurotičnost ubrzanog tempa današnjeg života osnovni su faktori snažnog osjećaja potrebe rekreativnog odmora, potrebe privremene promjene sredine i razonodnog rasterećenja izvan svog užeg i trajnog boravišta. Suvremeni čovjek, napose čovjek industrijskog naselja i velikoga grada, teži za razonodnom okrepom i rekreativnim mirom. Tu su korijeni težnji za kretanjem u prirodi. Odatle i svojevrsna turistička žđ suvremenog čovjeka koju, pored ostalih činilaca, izazivaju i pojačavaju tehnička dostignuća i materijalna dobra našega doba. Tu su korijeni i takozvanom modernom turizmu, kome su razvojne putove uvelike utirali baš učeni poznavaoци prirode i pasionirani penjači po planinskim grebenima i visokogorskim vrle-tima. Zbog toga i jest pojmovanje planinarstva i turizma najuže povezano.

Planinarstvo je poseban oblik i bitno značajna komponenta turizma. Svaki planinar je turist, ali svaki turist nije planinar. Prividno malena, bitno ipak znatna i značajna razlika. Ona ne isključuje pojmovno prožimanje, sadržajno povezivanje i znanstveno poistovećivanje raznoimenovanih društvenih pojava: planinarstvo — turizam. Zbog toga neka nas ne čudi ni ne iznenađuje, što u planinarskoj književnosti, napose starijoj, podjednako našoj i stranoj, kad se govori ili piše o planinarskim kretanjima i uspjesima, veoma često nalazimo istovetne terminološke oznake turizma.

Suvremeni čovjek, prvenstveno stanovnik industrijskog naselja i grada, osjeća potrebu rekreativnog mira i odmora. Dakle, traži osvježenje, olakšanje. Najbolje, najkorisnije i najsvrsishodnije može to naći samo u prirodi. Bilo na moru, bilo u planinskoj prirodi. Planinari su se prvenstveno opredijelili za planinu, što ne mora značiti ni ne znači, da u nizinskim regijama nema osvježenja i ljepote. **Priroda je svuda zanimljiva i lijepa**, samo tu zanimljivost i ljepotu treba znati uočiti, pronalaziti, poznavati, razumjeti i — voljeti.

⁴ Anton Melik, Amerika in ameriška Slovenija, str. 242; Ljubljana, 1956.

⁵ Miroslav Krleža, Balade Petrice Kerempuha, str. 61; Ljubljana, 1936.

Sadržaj pojma **planinarenja** podrazumijeva svjesno kretanje čovjeka planinom. **Pojam planinarstva** sadržan je u pojavi i postojanju organiziranog planinarenja. A ono nije od danas. Počeci mu sežu u poodmaklu prošlost. Starost mu je već stoljetna. Takvo je i hrvatsko planinarstvo.

Spoznaјa istine, da je planinarenje ne samo fiziološki bitno važna nego i turistička osobito značajna komponenta u životu suvremena čovjeka i društva, ishodnica je i temeljnica svakog realnog vrednovanja planinarstva kao vrijedne, plemenite, potrebne i korisne društvene pojave. Tu temeljnju istinu ne ograničavaju ni prostor ni vrijeme ni bilo kakvi društveno-politički sustavnii okviri.

Gonjen esencijalnim potrebama svog života čovjek se kretao planinskom prirodom već u davnim vremenima pretpovijesnog doba. Dokaze ljudskoga boravka u planini i planinskim pećinama naći je u vjerodostojnjim historiografskim izvorima i dokumentima svih povijesnih razdoblja. U prošlom, devetnaestom stoljeću takozvane nove ere, dakle već u visoko civiliziranom klasnom građanskom društvu, planinarstvo se javlja i razvija u moderno organiziranom društvenom obliku. Otada do danas ono se razvilo mnogostruko i mnogovrsno. Od klasičnog umjerenog kretanja planinom, od razonodnog šetanja i planinarskog pješačenja, od napornog veranja i vještog penjanja po planinskim hrptima, kosama i bilima, do najsuvremenijih alpinističkih ekshibicija u suhim i zaledenim stijenama visokogorskih grebena i kamenitih planinskih litica, do ekscesnih pokušaja prevrednovanja alpinizma s natruhama sportskih elemenata i pretjerane akrobatike.

Pitanje pojma, biti, funkcije i odnosa planinarstva i sporta nametalo se i kod nas i u svijetu već prije pedeset i više godina. Čini se, da to pitanje (ono zapravo i nije ili ne bi smjelo biti pitanje) muči neke ljudе još i danas. Zbrku pojačavaju očite nejasnoće u pojmovanju i sadržajnom vrednovanju bilo planinarstva bilo sporta. Čak i u člancima izrazitih planinarskih entuzijasta nalazimo planinarsko-sportsku pojmovnu zbrku, koja iznenađuje i začuđuje.

Jedan od najvažnijih predratnih planinarskih vođa i organizatora, višegodišnji predsjednik bivšeg Hrvatskog planinarskog društva i davno već preminuli hrvatski kulturni radnik **prof. Josip Pasarić** (Pušća, 1860 — Zagreb, 1937), pišući o planinarstvu i planinarama u Hrvatskoj, spominje »više tisuća gorljivih prijatelja i pristalica ovoga lijepoga i zdravoga športa diljem hrvatskih krajeva.⁶ A **Vjekoslav Cvetišić** (Zagreb, 1881—1959), također nekad veoma poznati planinarski pisac i mnogo cijenjeni propagator »čistoga« planinarenja, napisao je: »U planinarskom športu imade mnogo idealizma, mnogo moralne svijesti da čovjek bude čuvar svoje slobode i samostalnosti. U tom športu čovjek tek zapravo osjeća, što znači biti gospodar svoje težnje, svoje snage, svoga tijela, srca i razuma. Planinarstvo diže snagu volje i ponos ljudski, razvija snagu tijela i ispunja srce toplinom i altruističkim čuvtvima. Planinari su od veće česti idealisti, što se brzo zanose ljepotom i raskošjem prirode, — i taj ih idealizam združuje u prirodi, u koju hrle iz svagdašnjeg života, koji je podijelio svijet u prijatelje i neprijatelje. Nigdje taj idealizam nije tako velik i uzvišen kao u Alpama, gdje je velika priroda prosipala sve krasote i sve

⁶ **Josip Pasarić**, Planinarska društva u Hrvatskoj, Hrvatski planinar, god. XVIII, br. 3, str. 42; Zagreb, 1922.

strahote svoje svemoćnosti. Zato tamo hrle idealisti iz svih krajeva i tamo se združuju čista i iskrena srca u prijateljstvo ljudi raznih domovina, nazora i jezika.⁷

Poslijeratna terminološka i pojmovna zbrka posljedica je ne samo zabludnih nedoumica već i priličnog neznanja. Uvjetovalo ju je ignorantsko **obescejnjivanje planinarstva kao vrijedne, plemenite, potrebne pa i u suvremenoj socijalističkoj stvarnosti veoma korisne društvene pojave.**

Naročito se to očitovalo u onim radno prepregnutim prvim poslijeratnim godinama, kad nam je nakon mnogih peripetija i, na žalost, trpkih iskušenja napokon uspjelo ostvariti organizacijsko osamostaljenje planinarskih društvenih organizacija. Upravo nam je zbog toga posebno neugodno i teško, kad još danas, punih četvrt stoljeća nakon tada slavodobitno dovršene organizacijske društvene borbe i bitke, na ponekim planinarskim (i ostalim društvenim) skupovima i sastancima slušamo i čujemo nakaradnu terminološku besmislicu i pogrešku: planinarski sport.

Pišući u početku godine 1952. o planinarskim marginalijama, istakao sam u časopisu »Naše planine«, da planinarstvo i sport imaju mnogo šta zajedničkoga, da su to dvije vrlo srodne grane ili vrste fizičke kulture, da se one u mnogo čemu podudaraju i upotpunjaju, ali uza sve to **planinarstvo i sport nisu isto**. Već sama činjenica, da su natjecanja, utrke ili takmičenja jedna od bitnih sadržajnih komponenata i veoma važan faktor u funkcionalnoj aktivnosti sporta, a da planinarstvo i njegov vrhunski oblik, alpinizam, ne poznaju natjecanje, odnosno, da je **natjecanje u bitnoj suprotnosti s pravilnim poimanjem zdravog pješačenja i penjanja u planinama**, već sama ta činjenica dovoljno upućuje na temeljnu razliku planinarstva i sporta.

Uistinu, **planinarstvo i sport stvarno su dva različita pojma**. Velika je i sadržajno bitna razlika npr. između natjecanja i borbe u boksačkom ringu ili vještog žongliranja nogometnom loptom, i racionalno ostvarenog uspona na Risnjak ili penjačkog prijelaza preko sjeverne stijene Triglava. Kao naročiti primjer pogrešnog poimanja i naopake praktične primjene planinarenja mogli smo naći u propozicijama srednjoškolskog natjecanja u Zagrebu (ujesen 1951, a slični se pa i još gori, teži i poražavajući primjeri otada ponavljaju gotovo svakogodišnje širom Jugoslavije), kad je trebalo ostvariti »planinarsku normu« od dva sata visinskog pješačenja za uspon na medveničko Sljeme od Mihaljevca preko Kraljičinog zdenca i Svetoga Jakoba. I sve to još pod vodstvom i nadzorom stručnih učitelja i nastavnika fizičkog odgoja!⁸

Otada do danas u raznim sam prigodama usmeno i pismeno tumačio i dokazivao pogrešnost poistovećivanja planinarstva i sporta, ukazivao sam na nakaradnost izraza »planinarski sport«, pa sam tako i prošle godine napisao: »Tko hoće i može neka zamisl i opravda društvenu radnu zajednicu 'plemenitog' boksačkog razbijanja čeljusti i smirenu racionalnost visokogorskog penjača.« Tu je prisutna »borbena antiteza: **sportski** (ili: u sportu) čovjek protiv čovjeka, i (suprotnost) **planinarski čovjek** u svladavanju prirode za potrebe i dobro čovjeka, ali **nikad čovjek protiv čovjeka.**«⁹ U tome je bit i smisao planinarenja i planinarstva.

⁷ Vjekoslav Cvetišić, U Julskim Alpama, Hrvatski planinar, god. XVIII, br. 3, str. 36; Zagreb, 1922.

⁸ Vladimir Blašković, Planinarske marginalije u početku 1952. godine, Naše planine, god. IV, br. 1—2, str. 1; Zagreb, 1952.

⁹ Vladimir Blašković, Srebrni jubilej PD Zagreb-Matica, Naše planine, god. XXV, br. 1—2, str. 22; Zagreb, 1973.

Mnogo se puta o tom »problemu bez problema« izjasnio i jedan od najmjerodavnijih suvremenih hrvatskih i jugoslavenskih alpinista, akademik **prof. dr Branimir Gušić**. Svoje misli i sudove Gušić je veoma lijepo i sadržajno uvjerljivo izrazio ovako: »Nije bitno u jednom ideološkom pokretu, a samo kao takvog i možemo shvatiti bit planinarstva, da li se netko kreće planinama zimi ili ljeti, da li njima prolazi označenim ili izgrađenim i neoznačenim i neizgrađenim stazama, te na kraju, da li za svoje penjačke uspone upotrebljava u većoj ili manjoj mjeri i tehnička sredstva koja mu stoje na raspolaganju. **Bitan je odnos toga čovjeka prema prirodi koja ga okružuje**, njegovo doživljavanje za vrijeme boravka u planini, **njegov odnos prema drugovima** koji ga na takvim putovima prate, uopće **odnos prema ljudima** s kojima se na svojim putovanjima susreće, čeličenje vlastite volje i odlučnosti u borbi sa prirodnim snagama, ukratko unutrašnje doživljavanje i izgradnja vlastitoga karaktera u odnosu prema silama prirode i ljudima koji ga okružuju. **Zdravom planinarskom pokretu tuđe je prema tome svako natjecanje**, a elementi fizičke snage i spretnosti samo su sredstvo za postizanje naprijed navedenih ciljeva. **Planinar ni kod svojih najtežih uspona nema publike koja ga bodri** u njegovim nastojanjima, niti konkurenta kojega mora prestići, a sve su to **bitne oznake svakoga čisto sportskoga djelovanja.**«¹⁰ (Istaknuto potcrtao V. B.)

Naprijed citirane misli i tvrdnje, premda stare već više od dva desetljeća, do danas nisu obezvrijedene. Naprotiv! Pored govornih i terminoloških nakaradnosti, u planinarskoj svakodnevici javljaju se i dešavaju pojave, koje krnje i unakazuju **humanističku čistoću planinarske misli** i društveno korisne planinarske djelatnosti. Takve pojave tada opravdano izazivaju reagiranja planinarskih pregalaca.

Razmatrajući misaona kretanja o planinarstvu u području hrvatske planinarske historiografije, potpredsjednik Planinarskog saveza Hrvatske i urednik »Naših planina« **doc. dr Željko Poljak** piše: »Što je planinarstvo, kakva nam je korist od njega, koja mu je ideja vodilja, zašto planinarimo i što tražimo u planini — sve su to pitanja na koja planinari odavna pokušavaju dobiti ispravan odgovor. Međutim, jedinstvenog odgovora nema niti ga nikada neće biti, jednostavno zato jer svatko ima pravo na svoju vlastitu predodžbu o planinarstvu. Ne postoji i ne može biti 'službene' planinarske ideologije, pa niti pravila za planinarenje koja bi regulirala planinarsku aktivnost kao što je to npr. u raznim sportskim granama. Svatko može imati svoju vlastitu planinarsku 'ideologiju', a ona ovisi o intelektualnim osobinama, kulturnoj razini i psihičkoj građi pojedinca. Ipak, **većina onih koji su razmišljali o ovim pitanjima slažu se da planinarstvo nije sport** i da je u njemu bitno psihičko a ne fizičko doživljavanje i da je **osobita vrijednost planinarstva u tome što se tu fizičko i psihičko djelovanje idealno dopunjavaju.**«¹¹ (Istaknuto potcrtao V. B.)

U najnovije pak vrijeme, netom minule 1973. godine, nakaradnu devalvaciju planinarskog djelovanja prekomjernim naglašavanjem i bezrazložnim unošenjem sportskih natjecateljskih elemenata u zdravo i fiziološki razborito planinarenje, izvrsno je i opravdano persiflirao **Juraj Posarić** u duhovito pisaničanku »Ne po nordijskom, već po humanom sistemu«. Zaista, kakve veze imaju atletičarske papuče na planinarskom orientacionom natjecanju, i šta to znači, da »prvoplascirana trojka prijeđe stazu... dugu skoro

¹⁰ **Branimir Gušić**, Prikaz knjige Zgaga-Gropuzzo: Kroz visoke planine, Naše planine, god. V, br. 1—2, str. 51—52; Zagreb, 1953.

¹¹ **Željko Poljak**, Misli o planinarstvu, Naše planine, god. XXIV, br. 11—12, str. 253; Zagreb, 1972.

pola one od Maratona do Atene s ukupno 1200 metara uspona... za 3,23 sata...« I pita Posarić, »A kako se, molim vas, može u planinama prijeći 18 (osamnaest) kilometara za 3,23 (tri sata i dvadeset i tri minute)?«¹²

Ovu obilnu pregršt misli o pojmovnom sadržaju i odnosu planinarstva i sporta lako je završiti konstatacijom jedino točne i opravdane tvrdnje i spoznajne istine, da **planinarstvo i sport nisu istovetni**. Kad je pak tako, a tako jest, tada je i terminološka kovanica i, na žalost, često upotrebljavan izraz »planinarski sport« nakaradna govorna besmislica.

Usprkos povremenim oscilacijama i ponekad neugodnom društvenom pojmovanju, bez obzira na formalne organizacijske sheme i statutarne normative, **hrvatsko planinarstvo, u stotinu godina svog stvarnog organiziranog postojanja i živog društvenog djelovanja, u planinarskom je smislu vazda nastojalo njegovati i čuvati čistu planinarsku misao**. To je bitno.

Drugo je pitanje, da li se u tome uvijek uspjelo i nisu li se tome nastojanju ponekad i ponegdje suprotstavljalje i suprotstavile nadmoćnije izvanplaninarske društvene snage.

Ne treba zaboraviti, da su sva društvena kretanja uvjetovana veoma zamršenim spletom mnogobrojnih elemenata povezanih neminovnom međuzavisnošću prirodnih i društvenih faktora. Naravno, planinarstvo nije ni ne može biti imuno od utjecaja društveno-političkih zbivanja. Planinari pak, uostalom kao i svi ljudi, nisu ništa drugo nego elementarne čestice društva. Nekad sićušne i beznačajne, nekad krupnije i značajnije, a ponekad bogme i veoma krupne i moćne, no uvijek samo čestice ljudskoga društva. Tko, kako i koliko utječe i odlučuje u tome društву ovisi o prilikama i neprilikama društva, o njegovoј klasnoј strukturi, o vlastodršcima i upravljačima i o svemu onome, o čemu pobliže uči politička ekonomija. O tome pak ovdje i sada nećemo govoriti.

Samo u odrazu takve društvene istine i životne zbilje treba znalački, mirno i s dobrohotnim razumijevanjem sagledati stoljetni život i razvoj našeg, hrvatskog i jugoslavenskog planinarstva. Kroz prizmu takvih spoznaja moguće je, slobodno je i potrebno ustvrditi, da je usprkos brojnim prekarnim iskušenjima nadasve turbulentnog dvadesetog stoljeća naša planinarska prošlost, u biti svojoj, bila časna i dosta dana da joj se oda nedvosmisleno iskreno poštovanje. **Stogodišnjicom hrvatskog planinarstva unosimo u riznicu hrvatske narodne i opće jugoslavenske kulture dragocjen prilog trajne i visoke vrijednosti**. Zbog toga tu stogodišnjicu slavimo radosno i ponosno.

PLANINSKE OZNAKE NAŠE DOMOVINE

Da ne bude sumnje i (možda kakve) apokrifne interpretacije, neka bude jasno i svakome razumljivo istaknuto, da pod našom domovinom razumijevamo Hrvatsku i Jugoslaviju. Potrebno je još jednom istaći naprijed već izraženu misao i tvrdnju, da planinarstvo nije moguće omeđašiti nikakvim granicama ni ogradama, da planinar voli svoju domovinu, ali da se i kreće Svetom slobodno i bez predrasuda. Veoma je poučna i točna konstatacija akademika Gušića, da »širenje planinarske misli predstavlja kontinuirani niz, kojega se ne može razdijeliti političkim ili upravnim granicama«.¹³

¹² Juraj Posarić, Ne po nordijskom, već po humanom sistemu, Naše planine, god. XXV, br. 7—8, str. 184; Zagreb, 1973.

¹³ Branimir Gušić, isto djelo kao pod 10, str. 52.

Osobitu važnost i povijesno značenje zagrebačkih i ostalih hrvatskih planinara u širenju planinarske misli i **planinarskom otkrivanju** cjelokupnog planinskog masiva Dinarida našoj i svjetskoj javnosti neosporno je i notorno. Citirajmo još jednom Gušića:

»Upravo je bila uglavnom zasluga zagrebačkih planinara, što su ogromni prostori Dinarskih planina od Vranice i Šatora u Bosni, preko Durmitora, Sinjajevine i Komova u Crnoj Gori, pa sve do Prokletija, Koraba i Šare u Makedoniji, postali poznati ne samo našim nego i stranim planinarima. Velika planinarska izložba što ju je godine 1922. priredio glavni odbor HPD-a u svim prostorijama Umjetničkog paviljona u Zagrebu, prvi puta je upoznala našu javnost sa tadašnjim stanjem našega znanja o planinskim oblastima jugoslavenske teritorije od Triglava do Bugarske i grčke granice. Tu je po prvi puta u našoj historiji podan pregled rada naših naučnih radnika na poznavanju naših planina iz Beograda, Ljubljane i Zagreba, izloženi vlastiti, tada već započeti radovi na kartografskom polju, na istraživanju planinske flore i faune, geologije i geografije. Pored tada još mlađih planinarskih organizacija iz čitave naše zemlje, pa i ostaloga slavenskoga svijeta (Bugarska, Čehoslovačka), sudjelovale su na toj izložbi sa svojim materijalom i naše naučne institucije, kao pojedini muzeji iz Zagreba, Beograda i Sarajeva, te naša geografska društva. Čovjeku u planinama, njegovu životu i radu posvećena je posebna pažnja, pa se tu po prvi puta naša javnost mogla upoznati sa teškim životom naših planinštaka... Ta je izložba predstavljala prekretnicu u razvoju našega planinarstva, jer je svojom cjelevitošću i bogatstvom izložbenih predmeta pobudila opću pozornost najširih narodnih masa. Sva tadašnja javna štampa opširno je pisala o samoj izložbi, a autori ove izlažbe bili su glavni pokretači istodobnog osnivanja Planinarskog Saveza Jugoslavije, naše najviše planinarske organizacije.«¹⁴

Temeljeno na takvoj primjernoj planinarskoj i politički naprednoj prošlosti, a revalorizirano u sadašnjoj našoj životnoj stvarnosti, **planinske oznake naše domovine**, posmatrano planinarski, prelaze uže domovinske granice suvremene Socijalističke Republike Hrvatske i realno se ukazuju samo u okviru šire i zajedničke domovine jugoslavenskih naroda i narodnosti, u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Jugoslavija je pretežno planinska zemlja. Široka nizinska ravan prevladava kontinuirano samo na sjeveru i sjeveroistoku, u panonskom i peripanonskom prostoru. Planinski se karakter zemlje ne odnosi na suviše visoke ispone reljefa. Nizine ispod 200 m nadmorske visine ima 29,4% sveukupne jugoslavenske površine; ostalo su humlja, brežuljci, pobrda i planine ili gore. Na viša i srednjevисoka područja (u evropskim visinskim razmjerima), tj. na visine između 1000 i 1500 m iznadmorske površine otpada 14% sveukupne jugoslavenske površine, na visočja između 1500 i 2000 m 3,3%, a na najviše planine iznad 2000 m samo 0,5%. Takva vertikalna razgrana jugoslavenskog reljefa nije samo ekonomski veoma povoljna nego su takve oroplastičke oznake svojom građom i bogatstvom oblika veoma povoljne i podesne za najživljiju i rekreativno osobito podesnu planinarsku valorizaciju.

Reljef Jugoslavije vrlo je dinamičan. Planinski visovi zemlje po svome su postanku i prirodnom razvoju podijeljeni u šest planinskih spletova ili sistema: Alpski, Dinarski, Šarski, Rodopski, Karpatsko-balkanski i prijelazni Staro-

¹⁴ Branimir Gušić, isto djelo kao pod 10, str. 52.

panonski. Ne pobrojavajući pojedine i najznačajnije ispone u svakome od tih spletova, potrebno je pripomenuti samo najbitnije značajke tog reljefa.

Za vertikalnu je razgranu Jugoslavije karakteristično, da su se najviši isponi pretežno ispeli i pružili bliže Jadranu, pa čak i u neposrednoj njegovoj blizini. Učka, Velebit, Biokovo, Orjen, Lovćen naprosto izrastaju neposredno iz mora. Triglav je udaljen od mora samo 75 km, Čvrsnica 55, Durmitor 74, Maglić i Korab 85, a »veoma udaljena« Šar-planina približila se jadranskim žalima na 100 km. Zbog toga se čitav reljef naše zemlje polagano spušta od zapadnog i jugozapadnog primorja, odnosno od njegova dinarsko-planinskog zaleda prema sjevernoj i sjeveroistočnoj nizini Panonske kotline.

Druga je značajka jugoslavenskog reljefa, da su Dinaridi, koji obuhvaćaju razmjerno pretežni dio državnog teritorija, izrazito i u Evropi najkontinuiranije područje krša ili krasa.

U tom vapnenjačkom ili karbonatskom stijenu, u tom golemom carstvu gromača i kršnika, voda je izjela, izdubla i oblikovala izvanredno obilje najraznovrsnijih pojava i oblika krša. Tu su se postvarale škape i škari, vrtače, dulibe, doci i ponikve, raznoblikovani tornjići, kukovi, stupovi i tulci, neobična izgleda samogradni, pa kamenite igle i čučavci, uvale, padeži, dabri, krška polja i doline, ponori i ponornice, kamenice i pećine ili spilje itd., itd. Široko more okamenjenih valova planinskih trupina i bogatstvo bizarnih oblika našega krša prepuno je najfantastičnije prirodne kombinatorike i raskoši, koja na vrlo mnogo mjeseta i u mnogo čemu nadmašuje najingenioznije stvaralaštvo i umijeće ponajvećih majstora kiparskoga čekića i dlijeta.

Zbog toga je naš krš ne samo geomorfološki i biogeografski već i ekonomski osobito interesantno područje evropskoga kontinenta. Područje krša nije privlačno samo za planinare, priatelje prirode i ostale izletnike željne spektakularnih iznenadenja i prirodnih osobitosti nego jugoslavenski krš predstavlja i specifičnu evropsku makroregiju, koja odavna već opravdano privlači znanstveni interes stručnih radnika i znanstvenih istraživača.

Između planinskih spletova ispreplelo se vrlo mnogo raznolikih ulegnuća, kotlina, prođolica, krških polja, riječnih dolina, gudura, tjesnaca, klisura ili klanaca i sutjeski. Tu su nanizane gromadne visočine, valoviti visoravnjaci, visokogorski proplanci, oštrošrhi grebeni i razdrta bila, tako da čitav reljef Jugoslavije zajedno sa širokom panonskom nizinom i njenim blago zatalasanim rubnim područjem daje uistinu bogat mozaik prave geomorfološke raskoši. Uza svu tu njegovu mnogostruku raznolikost, moguće je razlikovati tri osnovna, svojevrsno bitna prirodna predjela, tri velike prirodne oblasti ili makroregije:

1. niski i pretežno ravničarski **panonski predjel** na sjeveroistoku;
2. dugačak, prostran i u svom istočnom dijelu veoma širok **planinski predjel**, koji se pruža duž Jugoslavije;

3. **primorski predjel**, koji se u pretežno uskom pojasu pruža duž jadranske obale obuhvaćajući i sve jadranske otoke. Razmjerno vrlo mali teritorij primorskog predjela na krajnjem jugu zemlje, u Makedoniji, pripada Egejskom primorju.

Takav je, dakle, reljef i takve su temeljne planinske oznake Jugoslavije. Bilo bi suvišno posebno isticati, zašto, kako i koliko je to područje i planinski prostor djelovanja hrvatskih planinara.

Reljef SR Hrvatske pokazuje da je i ona pretežno planinska zemlja. Nizina prevladava na sjeveru (Posavina s Pokupljem, Međimurje, Podravina s Baranjom, Podunavlje s dijelom Srijema) i u kotlinastim zavalama (Hrvatsko za-

gorje, Požeška kotlina), a ima je i u Hrvatskom primorju. Morfogenetski se razlikuju dvije orografske skupine: Dinaridi na zapadu i jugu, te prijelazno gorje savsko-dravskog međuriječja na sjeveru.

Dinaridi, mlađe borano vapnenjačko (ili karbonatsko) gorje, osnovno i pretežno građeno od vapnenaca i dolomita, izrazito je područje krša s obiljem krških ili kraskih pojava. Pružajući se usporedno s jadranskom obalom i povezujući se sa slovenskim krasom, u dinarskim planinama Hrvatske ističu se: Učka (1396 m) u Istri; Risnjak (1528 m), Drgomalj, Viševica, Bitoraj, Kapela (Bjelolasica, 1533 m, Bijele stijene, Klek), Plješivica ili Plješevica (1657 m) i Velebit (1758 ili 1798 m?)¹⁵ u Goransko-ličkom visočju; Dinara (1913 m, najviši vrh je u BiH), Promina, Svilaja, Kozjak, Mosor, Biokovo (1762 m) i ogranci Orjena u Dalmaciji.

U dinarskom su se području razvila kraska ili krška polja: Vrgoračko, Imotsko, Sinjsko, Vrličko, Petrovo i Kosovo u Dalmaciji; Krbavsko, Ličko i Gacko u Lici; Ličko i Mrkopaljsko u Gorskom kotaru i Pazinska kotlina u Istri. Sjeverno od Kapele (koju neki dijele na Veliku i Malu) i Plješivice (ili Plješevice) reljef se postepeno snizuje prema panonskoj nizini preko vrtačama bogate ploče slunjsko-karlovačkog plitkog krša, u području mikroregija Kordun i Banija.

U prijelaznom gorju savsko-dravskog međuriječja dva su planinska skupa: **zagorski i slavonski**. Oba su izrazito nisko gorje, nekad smatrano alpskim ograncima, danas znanstveno tretirano kao ostaci davnašnjeg staropanonskog kopna. Tu se javljaju geognostički veoma interesantno povezane pojave taložnih (sedimentarnih) i vulkanskih (eruptivnih) stijena.

U zagorskem skupu Kostelske i Maceljske gore, Strahinčica, Ivančica (1061 m), Kalnička gora i Medvednica (1035 m) zatvaraju dvokotlinastu regiju Hrvatsko zagorje. U slavonskom skupu Psunj (989 m), Papuk, Krndija, Dilj i Požeška gora okružuju Požešku kotlinu. Oba skupa povezuje niska Bilo-gora. Samački se među njima ističe paleozoički eruptiv pretežno granitne Moslavacke gore (489 m). Na krajnjem istoku, uz Dunav, protegnuli su se zapadni ogranci također veoma stare paleozoičke trupine Fruške gore, koja se najvišim svojim isponima i bilom nalazi već na teritoriju SR Srbije odnosno SP Vojvodine.

Dinaride i prijelazno gorje povezuje u srednjem porječju Kupe srednjevisoka Žumberačka gora (1181 m), koju neki s obzirom na njezinu osobitu planinsku složenost nazivaju Žumberačko gorje. Slovenci taj planinski skup na državnoj razmudi Hrvatske i Slovenije nazivaju Gorjanci, pa je to slovensko ime prilično već odomaćeno i u Hrvatskoj. Južno od donjeg toka Kupe, u području kordunske i banijanske Hrvatske krajine nabubrile su niske i šumovite gore Petrova i Zrinska.

Takve su temeljne oznake prostornog površja, takav je reljef i takvom se ukazuje oroplastična fizionomija Hrvatske. Sve to prikazano je ovdje najkraće i najsažetije.

¹⁵ Autor ove studije pisao je (ponovno) o problemu najvišeg vrha Velebita prošle (1973) godine i ustvrdio: »Mišljenja i ocjene uglednih stručnjaka razilaze se u visinskoj oznaci Vaganskoga vrha, danas napokon utvrđeno i prihvaćeno najvišeg vrha Velebita. Zbog toga bi bilo poželjno što prije rješiti tu zaista čudnu i neobičnu zagonetku. U jubilarnoj godini, kad će planinari Hrvatske i Jugoslavije proslavljati stogodišnjicu (1874—1974) prve planinarske organizacije na evropskom jugoistoku... konačno rješenje stvarne visine najvišeg velenbitskog vrha bio bi značajan doprinos hrvatskom planinarstvu i znanstvenoj riznici Hrvatske.« Naše planine, god. XXV, br. 3—4, str. 51, Zagreb, 1973.

Hrvatska je, dakle, pretežno planinska zemlja. Svaka njena planina ili gora, svaki njezin planinski vis, svako planinsko bilo i svaki stjenoviti greben ima svoje osobitosti. O svemu tome moglo bi se pisati opširne studije i napisati čitave knjige. Naravno, u okviru ove prigodne historiografske studije to nije moguće. Ipak, jedna posve kratka iznimka neće narušiti ni krenuti zacrtanu koncepciju ovog razmatranja.

Ne obescejenujući ni ne umanjujući ljepote i prirodne osobitosti bilo koje planine, ne zaboravljujući ni mnoge prirodne rijetkosti što ih mnoge hrvatske planine sadržavaju i kriju u sebi, neka bude ipak dopušteno napose istaći jednu izvanredno interesantnu i svakome našem planinaru posebno dragu planinu: **Velebit**.

»Neposredno izrastao iz mora, impozantan svježom još razvojnom dinamikom i šarolikom stratigrafskom složenošću svog reljefa, bogat oroplastikom mnogostrukih pojava i oblika krša ili krasa, pun izvanrednih suprotnosti vapneničkog stijena, pašnjačkih dolaca i prašumskih duliba, Velebit nije samo najveća i najveličanstvenija planina hrvatskoga krša već i najduža i geomorfološki vjerojatno najizrazitija planina Dinarida. U mnogo čemu ta je planina najreprezentativniji predstavnik i hrvatskoga i jugoslavenskoga krša. Odiskona, otkako su Hrvati došli u ove krajeve i naselili tu goransko-primorsku prirodnu zemlju i taj vrletni krš, imenovali su i nazivali tu visoku planinu Velebit, jer je svojim prirodnim oznakama i značajkama zaista velik, upravo golem, veleban i veličanstven.« Eto, to je Velebit.¹⁶

Premda ovaj rad nije filološka studija, ipak neće biti naodmet pripomenuti nekoliko primjera starog hrvatskog govornog jezika o davnašnjoj povezanosti našeg čovjeka s planinskom prirodom. Pri tome je korišteno klasično leksikografsko djelo hrvatske kulturne povijesti, veliki rječnik pavlinskog priora **Ivana Belostenca** (Varaždin, oko 1594 — Lepoglava, 10. II. 1675) »Gazophylacium«, djelo nastalo i pisano u Sveticama nedaleko od Ozlja još u 17. stoljeću, a objavljeno u Zagrebu »Anno Domini M. DCCXL« (1740), dakle 65 godina nakon smrti njegova autora. Pavlinski samostan u Sveticama nalazio se na 300 m nadmorske visine, u području brijega Vodenica (538 m) što dominira nad vrtačama prebogatim krajem pokupsko-karlovačkoga krša.

Na 650 stranica svog osebujnog rječnika »Gazophylacium illyrico-latinum« (a tome je prethodio njegov »Gazophylacium latino-illyricum« sa 1288 stranica teksta, dakle sve u svemu izvanredno opsežno leksikografsko djelo) Belostenec navodi mnogo pojmlja, izraza i riječi neposredno vezanih uz planine i život čovjeka u planinskom kraju. Evo nekoliko primjera citiranih prema Belostenčevu originalu:

Bërdaszcze, malo bërdo, (it. D.) Ertichak. Colliculus, monticulus, li. 2. **bërdaszcze od zemlye**, (it. D.) humka, Tumulus, li.

Bërdo, Glavicza, Vërh, Goricza, (D. it.) Ertich, Collis, is, clivus, & clivum, vi. 2. **bërdo viszoko, sztermo**. Collis cacuminosus, & fagitosus.

Bërdovit, bresaszt, a, o. Montosus, collicosus, a, um.

Dolicza, (D.) dolina, Prodol. Vallis, & valles, is. 2. **Dolicza gluboka, (D.) dolina dubokka, Convallis**, is. v. Antræ. 3. **mala dolicza, dolichicza, (D.) dolinicza, vallicula**, lae.

Dolina, idem quod Dolicza.

Glavicza, bresanyek, (D.) bardascze, collis acclivis, clivus, vi.

¹⁶ **Vladimir Blašković**, Bilješke o Velebitu, Naše planine, god. XXV, br. 3—4, str. 50; Zagreb, 1973.

Góra, planina. Mons, tis. 2. **gora viszoka.** (D.) **varhovita, uzbardovita**, mons acclivis, mons fastigiosus, jugosus, clivus, praeceps, altus, & praeruptus, in clivum accuminatus. 3. **gora sztérma**, mons declivis. v. Sztermovit. & Monticola. 2.

Goré věrhuněcz, ili (D.) **várh.** Montis jugum, acumen, cacumen, columen, vertex, fastigium, supercilium, sumitas montis. 3. **vu gore rojen**, montigena, nae. 4. **vu gore sztojechi**, Monticola, ae.

Grében ostro, y okorno kamenye, ostre pechine. (D.) **krasz, grich.** cautes, is, saxa aspera, & abrupta, saxa, & cautes, silices, & cautes, salebrae, arum. 8. **grehen, sztene, ili pechine ostre ú morju.** syrtes, um, scopulus, I. Plur. scopuli, orum.

Grebénit, ta, to, pun pechin, sztén kameniteh. scopulosus, salebrosus, a, um.

Klanychěcz. (D.) **klanchacz.** Vallecula, ae. 2. Semita acliavis.

Klanyécz. (D.) **klanacz.** Vallis, & valles, is. v. Dolicza. 2. Semita angusta, Clivosa, via clivia. v. Clivosus.

Pechina. Petra. **pechina razdvojena**, rupes, is, **pechina otayna, skol,** scopulus **pechine szterme**, rupinae. **med szterme pechine hititi**, in praecipitare. **grad na pechine zezidan**, rocca, ae.

Pechínaszt. Petrosus, petrinosus, scopulosus. **Pechiníczia.** Rupecula.

Planína. Alpes, montes ardui. v. Gora.

Planinecz. Montanus, montanista, monticola.

Podgórecz. Submontanus. **Podgörje.** Submontana, orum, redices montis.

Věrh, verhunecz. Apex, vertex, cacumen, fastigium, summa pars verticis, vortex capitis... 5. **verh gore**, jugum, gi, culmen, 1. vertex montis, summa par montis, altitudo montis, montis cacumen, apex, vertex summitas. **verhunecz gore z sznegom pokrit**, pterophoros.

Ovaj izbor nekoliko karakterističnih riječi, citiranih sa svim grafičko-tehničkim nedostacima dvije stotine trideset godina staroga tiska i još starijim nekim greškama i omaškama Belostenčeva originala, neka posvjedoči davnašnju prisutnost planine i planinske prirode u životu našega naroda.

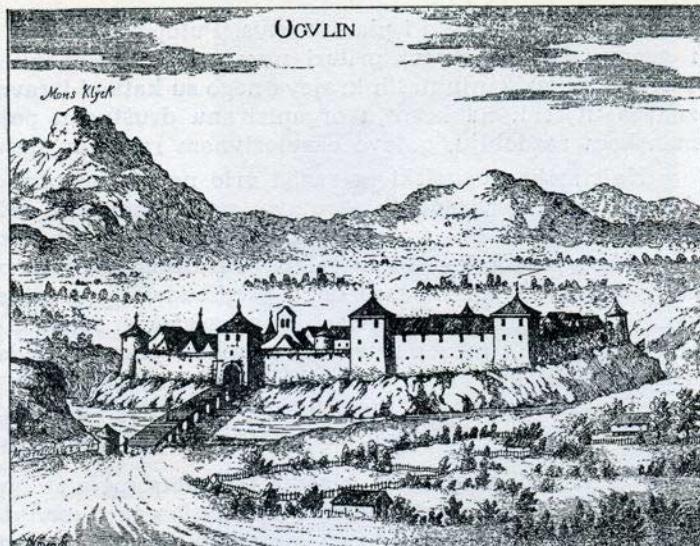
Još jedna primjedba. Pojmove i riječi **brdo** (bérdo itd.) i **gora** objavio je točno prema Belostenčevu »Gazophylaciu« samoborski kulturni radnik i planinar Ivica Sudnik prije četiri godine u časopisu »Povijest sporta« pišući o »sportskim« izrazima kajkavaca 17. stoljeća.¹⁷ Koliko je poznato piscu ove studije, ovo je sada **prvi puta u našoj planinarskoj publicistici**, da se široj planinarskoj javnosti skreće pozornost na klasično leksikografsko djelo Ivana Belostenca i na njegove nadasve zanimljive starohrvatske tekstove planinskih naziva i planinarskog značaja.¹⁸

Kloneći se prekomjernih pojedinosti, usprkos znatnoj sažetosti ovoga prikaza planinskog obličja Hrvatske i Jugoslavije te malenog priloga stare hrvatske planinske terminologije, ipak se nekako sama od sebe nameće misao i zaključak, da je u preporodnom razdoblju i stoljeću hrvatskog narodnog života sama priroda mnogo pridonijela što je već prije stotinu godina osnovano u Zagrebu planinarsko društvo. Ta činjenica nije beznačajna. Naprotiv. Ona ima esencionalan društveni značaj i duboko humano značenje. Posmatrana i prouđivana s današnje naše retrospektive ona zavređuje i nužno dobiva visoko-

¹⁷ Ivica Sudnik, »Sportski« izrazi kajkavaca XVII stoljeća, Povijest sporta, god. I, br. 1, str. 41—47; Zagreb, 1970.

¹⁸ Ivan Belostenec (Joannis Bellosztenecz), Gazophylacium, illyrico-latinum, Zabriaiae, In Anno Domini M. DCCXL. (Knjiga druga) — Reprint izdanje Liber Croaticus — Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; objavljeno 1973.

Crtež iz knjige Slovaca Janeza Vajkarda Valvasora »Die Ehre des Herzogthums Crain« tiskane u Ljubljani 1689. godine, najstarija dosad poznata slika Kleka

vrijednu ocjenu. Ona ukazuje na postojanje zdrave težnje temeljitog poznavanja domovine, na potrebu realnog vrednovanja njenih prirodnih osobitosti, ljepota i rijetkosti, na intenzivnu želju studioznog upoznavanja narodnog života. Čitajući starije i stare zapise i spise o našoj planinarskoj prošlosti nije moguće ostati ravnodušan nad istinom osobite pojave i razumijevanja, naklonoštiti, pažnje i ljubavi prema siromašnom i obrazovno zaostalom planinskom čobanini, gorštaku, planincu ili planinštaku u zabitnim vrletima našega krša.

Ozbiljnost pionirskoga društveno korisnog rada pokretača i osnivača organiziranog hrvatskog planinarstva u suprotnosti je sa sladunjavom napirlitanom davorijskom romantikom onovremenog nazdravičarskog patriotizma, u suprotnosti je sa zaostalim još društvenim eksplozijama feudalizma na umoru i eksplotatorskih tendencija klasne bezobzirnosti građanskoga društva i tu činjenicu nikad nije suvišno istaći. Potrebno je naprotiv istaći **duboko humanu potku i smisao planinarstva**. Osobito je potrebno to naglasiti u vremenima i danima opterećenima a ponekad i preopterećenima raznim euforičnostima.

STARI GEOGRAFSKI PRIKAZI NAŠE ZEMLJE

Planinar i planinarski pisac često i nesvjesno ulaze u zanimljivo i široko područje veoma kompleksne geografske znanstvenosti. »Zar je i vjeran putopis nekog planinara kroz novi i nepoznati kraj nešto drugo nego popularno ispisana stranica specijalne geografije«, točno je i opravdano konstatirao u jednom svom predratnom planinarskom spisu uvaženi prirodoslovni znanstvenik i planinar, sveučilišni profesor dr Fran Kušan (Vučja Luka kod Sarajeva, 18. X 1902 — Zagreb, 22. V 1972).¹⁹

Zbog toga je potrebno, kad je riječ o povijesnom razvitku planinarstva u Hrvatskoj, da se ukratko i najsažetije pripomene barem nekoliko relevantnih podataka iz historijata geografskih nauka u svrhu boljeg razumijevanja najuže

¹⁹ Fran Kušan, Planinarstvo i prirodoslovne nauke, Hrvatski planinar, god. XXX, br. 10—12, str. 350; Zagreb, 1934.

povezanosti geografije i planinarstva. Putopisni prikazi, planinarska literatura i geografski znanstveni prilozi nisu samo pripomogli neposrednom upoznavanju i prikazivanju naših krajeva nego su katkad izravno, a najčešće posredno znatno utjecali na kasniju organiziranu društvenu pojavu i, u jednom vremenskom razdoblju, gotovo eksplozivnom razmahu našeg planinarstva.

Najstariji geografski prikazi i vrlo nepotpuni podaci o područjima i predjelima veoma raznolikih krajeva naše domovine sežu u daleku prošlost. Spomena o prostoru i područjima planinski veoma razgranatog jugoistočnog evropskog poluotoka, što su ga tek u prošlom stoljeću počeli nazivati Balkanski,²⁰ nalazimo već u staro doba predfeudalnog društvenog poretka. O našoj zemlji bilo je pisano u najstarijim geografskim spisima davno prije doseljenja Hrvata i ostalih južnoslavjanskih naroda i plemena u današnju im postojbinu, u područje široke ravni panonske kotline, njenog južnog i jugozapadnog ruba i u planinske prostore jugoistočnog alpinskog orogena, u prostore Dinarida s primorskim rubom divotnih jadransko-mediteranskih žala.

Već u djelima grčkoga klasika **Herodota** (peto stoljeće stare ere) nalazimo bilježaka o Jadranskom moru, a spominjao je i zemlju Iliriju što se pružala od visinskog područja i spleta dinarsko-rodopskih planina oko izvorišta Zapadne Morave do poplavnih nizina oko ušća rijeke Po. Nije nezanimljivo, da je Herodotu »Jadransko more poznato isključivo pod tim imenom; a prije se nazivalo na jugu Jonskim, a na sjeveru Saturnijskim ili Liburnijskim«.²¹ Nekadašnje ilirske, danas naše krajeve, kojima su poduze gospodovali i Grci, spominje *Periplus* (= putopis) **Skilaksa Karijandenga** (između 338. i 335. god. st. e.) i za njega je već prije sedam decenija ustvrđeno, da je »najstariji geografski opis o našem primorju«.²² Ta tvrdnja do danas još nije opovrgnuta.

Saturnijsko (dakle Jadransko) more spomenuto je i u epu o argonautima **Apolonija Radoskoga** (na prijelazu iz 3. u 2. stoljeće st. e.), koji prepjevava jednu staru grčku bajku o moreplovциma (izmišljeno, povjesno netočno) i u tome spjevu spominje Kuličko gorje, što bi trebale biti današnje naše planine Velebit i Kapela. Učeni Grk iz Amazije **Strabo** (68. do 24. god. st. e.) mnogo je realniji. U svom kapitalnom djelu »Geografika« pored raznih geografskih podataka Strabo piše nešto određenije i o nekim planinama i rijekama današnjih naših krajeva. Ima i drugih grčkih djela, u kojima nalazimo prikaze i podatke o jadranskom primorju i njegovu unutrašnjem planinskom zaleđu, ali u tim starim djelima ima i vrlo mnogo netočnosti, omašaka i proizvoljnih prepostavaka kao posljedice tada još nedovoljno razvijene geografske znanosti. Pogrešni prikazi naših zemalja odrazuju zapravo tadašnje nedovoljno poznavanje tih zemalja.

Kakvih pogrešaka i zabluda nalazimo u tim starim geografskim prikazima neka posvjedoči primjer, da Dunav jednim svojim rukavom (ili krakom) utječe u — Jadransko more. Na drugom je mjestu rečeno, da »se s neke gore blizu

²⁰ **Jovan Cvijić**, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, str. 1—5; Zagreb, 1922. — U uvodnom dijelu svog kapitalnog djela, u poglavlju o imenu i sjevernoj granici Balkanskog poluotoka, Cvijić piše: »Balkansko Poluostrvo je menjalo više puta ime, češće ma koja od evropskih geografskih celina... Inspirišući se pogrešnim shvatanjem o Centralnom Bilu, geograf **A. Zeune** dao je Poluostrvu 1808. god. ime **Balkansko Poluostrvo**, **Balkanhalbinsel** ili **Haemushalbinsel** (Gea. Versugh einer wissenschaftlichen Erdbeschreibung, Berlin, 1808.)... Tako je naziv Balkanskog Poluostrva došao od pogrešnog shvatanja poluostrvskog reljefa.«

²¹ **Dragutin Hirc**, Prirodni zemljopis Hrvatske, str. 44; Zagreb, 1905.

²² **Dragutin Hirc**, isto djelo kao pod 21, str. 46.

Baltazar Hacquet (1739—1815), francuski liječnik, studirao u Parizu, djelovao u Ljubljani kao profesor, istraživač i putopisac, opisao gorski svijet Hrvatske u svoja dva znamenita djela »Oryctographia carniolica« (Leipzig 1778—9) i »Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch Julischen, Karnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen in Jahre 1781 und 1783 unternommen« (Leipzig 1785)

Istre vide lađe na Crnom moru». Na trećem se opet mjestu govori da »kod Segestike« (dakle kod Siska) »utječe Drava, iza kako je primila Savu, u Noarus« itd.²³ Međutim sve to i nije toliko važno i bitno, koliko je značajno, da se o današnjim našim krajevima već tada pisalo, što znači, da su tadašnjem kulturnom svijetu te prirodne regije (makar površno, nepotpuno, maglovito i mutno, ali ipak) bile poznate. Mnogo bolje, potpunije i točnije piše o našim krajevima rimski pisac **Plinije Stariji** (C. Plinius Secundus, 23—79. god. n. e.), koji je »za opis naše domovine prikupio sve podatke, koje je tadanja rimska znanost o našim gorama, rijekama, rudama, gradovima pa o narodima bila zabilježila«.²⁴

»Posljednji zemljopisni spomenik stare literature ali ujedno i prvi zemljopisni izvor srednjega vijeka, osobito važan za stanje naših zemalja za dobe doseljenja Hrvata, jest zemljopis bezimenog pisca, obično nazvan Cosmographia Anonymi Ravennatis, iz druge polovine sedmoga vijeka.« Tako nam govori prirodoslovac, geograf i (povrh svega) planinar **Dragutin Hirc** (Zagreb, 17. IV 1853 — 21. V 1921), koga u ovome potpoglavlju mnogo, upravo obilno citiramo želeći i na ovome mjestu i na taj način iskazati poštovanje i priznanje njegovu pregalačkom radu, u kome je doduše ponegdje naći i omašaka (ne zaboravimo: Errare humanum est!), ali je hrvatskoj kulturnoj povijesti ostavio ipak trajno vrijedno životno djelo. U svom velikom i danas već klasičnom našem zemljopisnom djelu »Prirodni zemljopis Hrvatske« (iz koga koristimo ove citate) Hirc dalje piše:

»Obilnijih vijesti o našim zemljopisnim prilikama nalazimo u bizantinskim piscima... Okrunjeni je pisac« (misli Konstantina Porfirogeneta, napomena V. B.) »za nas veoma važan... Konstantin tu odmah svraća pozornost na podunavske predjеле... Osobito ga zanimaju Hrvati i njihove društvene uredbe... opisuje dalmatinske gradove tako potanko, da u tom pogledu sve starije izvore

²³ **Dragutin Hirc**, isto djelo kao pod 21, str. 48.

²⁴ **Dragutin Hirc**, isto djelo kao pod 21, str. 53.

natkriljuje... iznaša toli pouzdanu sliku zemlje, da ćemo Konstantina Porfirogeneta priznati kao najbolji izvor našeg zemljopisa u doba od 7. do 10. vijeka.²⁵

Premda su novija znanstvena otkrića (i povjesna i zemljopisna) u kojemu izmijenila srednjovjekovne postavke i tvrdnje Konstantina Porfirogeneta, što ih u svoje vrijeme nije još znao (a ni mogao znati) ni naš ugledni planinarski starinac Dragutin Hirc, ipak u tim starim spisima i djelima ima dragocjenih spoznajnih zrnaca, koje ne smijemo previdjeti ni odbaciti osionom prepotnosti nedostojnom intelektualca, znanstvenika i naprednog kulturnog radnika. Na žalost, u tom pogledu mnogi danas (i u nas) prečesto grijše.

Prirodno je i razumljivo, da se najstariji geografski radovi i djela hrvatskih autora javljaju znatno kasnije. Njihova stručna i znanstvena vrijednost nije od nekog posebnog ili (u vrijeme njihova stvaranja) natprosječnog značenja. Radovi su to i zemljopisni prikazi nastali po manje-više veoma raširenom uzoru i načinu srednjovjekovnog pisanja na »antikvarni način zemljopisnog rada«. Iz tih radova »izbjiga način zemljopisnog prikazivanja, koje nas u svemu sjeća sholastičkog običaja, da se naime kraj ne opisuje po tome, što su pisci na svoje oči mogli gledati, već po izvodima iz grčkih i latinskih izvora... kao da se pisci natječu, da što brojnijim navodima iz klasične književnosti dokažu svoju učenost, a da ono, što na svoje oči vide, nije ni vrijedno, da se meće u knjige.«²⁶

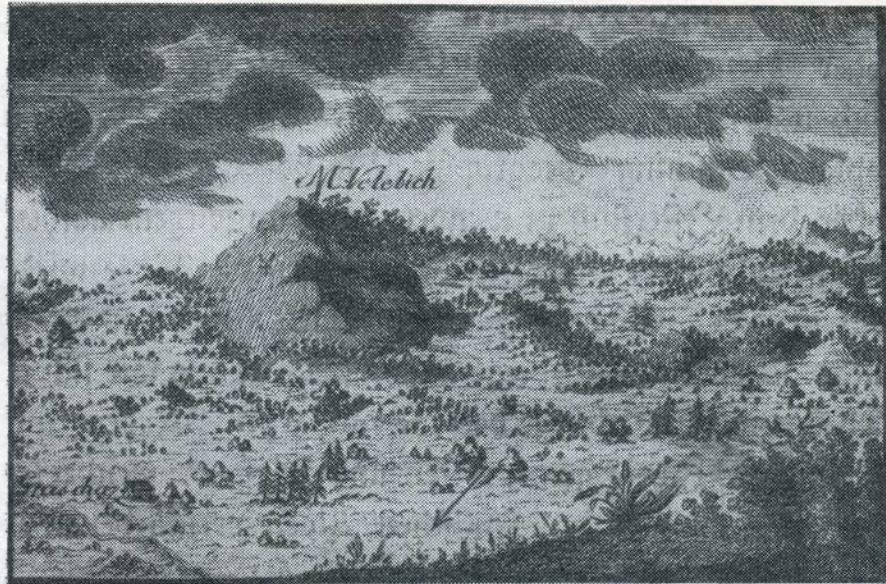
Ipak se i među najstarijim radovima hrvatskih autora nađe osobito i trajno vrijednih djela, koja valja istaći. Bračanin **Dujam Hranković** (de Chranchis) opisao je prije 470 godina (1505. godine) svoj zavičaj, rodni otok Brač. Šibenčanin **Juraj Šižgorić** (Georgius Sisgoreus Sibenicensis, 1420—1509) u svome pretežno povjesnome djelu sačuvanome u rukopisu »De situ Illyriae et civitate Sibenici« (god. 1487) donosi ujedno i mnogo geografskih zanimljivosti.

Posebno se ističe diplomat, povjesničar, putopisac i pjesnik **Antun Vrančić** (Verantius, Vrantius, Wrantius, Vrancich; Šibenik, 29. V 1504 — Prešov, 15. VI 1573). Među mnogobrojnim Vrančićevim znanstvenim, diplomatskim i ostalim publicističkim radovima ističu se njegovi putopisi što ih je pisao prigodom diplomatskih misija u Turskoj. Ti spisi smatraju se najznačajnijim starijim putopisnim prikazima naših zemalja i Balkanskog poluotoka. To su radovi: Iter Buda Hadrianopolim anno 1553, zatim Diarium legationis, te Ratio itineris in Turciam, 1567. U tim se znanstveno-književnim radovima Vrančić potvrdio ne samo kao visokoučeni mislilac i dostojan član uglednog suradničkog i svog prijateljskog kruga u domovini i inozemstvu (Erazmo Roterdamski, Melanchton, Giovio, Maciejowski, Nikola Zrinski Sigetski, J. Drašković, Hasan-beg i dr.) nego i kao odličan poznavalač svoje domovine i ostalih južnih slavenskih zemalja. Osvrnući se na njegov izvanredan putopis Iter Buda Hadrianopolim, pisan godine 1553. a objavljen tek 1774, Dragutin Hirc napose ističe, kako »posljednjega dana srpnja ugledaše ishodom sunca Biograd (Belgradus), motreći i diveći se prekrasnomu kroz vijekove položaju mjesta, za kojim je, da ga vidi, putopisac davno čeznuo«.²⁷ Ovo je Dragutin Hirc napisao i objavio godine 1905. Vrančić je putovao 1553. godine. Sedamdeset godina stari citat jednog hrvatskog autora nije ni danas izgubio na svojoj aktualnosti. Bilo bi

²⁵ Dragutin Hirc, isto djelo kao pod 21, str. 60—62.

²⁶ Dragutin Hirc, isto djelo kao pod 21, str. 70.

²⁷ Dragutin Hirc, isto djelo kao pod 21, str. 84. — Miroslav Kurelac, Antun Vrančić, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 8, str. 534; Zagreb, 1971.

Crtež Velebita iz Hacquetova djela »Physikalisch-politische Reise« tiskanog 1781. godine, sa starim narodnim imenom Velebić

možda svrshishodno da o njemu porazmisle (ukoliko ga pročitaju) i one sitnodušice koje u ovoj lijepoj našoj domovini ponekad nepotrebno zagoničuju dane i sebi i drugima.

Posebnu pažnju zavređuju najstariji kartografski prikazi naših krajeva. Među njima se ističu radovi znamenitog prirodoslovca **Ptolomeja** iz drugog stoljeća nove ere. Zanimljiva je i stara karta Ilirika iz godine 1571. učenjaka **Sambuka** (1531—1584), u kojoj je prilično točno prikazao područje Velebita. Istaknuto mjesto u svjetskoj geografskoj literaturi i znanosti zauzima veliki atlas osnivača moderne kartografije **Mercatora** (pravo mu je ime Gerhard Kremer, 1512—1594), što ga je izdao Hondij godine 1612. Tu nalazimo kartografski obrađene i naše zemlje, dok je Mercatorovu kartu »Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatia parte« izdao već u drugoj polovici 16. stoljeća kartograf Orteli, izdavač i Sambukovog »Ilirika«.

U 17. stoljeću objelodanjeno je nekoliko geografskih djela o hrvatskim i ostalim jugoslavenskim zemljama s kartografskim prilozima i plastičnim prikazima našeg planinskog reljefa. Od tih djela napose valja istaći god. 1666. objavljen znanstveni rad **Ivana Lucića** (ili Lučića, Lucius; Trogir, rujan 1604 — Rim, 11. I 1679) »De regno Dalmatae et Croatiae libri sex«. Premda je ovo djelo osnivača znanstvene hrvatske historiografije pretežno povjesno djelo, ipak ono sadržava mnoštvo dragocjenih geografskih elemenata obrađenih Luciću svojstvenom kritičkom ozbiljnošću i minucioznošću tako da ga nije moguće mimoći i prešutjeti ni u ovom kratkom pregledu starije geografske dokumentacije o našoj zemlji.

Spomenimo još (više kao kuriozum) godine 1687. latinski u Napulju objavljeno i 1688. na njemački prevedeno **Freschotovo** djelo o Dalmaciji, djelo puno pogrešnih podataka i zaista pisano, kako kaže Hirc, na antikvarni način. (Pre-

ma Freschotovoj knjizi rijeke Lika i Korana utječu u Gacku, protječu kanjom kroz Velebit i južnije od Senja utječu u more.)

Godine 1689. objavljeno je u Ljubljani klasično djelo »Die Ehre des Herzogthums Crain« Slovenga **Janeza Vajkarda Valvasora** (Ljubljana, 27. V 1641 — Krško, 19. IX 1693), koji je, prema svjedočenju Franciscija, između 1684. i 1685. izdao i geografske karte slovenskih zemalja i Hrvatske, ali se od toga ništa nije sačuvalo. No zato su u četvrtoj knjizi njegove »Slave vojvodine Kranjske« opisani i hrvatski krajevi, pa je zbog toga dodana i »prva i najstarija domaća karta Hrvatske izrađena od varaždinskog isusovca **Stjepana Glavača**, koja svojom izradbom ne zaostaje za najboljim zemljovidima ovoga doba«.²⁸ Glavač (Varaždin, 13. XII 1627 — Trnova, 4. VIII 1680) je tu kartu izradio 1673; reproducirana je fotolitografskim putem 1937. u Sarajevu, u izdanju uredništva »Vrela i prinosi« s predgovorom tom izdanju Miroslava Vanina.

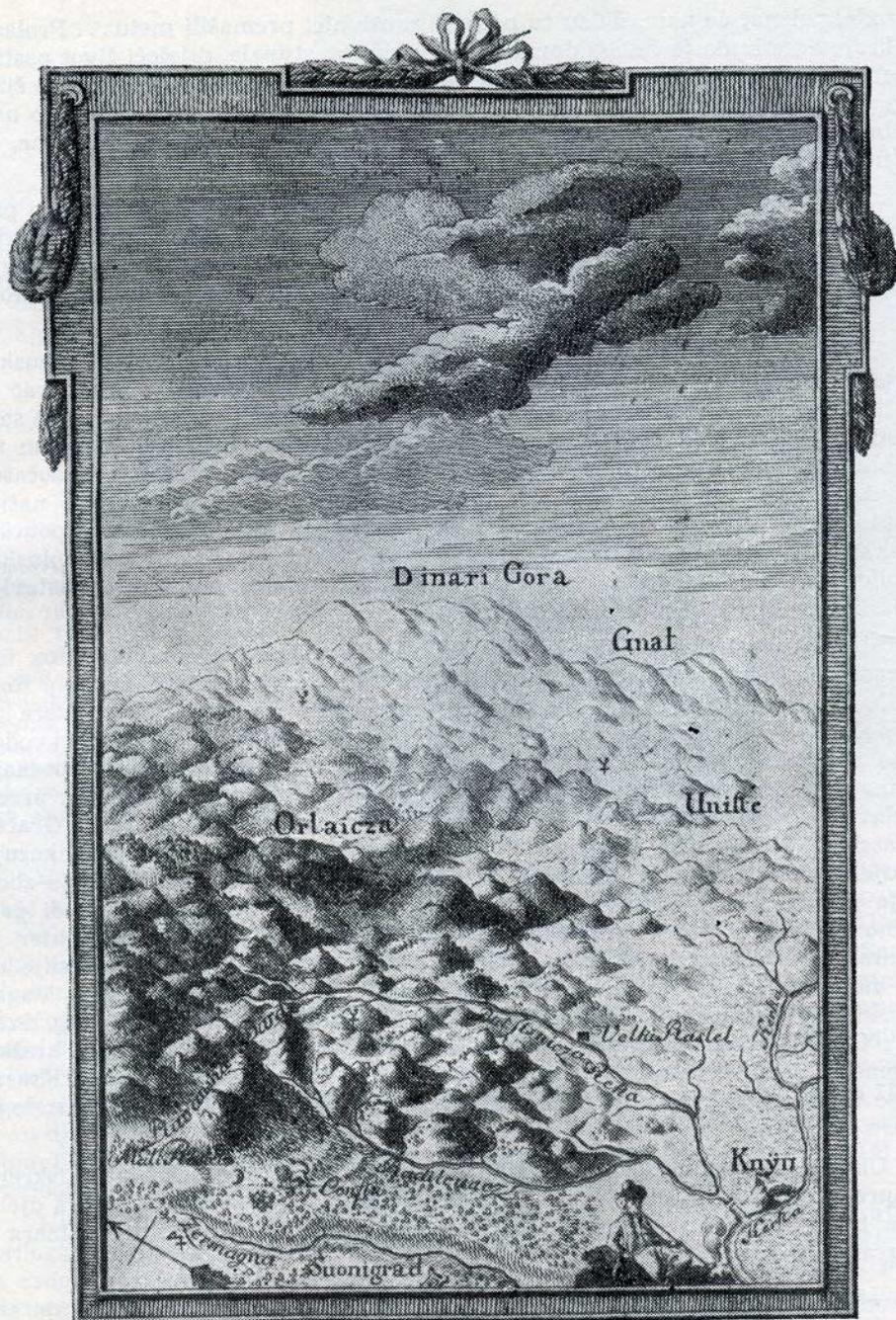
Prigodom mirovnih pregovora i razgraničenja vladalačkih zemalja austrijskoga cara i turskoga sultana (predstavnik cara Leopolda bio je grof Luigi Ferdinand Marsigli, a sultana kapidžikbaša Ibrahim), godine 1699, poseban su problem predstavljali upravo hrvatski krajevi u porječju Une. U radu komisije sudjelovao je i Senjanin **Pavao Ritter-Vitezović** (Senj, 7. I 1652 — Beč, 20. I 1713), odličan poznavalac tih krajeva i svoje domovine. Njemu je Marsigli povjerio izradu memoranduma za cara Leopolda. Memorandumu (spomenici) bila je priložena i geografska karta prijepornog hrvatskog područja. Premda na njoj nije bilo istaknuto Vitezovićevo ime, ipak se smatra i vjeruje, da ju je baš on sam izradio, jer je bio poznat kao odličan bakrorezac, a u svojoj se mnogovrsnoj i mnogostranoj djelatnosti bavio i kartografijom.

Sjajnim bakrorezima i vrijednim sadržajem o području našeg Podunavlja ističe se godine 1726. u Haagu i Amsterdamu izdano djelo spomenutog već Francuza **Marsiglija** (»Danubius pannonicus-mysicus observationibus, geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus . . .«), a u djelu »Historie physique de la mer« (Paris, 1725) ističe ličko visočje kao izrazito područje krasa bogato ponornicama.

Još jedan Francuz mnogo je pridonio upoznavanju stranoga svijeta s našim krajevima. Bio je to slavni **Baltazar Hacquet** (1739—1815). Njegovim djelima, koja za prikazivanje i upoznavanje naših krajeva u mnogo čemu imaju upravo izvanredno značenje (»Oryctographia Carneolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder«, 1778—1787; »Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen«, 1785; »Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slaven«, 1801) priložene su i geografske karte i crteži odlikujući se točnošću izrade i vjernošću u prikazivanju našeg reljefa. Vrijednost i značenje Hacqueta veoma je lijepo prikazao i naš Dragutin Hirc ističući:

»Način, kojim je pisao, priprost je i jednostavan, te je svagdje izbjegavao onaj pretjerani kićeni stil, koji prečesto nalazimo u spisima 18. vijeka . . . Osim toga moramo pouzdanost njegovih podataka u velike hvaliti . . . Poetično maštanje posve mu je tuđe i gdjegod pokus učinili, da ispitamo vjerodostojnost Hacquetovih podataka, svagdje vidimo, da je najstrožom znanstvenom objektivnosti opisivao samo ono, što je sam gledao i našao. On nigdje ne pritajiva svoje velike simpatije prema našem narodu, te ga znade odrješito braniti od onih osvada, koje su se o značaju južnih Slavena bile udomile osobito u nje-

²⁸ Dragutin Hirc, isto djelo kao pod 21, str. 97—98.

Crtež Dinare iz Hacquetova djela »Physikalisch-politische Reise«
tiskanog 1781. godine

mačkoj literaturi... Tko je pako pročitao njegovo djelo o Vendima, Ilirima i Slovenima, u kojem on tankim osjećajem i pronicavom oštrinom riše značaj

naroda, priznat će nam, da su tu njegovi protivnici premašili metu... Prolazio je krajevima kuda je i nogu domaćih ljudi rijetko stupala, dijeleći život pastira i seljaka, a često prenoćiv i pod vedrim nebom. — Hacquet nije se držao širokog druma, već je cijele nedjelje prolazio neprohodnim gorama, idući po najvišim glavicama, da tako čim više vidi, jer — kako kaže — gore ne pozna, kodolinom šeće.²⁹

Sadržajno vrijedan prikaz osobitog značenja Hacqueta za geografsko prikazivanje naših krajeva, napose Hrvatske, objavio je dr Josip Kovačević prije dvadeset i malo više godina u »Našim planinama«. Iz tog planinarsko-eseističkog priloga veoma rado upoznajemo čitaoce ove studije sa slijedećim konstatacijama i mislima uvaženoga autora:

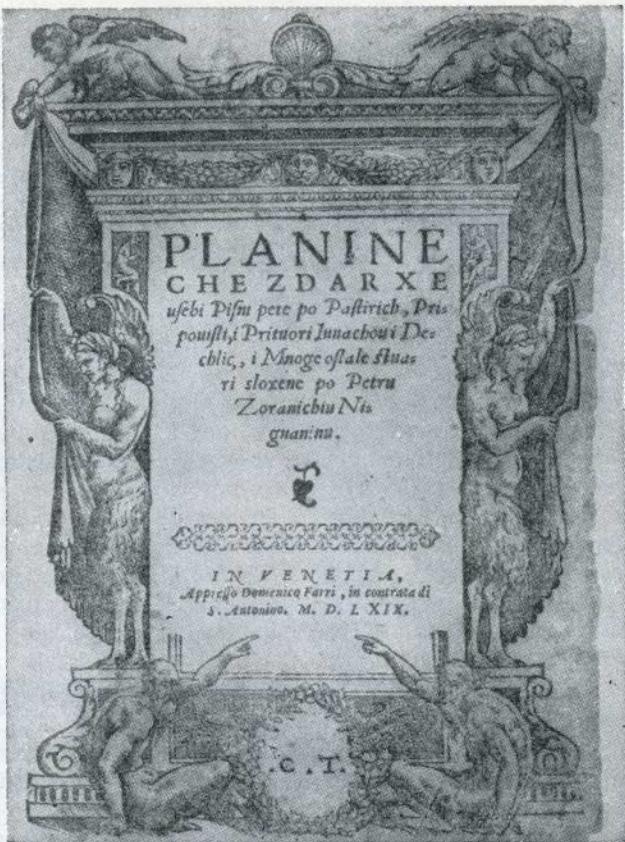
»Kao progresivni intelektualac« Hacquet je »pripadao školi francuskih materialista... Po struci je mineralog i etnograf. Savjestan je posmatrač te brižljivo prikuplja i sređuje podatke. Zapisuje uglavnom samo ono što je sam posmatrao i našao. Ispravlja grijeske zapadnoevropske literature obzirom na osobine našeg naroda. Kao materialista osuđuje gatanje, vraćanje, hodočašća i t. d.... Hacquet je... kako on na jednom mjestu veli, putovao po našim planinama ili gorama, ali je i penjao na najviše glavice... Osvrće se ponešto na klimatske prilike Hrvatskog zagorja i daje nam detaljni opis Krapinskih Toplica... Opisuje pojedina banijska i kordunska mjesta. Opisivanje nastavlja kroz Gorski Kotar sve do u Ćićariju...«

»Razmjerno se dugo Hacquet zadržao opisivanjem slapova Slunjčice. On je zadivljen ljepotama ovih slapova i uspoređuje ih sa slapovima rijeke Raine... Spominje rijeku Koranu, koja lijepim slapom izlazi iz Kozjeg jezera... Na početku četvrte sveske... stavlja bakrorez, koji prikazuje grad Slunj i vodopade rječice Slunjčice, kojima se je on tako divio... Hacquet prvi upoznaje strani svijet sa Velebitom. On ga naziva Vellebich. Što više, na početku prvog poglavljja donosi nam vinjetu Velebita sa jednom kućom, koja označuje Gračac (Graschaz). Na početku drugog poglavљa imamo opet vinjetu, koja prikazuje predjel oko Vratnika... Naročito ga je impresionirala dolina Zrmanje zbog svoje plodnosti... Velebit je najvažnija tema prvog poglavљa. Navodi približno najvišu visinu Velebita koja iznosi oko 808—900 Lachtera (Lachter je rudarska hvat). Spominje mnoge vrhove od Zrmanje do Oštarija pod slijedećim imenima: ... Czernopacz... Szweto Berdo... Verh visse Velikog Vagana... Badany, Javornik, Veliki Kuk, Velika Viszochiza, Mala V., Szilag, Szamar, Crna Kosza, Palevina iznad Rizvanusse i Szladovacha. Opisuje kraške fenomene, a naročito špilje... Hacquet je toliko toga iznesao o našem Krasu, da se smatra osnivačem i klasikom za proučavanje kraških fenomena našega Krasa.³⁰

Uistinu: savjestan učenjak, sjajan planinar i velik je čovjek bio taj iskreni i napredni priatelj naših naroda Baltazar Hacquet. Njegov rad i njegova djela neka budu i danas primjer i uzor suvremenom naraštaju naših planinara i geografa.

²⁹ Dragutin Hirc, isto djelo kao pod 21, str. 104—105.

³⁰ Josip Kovačević, Kratki pregled o putovanjima Balthasara Hacqueta po Hrvatskoj, Naše planine, god. III, br. 9—10, str. 246—251; Zagreb, 1951. — Isti autor, Kako da se odužimo B. Hacquette, Naše planine, god. III, br. 1, str. 24—26; Zagreb, 1951. — Zanimljiv je i slovenski prikaz Josipa Westera, Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp; izdanje Planinske zveze Slovenije, edicija: Naši veliki planinci, broj 2; Ljubljana, 1954.

Naslovna stranica Zoranićevih »Planina«, pisanih u Ninu 1536, a tiskanih u Veneciji 1569. godine, najstariji poznati primjer estetskog doživljanja planina na hrvatskom jeziku, čime se pjesnik uvrstio među prve planinarske pisce na svijetu (jedini poznati primjerak posjeduje Jugoslavenska akademija u Zagrebu)

Među znamenitim geografima, koji su znanstvenim metodama proučavali naše krajeve u tzv. predilirsko doba, tj. prije hrvatskog narodnog preporoda u prvoj polovici 19. stoljeća, pored Hacqueta ističe se talijanski opat **Alberto Fortis** (1741—1803). Njegova djela »Viaggio in Dalmazia« (1774) i »Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Ossero« (1771) još i danas uzimaju stručnjaci u ruke, kad žele temeljiti upoznati prirodu i prošlost jadranskog područja. Vrijednih podataka nalazimo i u djelu »Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogthums Syrmien« (Leipzig, 1777) **Friedricha Wilhelma Taubea**, dok je — prema mišljenju Hirca — u djelu »Geschichte des ungar. Reichs und seiner Nebenländer« (pet svezaka objavljenih 1797—1804) njegov autor **Johann Christian Engel** (1770—1814) dao »najbolji zemljopisni pregled naše domovine iz ovoga stoljeća«.³¹

Hrvatski povjesničari 18. stoljeća također su dali vrijednih geografskih priloga za temeljiti poznavanje naše domovine. Takvih je priloga naći npr. u radovima slavonskoga književnika i znanstvenika, franjevca **Matije Petra Katančića** (Valpovo, 12. VIII 1750 — Budim, 24. V 1825), zatim u osobito cijenjenim djelima znamenitoga »zagorsko-ličkog mješanca« (porijeklom Ličanin, rođen prigorski Zagorac) **Baltazara Adama Krčelića** (Kercselich; Brdovec kraj Zagreba, 5. II 1715 — Zagreb, 29. III 1778), svestrano obrazovanog isusovca **Andrije Blaškovića** (de Blaskovec; Ivanićgrad, 28. XI 1726 — Zagreb, 30. III

³¹ Dragutin Hirc, isto djelo kao pod 21, str. 115.

1796) i još mnogih drugih. Njihovi radovi sadržavaju zanimljive podatke ne samo o životu i životnim prilikama našeg čovjeka i naroda nego i o prirodi u kojoj je taj čovjek živio i s kojom se saživio, a u tome su sadržani relevantni elementi geografskog znanstvenog interesa.

Interes za upoznavanje i proučavanje naše domovine bio je osobito živ u prošlom stoljeću, čemu je svakako znatan udjel pridonio pokret hrvatskih »iliraca«. U tom je razdoblju objavljen oveći broj knjiga i ostalih stručnih geografskih radova, među kojima se posebno ističe i zauzima počasno mjesto »**Zemljopis pokrajina ilirskih iliti ogledalo zemlje**, na kojoj pribiva narod ilirsko-slavjanski sa opisanjem berdah, potokah, gradovah i znatnih mestih polag sadašnjeg stališa, s kratkim dogodopisnim dodatkom i priloženim krajobrazom iliti mapom«, danas već klasično hrvatsko geografsko djelo **Dragutina Seljana** (Topolovac kod Siska, 16. XI 1810 — Zagreb, 14. V 1848). Djelo je tiskano u tiskari dra Ljudevita Gaja u Zagrebu, godine 1843, kad je Seljan bio još prefekt u Plemićkom konviktu u Zagrebu. S te dužnosti uklonjen je već slijedeće (1844) godine zbog otvorenog pristajanja uz ilirski, tj. hrvatski narodni pokret. Objavljeni Seljanov »Zemljopis« sadržavao je prvi dio široko zasnovanog rada. U njemu su obrađene samo »pokrajine austrijsko-ilirske«. Djelo je odmah nakon izlaska bilo zaplijenjeno, jer je bilo objavljeno poslije zabrane ilirskog imena (11. I 1843). Drugi dio, koji obuhvaća Bosnu, Srbiju, Crnu Goru, Bugarsku, sjevernu i srednju Albaniju te »Ilire u kraljevstvu napuljskom«, sačuvan je u rukopisu, kako je zabilježio sveučilišni profesor dr **Jaroslav Šidak**.³²

Prvi naš sustavno pisani »**Prirodni zemljopis Hrvatske**« sastavio je **Vjekoslav Klaić** (Garčin, 28. VII 1849 — Zagreb, 1. VII 1929), a izdala ga je Matica hrvatska kao prvu knjigu svoje »Poučne knjižnice« godine 1878. Premda je to djelo objavljeno u Zagrebu četiri godine poslije osnutka prve planinarske organizacije, ipak je umjesno spomenuti ga ne samo zbog potpunijeg pregleda i potrebnog vremenskog kontinuiteta dotadašnje geografske znanstvenosti u Hrvatskoj nego i zbog posebnog značaja tog djela u povijesti hrvatske kulture. Dvije godine poslije (1880) Klaić je počeo objavljivati »Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati« (tri sveska, Zagreb 1880—1883).

Dodamo li ovom skraćenom historijatu geografskog prikazivanja naših krajeva čitavu biblioteku najraznovrsnijih putopisa, prisjetimo li se »Puta na Plitvice« **Adolfa Vebera Tkalcovića** (Bakar, 11. V 1825 — Zagreb, 6. VIII 1889), objavljenoga 1860. u Zagrebu; ne zaboravljajući ni sjajno pisani »Pogled u Bosnu« **Matije Mažuranića** (Novi Vinodolski, 4. II 1817 — Feldhof kod Graza, 17. IV 1881), što su ga Matijina braća Ivan i Antun objavili u Zagrebu 1842; prisjećajući se i klasičnih već »Putosvitnica« **Antuna Nemčića i Torbarove** studijice »O uzlazu na planine« s umetnutim opisom »uzlaza na Klek i Plišivicu«, što smo djelomično naprijed citirali, tada nimalo ne iznenadjuće činjenica, da je »pokret oko organizacije modernog planinarstva, kojemu su oko polovine prošloga stoljeća stajali na čelu Englezi i Švicarci, našao brzo odziva u Hrvatskoj«.³³

Svojevrsnu spregu i objektivno napose označenu prisnu povezanost planinarstva i geografije ponajbolje i najuvjerljivije potvrđuje činjenica, da se među osnivačima i prvim odbornicima Hrvatskog planinarskog društva na-

³² **Jaroslav Šidak**, Dragutin Seljan, Enciklopedija Jugoslavije, svezak 7, str. 181; Zagreb, 1968.

³³ **Josip Pasarić**, Historijat Hrvatskog planinarskog društva; jubilarni svezak, Hrvatski planinar, god. XX, br. 8—10; Zagreb, 1924.

Petar Zoranić Ninjanin (1508—1569?), starohrvatski pjesnik koji 1536. godine, u doba kad se u Evropi tek počeo buditi smisao za prirodu i njene ljepote, piše na hrvatskom jeziku pjesničko djelo »Planine«, inspirirano ljestvama Velebita i Dinare i tako se stavlja na čelo svjetske planinarske književnosti (rad kipara J. Petrića, snimak dra Ž. Poljaka)

lazio i prvi profesor geografije na Filozofskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta, akademik dr Petar Matković (Senj, 18. VI 1830 — Beč, 25. III 1898).

PRETHODNICI HRVATSKOGA PLANINARSTVA

Bila bi pogrešna misao i pretpostavka, da prije osnutka Hrvatskog planinarskog društva (godine 1874) u Hrvatskoj, pa ni na ostalom području Jugoslavije, nije bilo planinarske djelatnosti. Manifestiran u raznim oblicima planinarski je život stvarno postojao i prije ne samo u devetnaestom stoljeću nego i ranije. Tu u prvom redu nalazimo čitavu plejadu znanstvenika-prirodoslovnaca, koje razumljiva znanstvena radoznalost upućuje u planinska područja s težnjom pronalaženja i upoznavanja nečega novog dotad manje-više nepoznatog. Geomorfološke osobitosti dinarskoga krša bile su u tom pogledu izvanredan mamac.

Osim znanstvenika i znanstvene radoznalosti specifičnosti planinske prirode, napose njihove ljepote i neupućenima ponekad tajanstvene osobitosti prirodnih rijekosti, svraćale su na sebe pozornost i ostalih ljudi, prirodoslovnih nestručnjaka, no s razvijenim smislom kako za posebnu ljepotu planinske prirode tako za trpkı život čovjeka u tom prostoru i za cementiranje odanosti i ljubavi prema domovini i zavičaju.

Već sam reljef naše domovine i potrebe života upućivale su odavna čovjeka na planinu. Povezanost i svojevrsna prisnost našeg čovjeka s planinom i planinskom prirodom, smisao i ljubav čovjeka za prirodu uopće, oduvijek se odra-

žavala u svekolikom životu naših ljudi širom Hrvatske, napose pak u gorštaka i primoraca. Tko nije u tih ljudi, ako ih je dobro upoznao, pronašao i čuo široku skalu bogatog rječnika narodnog ili pučkog govora, kojim svakoj prirodnoj pojavi, svakom kamenu, svakoj biljčici znade pronaći i izreći riječ adekvatnu pojavi ili objektu u prirodi. Koliko je tu čuti nježnosti i pravog tepanja. Pa čak i u narodnoj psovci, nesuzdržanoj provali srdžbe i bijesa, koliko se god pričinja to paradoksalnim no realno ipak tako iskazanim, moguće je čuti i naći oprez, bojazan, poštovanje i ljubav prema prirodi. Ili još točnije i određenije: poštovanje i ljubav napose prema planinskoj prirodi. To znadu samo oni, koji su prolazili planinom, koji su u nju poduboko zašli, koji su dobro upoznali našeg čovjeka u planini.

Zanosnih riječi o ljepotama prirode, o planinskim rijetkostima i osobito-stima naše domovine nalazimo u čitavom nizu klasičnih djela hrvatske književnosti. Tako npr. u »Ribantu i ribarskom prigovaranju« **Petra Hektorovića** (1487—1572), u »Vili Slovinki« **Jurja Barakovića** (1548—1628), u najklasičnijoj našoj velepjesni Slobodi, u »Dubravci« i u epu »Osman« **Ivana Gundulića** (1589—1638), u drami »Pavlimir« **Junija Palmotića** (1606—1657), pa u djelima **Jurja Križanića** (1618—1683), **Jerolima Kavanjina** (1641—1714) itd., itd.

»Tu tradiciju«, zabilježio je u svoje vrijeme mjerodavni književni kritičar i eminentan hrvatski planinar **Josip Pasarić** (1860—1937), »slavno nastavljaju i kasniji pisci... **Pavao Vitezović** (1652—1713) svojim spisima o hrvatskim i drugim jugoslavenskim krajevima i naročito svojom vještački izgrađenom kartom Hrvatske potkraj 17. stoljeća; **Andrija Kačić Miošić** (1704—1769), pisac »Ugodnoga razgovora naroda slovinskoga«, koji se »skitao« od Skadra do Zadra i od Mostara do Kotora; **Matija Reljković** (1732—1798) vjernim opisom ljepota Slavonije u »Satiru«. Ta se struja još očitije javlja u doba ilirskog preporoda. **Mihanovićeva himna** »Lijepa naša domovina« što je drugo nego velepjesan prirodnim krasotama Hrvatske? **Gaj, Vraz, Vukotinović, Nemčić** neumorni su putnici i oduševljeni slavitelji prirodnih čara rođene grude. **Nemčićeve Putositnice** (1845) i poznato djelce **Matije Mažuranića** »Pogled u Bosnu«, koje smatraju biserom hrvatske proze, putopisni su prvijenci u novijoj hrvatskoj književnosti. Na istom polju uspješno djeluju **Ivan Kukuljević, Seljan, Ivkić, Martić, Trnski**. Ljubav prema prirodi i planinama jasno se odsjeva u sjajnim opisima Crne Gore i njenog krša u »Noéniku« i »Četi« u klasičnoj pjesmi **Ivana Mažuranića**. **Ante Starčević** počinje svoje književnikovanje zanosnim opisima Velebita i Like; **Strossmayer** (»Putopisne crtice« g. 1875), **Rački, Pavlinović, August Šenoa, Pilar, Radoslav Lopašić, Vjekoslav Klaić, Josip Torbar, Dragutin Jambrečak** obogatiše hrvatsku književnost brojnim opisima rođene grude i putopisnim djelima. U to se kolo hvataju i hrvatski pjesnici i noviji pisci.³⁴

Kad je već uvažena hrvatska »planinarska ralica i krtica« Josip (popularno zvan Japica) Pasarić spomenuo Dragutina Jambrečaka, možda neće biti nadmet upoznati današnju planinarsku generaciju s načinom zanosnog Jambrečakovog pisanja o »lijepoj našoj domovini« i o mukotrpnom životu hrvatskoga seljaka u prošlim vremenima. Evo nekoliko ulomaka iz Jambrečakovih putopisa pisanih i objavljenih prije sto godina. Naravno, način pisanja adekvatan je vremenu u kome je nastao. Putopisi su iz knjižice »Izleti«, djelca koje danas predstavlja priličnu bibliografsku i bibliofilsku rijetkost. Ulomci su to iz prikaza »Belec i Oštret-grad« u Hrvatskom zagorju.

³⁴ **Josip Pasarić**, isto djelo kao pod 33, str. 135.

Zoranićev vrh — bezimena velebitska kota 1712 m, koju su planinari Like i Dalmacije 20. svibnja 1973. uz prigodnu svečanost nazvali imenom pjesnika koji je prvi pjevao o Velebitu

»Zagorje naše ako i nije ono čim ga novelari naši rado odlikuju — Švajca, to joj je ipak u gdjekojem pogledu vriedna mlađa sestrica. Jer ako u njem i nisu sunule nebotične vrleti gole nebu pod oblake... to ono ipak iz sto razloga opravdava veliku onu slavu, kojom ga je jur i domaće i tuđe pero obasulo — ono je potpunoma zasluzilo liepo ime hrvatske Švajce. Ili zar se nepodizaju dosta visoko klisure klanačke, koje te na putu u Tuhelj pokraj modro-zelene Sutle podbijaju sladkogroznimi trnci; ili voliš li bujnu zelen zarasle gore, može li što bolje napariti utruđeno oko od krasne formacije belečkih i pregradskih gora? A kad oklizneš okom po baršunskih sagovih zlatarskih i mačanskih preizvrstnih livada, obasjanih toplim zagorskim suncem i tamo amo zasjenjenih odrazom nevisokih krasno zaobljenih humića, nebi li si tad poželio podno kojega od njih posjedjeti u ugodnoj hladovini i časak barem smijati se od milinja nad krasotom tolike naravne blagosti?«

»A ljubi li ti se slušati zveket oružja, prasak pušaka i grmljavina topova i mužara, uvzini očima k staromu Cesar-gradu, k Melem-, Greben-, Belec i Oštroc-gradu i još kojoj razvalini viteške hrvatske gradnje. I tu se nekoć ako i ne tolikom vojenom silom kao u Švajci lomilo vito koplje, tu krhali perni buzzdovani i vrcale iskre iz kaciga viteških iskresane sabljami vitezova i sjekirami četa Matijaša kralja seljačkoga.«

»Pak promisli da je i tim gradovom hridno podnožje plâkala, da i te travodne cvjetne livade natapa zelena Krapina, modrušasta Sutla, žutkasta Bednja; nezaboravi na krasno odugačko jezero trakošćansko s prekrasnim gradom, koj mu ono s jedne strane temeljište cijeluje, dometni tomu nebrojene velike i male ribnjake, pak priznaj da je sasvim opravdana rieč — milo naše Zagorje. I doista nikoj pridjevak nepristaje više, nijedan ga zgodnije neoznačava

i nerazlikuje od prave Švajce. Milo je ono i umiljno a s gradinami svojimi i romantično.«

»Pa kako istom dobar i odviše pokoran narod u njem stanuje! Moraš se zgroziti, kakov je negdje morao biti »gospodski« pritisak i jaram, koj je tu pokornost i trpljivost mogao prometnuti u junačtvu i odpornost Gubčevih vremena. Razplakati bi se danas morao ali i živim ognjem plamtiti, kad zađeš liepim ovim predielom i slušaš pripoviesti ob onom nečovječnom gnjetu zagorskih sileđija za posljednjih triju izbora...«³⁵

Eto, tako je to bilo nekoé i tako je o tome pisano prije sto godina. Ova mala prividna digresija ipak nije suvišna. Dirka i potiče na razmišljanja. Stare pouke nisu beskorisne ni danas. Ali — vratimo se našim planinarskim pretodnicima ili pretećama.

U bogatom nizu i spletu hrvatskih književnih vrednota što ih pobrojava Pasarić, a slobodno im je pridodati još »Uspomene iz Hrvatske« Karlovčanina Imbre Ignjatijevića Tkalca (1824—1912), posebno mjesto zauzimaju i od izvanrednog su našeg narodnog i kulturno-povijesnog značaja i značenja »PLA-NINE che zdarxe usebi Pisni pete po Pastirich, Pripouisti, i Prituori Junachou i Dechlic i Mnoge ostale stuard sloxene po Petru Zoranichiu Nignaninu«.

To remek-djelo stare hrvatske književnosti, pjesnički prikaz planina našega krša, taj stari opis Velebita Ninjanina Petra Zoranića (1508?, umro poslije 1569) ispjevan je i napisan »V Ninu Gradu na. XX. Zril Vochia miseca. MDXXXVI«. Dakle, godine 1536. Tako piše na drugoj stranici predgovora jednog poznatog primjerka prvog izdanja »Planina«, primjerka štampanog u Veneciji, tj. u Mlecima godine 1569. i čuvanog u knjižnici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Dodajmo još: na posljednjoj stranici »Planina« jasno je još otisnuto: »Mayius incepit: September perfecit« i ponovno, još jednom veliko i jasno: »M.D.XXXVI«. Kao da se naročito htjelo istaći, da su Zoranićeve »Planine« ispjevane između svibnja (maja) i rujna (septembra) mjeseca godine 1536, dakle prije pojave novovjekih propagatora kretanja u prirodi uopće, a u planinama napose, Schleuchzera, Rousseaua i Hacqueta.

Zoranićeve su »Planine« objavljene devetnaest godina prije onog književnog djela Konrada Gesnera (latinizirano: Gesnerus, 1516—1565), u kome taj Švicarac i suvremenik Petra Zoranića godine 1555. prilično sveznadarski piše o koječemu. Piše tako i o planini Pilatus, o prirodi uopće, o alpinskom mljekarstvu potičući na taj način interes širih krugova švicarskog i ostalog evropskog stanovništva za planine i život čovjeka u planini. S obzirom na znatan ugled što ga je Gesner uživao i van granica svoje domovine, njegovi su spisi o planinskoj prirodi posredno utjecali na razvitak visokogorskog planinarenja u čemu su sadržani i počeci svijesnog klasičnog alpinizma. Gesnerove spise mnogi smatraju prvim književno-planinskim zapisima, što ipak — nije točno.

Za nas, za hrvatsko i jugoslavensko planinarstvo bitna je činjenica, da u hrvatskoj književnosti i hrvatskoj kulturnoj tradiciji postoji visokovrijedno književno djelo, koje je i svojim naslovom i svojim sadržajem o planinama dva desetljeća prethodilo djelima približno slična sadržaja ostalih autora u Evropi. To prvenstvo, ponekad i ponegdje tretirano na žalost s premalo razumijevanja ali i s nedovoljno znanja, neosporno predstavlja pravi biser ne samo u hrvatskoj i jugoslavenskoj već i u svjetskoj kulturnoj riznici i baštini. Zbog toga je potrebno istaći ga s osobitim poštovanjem i s opravdanim ponosom. Prigodom našeg stogodišnjeg planinarskog jubileja napose.

³⁵ Dragutin Jambrečak, Izleti. Omanji putopisi, str. 172—174; Zagreb, 1874.

Slet planinara Jugoslavije »PLATAK 74«

Proslava 100-godišnjice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj i Jugoslaviji, čiji je pokrovitelj Predsjednik SFRJ Josip Broz Tito, bit će obilježena nizom manifestacija. Jedna od najznačajnijih je slet planinara Jugoslavije, koji će se održati na Dan borca od 4. do 6. VII 1974, u planinskom zaledu Rijeke — na Platku.

Kao i mnoga planinska područja Jugoslavije, Platak je, kao i čitavo planinsko zalede Rijeke, odigrao u vrijeme ustanka 1941. godine i poslije u toku NOB-e značajnu ulogu. Od planine Tušobić pa do Učke nema vrha ni staze kojima, u tim slavnim danima nisu koračali borci za slobodu, za naše današnje humano samoupravno društvo. Preko ovih planina vodili su partizanski putovi iz Sušaka, Rijeke, Grobinštine, Kastavštine, dijela našeg Primorja, iz Istre prema Gorskom Kotaru, Lici, prema Sloveniji i natrag.

Slavlju planinara na Platku pridružiti će se bivši bорci ovog kraja, rezervni vojni starješine, pripadnici Armije, izviđači, omladina, sportaši, članovi društveno-političkih organizacija, članovi radnih kolektiva, škola, institucija. Proslavit će zajednički s planinarama Jugoslavije njihov velik jubilej i zajednički praznik Dan borca. Taj dan bit će i dan Riječana na Platku, dan koji će u buduće postati tradicionalan i sličan našem sletu. Prisutnost stranih delegacija i članova kongresa Međunarodne alpinističke unije (UIAA) uveličat će naš veliki jubilej. Naš posebno dragi gost bit će jedna alpska jedinica JNA.

Domačin sleta — planinari Rijeke i Opatije te društveno-političke organizacije i zajednice Rijeke, prihvatiće posjetioce sleta i sve druge goste sa topлом dobrodošlicom i željom da svoj veliki jubilej — 100-godišnjicu organiziranog rada temeljenog na sadržajima koji daju i stvaraju trajne vrijednosti fizičke i duhovne ljepote — proslave na način primjeran tim vrijednostima.

Platak će biti pripremljen za doček, smještaj, prehranu i boravak posjetilaca i gostiju. Angažirani su svi planinarski domovi od Risnjaka do Obruča. Veliki šator-grad primit će 3500 planinara iz čitave zemlje. Prateće službe: vodiči, spasavaoci, služba prve pomoći, informacije, pošta, daktilobiro, novinarski centar, servisi, turistički ured, autotaxi, rent-a-car, razne specijalizirane prodavaonice itd. funkcionirat će u sve dane sleta. Posjetiocima i gostima stajat će na raspolaganju nekoliko velikih parkirališta. Za one koji dolaze vla-kovima i autobusima bit će osiguran brz i udoban prevoz do Platka i natrag.

Program proslave na Platku bit će razrađen do u detalje i dostavljen svim posjetiocima na vrijeme. Sletski dani odvijat će se ovako:

— dan uoči sleta 3. VII 1974.

Dolazak, doček i smještaj planinara i go-

stiju (za one iz udaljenijih krajeva doček i smještaj do 4. VII u 10,30 sati).

— prvi dan sleta 4. VII 1974.

Svečano otvaranje sleta uz prateći ceremonijal. Pozdrav domaćina, pozdrav predstavnika grada i društveno-političkih organizacija, pozdrav predstavnika Međunarodne unije, prigodna riječ predsjednika PSH i PSJ te pozdrav pokrovitelja odnosno njegovog izaslanika, otvaranje sleta. Tokom dana kraći izleti, prigodne zabave i popodnevni koncert. Polaganje vijenaca na spomenike NOB. Planinarsko veče uz logorske vatre i veliki vatromet. Planinare će tog dana posjetiti predstavnici društveno-političkog, privrednog i javnog života, predstavnici JNA te delegati kongresa Međunarodne alpinističke unije. Veliki broj građana Rijeke, okolnih građova i mjesta priključiti će se proslavi velikog jubileja planinara i zajednički proslaviti Dan borca.

— drugi dan sleta 5. VII 1974.

Pohodi i izleti na Risnjak, Snježnik, Crni vrh, Hahliće, Obruč i Fratar. Posjeti partizanskim logorima i bazama. Orientacijsko natjecanje za jubilarni pokal PSH. Otvaranje planinarskog puta Hrvatski Snježnik — Slovenski Snežnik. Otkrivanje spomen-ploče proslave. Polaganje kamena temeljca za planinarsku piramidu. Navečer zabava uz glazbu i logorske vatre.

— treći dan sleta 6. VII 1974.

Slobodne aktivnosti. Doček planinarskih i omladinskih jedinica sa marša »Putovima partizana«. Zabavni program na sletištu. Navečer zabava i oproštajni zbor uz zaključak sleta.

— četvrti dan 7. VII 1974.

Razlaz i ispraćaj posjetilaca. Izlet za strane i domaće goste.

U danima sleta bit će održano više susreta i razgovora, konferencija za stampu, radio i TV, zatim svečano primanje kod pokrovitelja proslave odnosno njegovog izaslanika, primanje kod predsjednika grada Rijeke, kod predsjednika PSH i PSJ.

Slet planinara Jugoslavije neće biti samo proslava slavne prošlosti i tradicije, već će to biti i izvjesna smotra planinarstva danas te njegove uloge u sportsko-rekreativnom, odgojnom i društveno-političkom radu i dje-lovanju iz široke domene svog programa. Vi-soko pokroviteljstvo druge Tita cijelokupnoj proslavi 100-godišnjice veliko je priznanje planinarama, a uz to i poticaj za daljnje napore u obavljanju plemenitih ciljeva naše organizacije.

Stanko Vičić

Predsjednik Općinskog planinarskog saveza
Rijeka

»ANDE 1974«

U okviru proslave 100. obljetnice hrvatskog planinarstva PSH organizira koncem godine drugu hrvatsku ekspediciju. Cilj su joj najviši vrhovi Anda u Argentini. Za vodu ekspedicije izabran je ing. Jerko Kirigin, koji je bio i vođa prve hrvatske ekspedicije (Grenland 1971. godine). Organizacijske pripreme su u punom toku. Troškovi ekspedicije toliko su visoki da ih sama planinarska organizacija ne može podnijeti, nego je potrebno da svoju pomoć pruži društvo kao cjelina, radne organizacije i pojedinci. Planinari koji žele pružiti pomoć ekspediciji mogu to učiniti čekovnom uplatnicom na račun PSH broj 30102-678-5535 s oznakom »za ekspediciju«. Svakome tko daruje 20,00 dinara ekspedicija će u znak zahvalnosti poslati razglednicu s potpisima penjača i žigom ekspedicije. Zato ne zaboravite označiti čitko Vašu punu adresu. Imena darovalaca bit će objavljena u ekspedicijском izvještaju i u časopisu »Naše planine«.

OBAVIJEŠT PRETPLATNICIMA

Broj 1—2 kasni zbog naknadnog štampanja jubilarnog priloga i naslovne stranice u koloru. Slijedeći broj izlazi u mjesecu travnju.

Molimo dužnike da izmire svoje dugove. Primati časopis, a ostati dužan, grubo je kršenje ljudske i planinarske etike. Pomognite našoj organizaciji umjesto da joj nanosite štetu.

